

TURUN YLIOPISTON JULKAISUJA
ANNALES UNIVERSITATIS TURKUENSIS

SARJA - SER. C OSA - TOM. 368

SCRIPTA LINGUA FENNICA EDITA

Yrittäjyyskasvatuksen arvoja etsimässä

Design-tutkimus opettajankoulutuksen
opetussuunnitelmien kehittämisessä

Anne Tiikkala

TURUN YLIOPISTO
UNIVERSITY OF TURKU
Turku 2013

Turun yliopisto
Kasvatustieteiden tiedekunta
Opettajankoulutuslaitos

Työn ohjaajat

Professori Arja Virta
Turun yliopisto

Professori (ma) / dosentti Jaana Seikkula-Leino
Lappeenrannan teknillinen yliopisto / Turun yliopisto

Tarkastajat

Professori Matti Koiranen
Jyväskylän yliopisto

Dosentti Seija Mahlamäki-Kultanen
Tampereen yliopisto

Vastaväittäjä

Professori Matti Koiranen
Jyväskylän yliopisto

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck-järjestelmällä.

Kannen kuva: Laura Yöntilä

ISBN 978-951-29-5508-4 (PRINT)

ISBN 978-951-29-5509-1 (PDF)

ISSN 0082-6995

Painosalama Oy – Turku 2013

ENGLISH SUMMARY

This research is a survey on values related to entrepreneurship education and a participatory action research on entrepreneurship education curricula in teacher education. Research problems, rising from the practical development work, were solved by several methods, following the principles of design-based research.

Values related to entrepreneurship education were studied among teachers, headmasters, teacher educators, researchers and officers in the field of entrepreneurship education in 16 European Union countries. Fifteen most important values related to entrepreneurship education were listed based on two qualitative surveys (N 124 and N 66). Values were also surveyed among Finnish teacher trainees (N 71). Results of the surveys show that the values given by the teacher trainees did not differ much from the ones given by the professionals already working in the field. Subsequently, emergence of these values was studied in documents that steer education. The values gathered in the surveys did not occur in the documents to a substantial degree.

Development of entrepreneurship education curricula in teacher education was conducted by means of participatory action research. The development project gathered 55 teacher trainers from 15 teacher education organisations in Finland. The starting point of the phenomenon based project (see Annala and Mäkinen 2011) was the activity plan created for developing entrepreneurship education curricula. During the project, the learning of the teacher educators proceeded in a balanced way as brightening visions, stronger motivation, increasing understanding and new practices, following Shulman and Shulman's model (2004). Goals of the development project were set to each teacher educator acquiring basic knowledge on entrepreneurship education, organization of obligatory courses on entrepreneurship education, and making entrepreneurship education a cross-curricular theme in teacher education. The process increased the understanding and motivation of teacher educators to develop and teach entrepreneurship education. It also facilitated collaboration as well as creating visions on entrepreneurship education.

Based on the results, the concept of enterprisingness was defined, and recommendations were given for developing curricula in entrepreneurship education.

Key words: entrepreneurship education, values, curriculum, teacher education, design-based research

ALKUSANAT

Työskentelyni YVI-hankkeessa mahdollisti tämän väitöskirjan syntymisen. Hankkeessa tehty kehittämistyömme perustui monitieteelliseen tutkimukseen. Tutkimusryhmässämme toimi parhaimmillaan lähes 30 tutkijaa niin kasvatustieteiden kuin kauppatieteiden alalta, graduntekijöistä vanhempiin tutkijoihin. Ryhdyin tutkimaan yrittäjyyskasvatuksen arviointia vuonna 2009. Siitä prosessista syntyivät ensimmäiset tieteelliset artikkelini ja kaikkiaan niitä syntyi 15. Kaikki nämä artikkelit ovat olleet tavalla tai toisella pohjana tälle väitöskirjalle. Artikkelien kanssakirjoittajien panostus on ollut täysin korvaamatonta. Yksin pohdiskelu ei ole niin hedelmällistä kuin yhteistyössä tapahtuva pohdinta ja vanhempien tutkijoiden kanssa työskentely oli minulle elämän oppikoulu tieteen maailmaan.

Kiitän kanssakirjoittajiani KTM Elena Ruskovaaraa, KM Tiina Rytköstä, KTM Outi Sunilaa, KM Pekka Hytinkoskea, KTM Heikki Hannulaa, KM Marja-Leena Ruoste-saarta ja KT Lenita Hietasta. Professori Iiro Jussilaa kiitän sekä kanssakirjoittamisesta että ennen kaikkea opastuksesta ja asiantuntijuudesta tutkimusteni alkuvaiheessa. KTT Eliisa Trobergille suuri kiitos koko tutkimustaipaleeni ajan kestäneestä tuesta sekä kanssakirjoittajana että opastavana asiantuntijana. Olen käynyt teidän kaikkien kanssa hedelmällisiä keskusteluja yrittäjyydestä ja yrittäjyyskasvatuksesta sekä tutkimuksen tekemisestä. Olette jokainen omalta osaltanne avartaneet ymmärrystäni. Ilman teitä yhteisartikkeleita ei olisi syntynyt.

Outi Sunilalle kiitos laadullisen aineiston analyysistä toisena tutkijana. Laura Yöntilälle kiitokset englanninkielisen tekstien käännöstöistä, väitöstiedotteen laadinnasta sekä kannen kuvan suunnittelusta ja työstämisestä. Saija Marjastoa kiitän avusta kuviodien työstämisessä ja luetteloiden tarkistamisessa. Annina Trobergille kiitos englanninkielisten artikkeleiden kielihuollosta. KTT Tarja Römer-Paakkaselle esitän kiitokseni hyvistä neuvoista valmistautuessani perustelemaan tekemiäni tieteellisiä valintoja. Kaikkia teitä haluan kiittää myös antoisista keskusteluista, jotka ovat avanneet näkemyksiäni eri suuntiin.

Kiitän kaikkia muita YVI-hankkeessa toimineita antoisista keskusteluista ja hedelmällisestä yhteistyöstä.

Kiitän esitarkastajiani professori Matti Koirasta ja dosentti Seija Mahlamäki-Kultasta syventymisestä työhöni sekä perusteellisesta ja kannustavasta palautteesta. Suosituksianne huomioimalla sain lopulliseen raporttiini terävyyttä ja hiukan syvyyttäkin.

Lämpimät kiitokset ohjaajilleni professori Arja Virrälle sekä professori, dosentti Jaana Seikkula-Leinolle sitoutumisesta, kannustuksesta sekä ohjauksellisesta asiantuntijuudesta.

Kiitän YVI-hankkeen kumppaneita sekä muita tukijoita yhteistyöstä yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen parissa. Suurimmat kiitokseni kuuluvat hankkeen johtajalle, Jaana Seikkula-Leinolle mahdollisuudesta tehdä YVI-hankkeessa myös tutkimustyötä ja ammentaa siitä aineksia omaan väitöskirjaani. Lisäksi kiitän Sinua Jaana korvaamattomasta tuestasi, kärsivällisyydestäsi, kannustuksestasi ja luottamuksestasi sekä lukemattomista keskusteluistamme. Ilman niitä ja ilman Sinua tätä raporttia ei olisi koskaan syntynyt.

Erityiskiitoksen ansaitsee perheeni. Kiitos aviomieheni Kaj sekä lapsemme Atso ja Manja joustamisesta, ymmärryksestä, kärsivällisyydestä ja osoittamastanne rakkaudesta koko tutkimusprosessin ajan. Seuraavalla lomamatkallamme ei ole enää väitöskirja mukana, se jää lepäämään kirjahyllyyn!

Paraisilla 6.9.2013

SISÄLTÖ

ENGLISH SUMMARY.....	3
ALKUSANAT	4
SISÄLTÖ	6
1. JOHDANTO JA TUTKIMUKSEN TAVOITE.....	11
2. YRITTÄJYYS JA YRITTÄJYYSKASVATUS SEKÄ OPETUSSUUNNITELMA	14
2.1 Yrittäjyys	14
2.2 Yrittäjyyskasvatus.....	15
2.3 Yrittäjyyskasvatus opetussuunnitelmissa.....	18
3. TUTKIMUSONGELMAT, VIITEKEHYS JA METODOLOGIA.....	22
3.1 Tutkimuksen viitekehys ja tieteenfilosofinen tausta.....	23
3.2 Design-tutkimus.....	26
4. YRITTÄJYYSKASVATUKSEN ARVOJEN KARTOITTAMINEN.....	34
4.1 Yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmät arvot kansainvälisen asiantuntijaryhmän mukaan.....	39
4.2 Luokitteleva kysely yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmistä arvoista.....	41
4.3 Kyselytutkimusten tulokset	43
4.4 Tulosten tarkastelu arvojen kartoittamisesta	49
4.5 Opettajaksi opiskelevien luokittelu yrittäjyyskasvatuksen arvoista.....	52
4.6 Arvotutkimusten vertailua	55
5. YRITTÄJYYSKASVATUKSEN OPETUSSUUNNITELMIEN KEHITTÄMINEN JA OPETTAJANKOULUTTAJAN OPPIMINEN.....	58
5.1 Opettajankoulutus Suomessa	58
5.2 Opetussuunnitelma ja sen kehittäminen	60
5.3 Opettajan oppiminen työssään	64
5.4 Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittäminen toimintatutkimuksen keinoin.....	67
5.5 Opettajankouluttajan oppiminen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisessä	73
5.6 Tulosten tarkastelua.....	77
6. YRITTÄJYYSKASVATUKSEN ARVOT KOULUTUKSEN KEHITTÄMISEN ASIAKIRJOISSA	83

6.1 Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisen tutkimusaineisto	83
6.2 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 luonnos	84
6.3 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2011-2016 ...	85
6.4 EU-komission tiedonanto koulutuksen uudelleenajattelusta	87
6.5 Sisällönanalyysin tulosten tarkastelua.....	88
7. YHTEENVETO JA TULOKSET	91
8. POHDINTA	93
8.1 Luotettavuustarkastelua.....	93
8.2 Yrittäjyyskasvatuksen arvot.....	96
8.3 Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittäminen ja opettajankouluttajan oppiminen	99
8.4 Käytännön saavutukset ja jatkotutkimusehdotukset.....	102
LÄHTEET.....	108
LIITTEET	119

KUVIOT

Kuvio 1.	Tutkimuskohteet ja näkökulmat.	23
Kuvio 2.	Design-tutkimusprosessi aihealueittain tässä yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksessa.	31
Kuvio 3.	Yrittäjyyskasvatuksen arvopohja yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoiden mukaan.	49
Kuvio 4.	Opettajan oppiminen Shulmanin ja Shulmanin (2004, 260) mukaan ...	65
Kuvio 5.	Tämän tutkimuksen määrälliset tulokset Shulman ja Shulmanin (2004) mallissa.	80

TAULUKOT

Taulukko 1.	Miten yrittäjyys ja yritteliäisyys näkyvät perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa 1985, 1994 ja 2004 (Rokka 2011).	20
Taulukko 2.	Tutkimukseen liittyvät keskeiset toimet aikajärjestyksessä.	29
Taulukko 3.	Kyselylomakkeelle valitut vastausvaihtoehdot suomennettuina sekä niiden lähteet.	38
Taulukko 4.	Ensimmäisen arvokyselytutkimuksen vastaajien kansallisuus	40
Taulukko 5.	Ensimmäisen arvokyselytutkimuksen vastaajien ammatit.....	41
Taulukko 6.	Toisen arvokyselytutkimuksen vastaajien kansallisuus.....	42
Taulukko 8.	Ensimmäisen arvokyselytutkimuksen eniten mainintoja saaneet arvovaihtoehdot. Tässä ei ole huomioitu sitä, mikä vaihtoehto asetettiin tärkeimmäksi, toiseksi tärkeimmäksi jne.	43
Taulukko 9.	Ensimmäisen kyselyn vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja tärkeimpänä (1.), toiseksi tärkeimpänä (2.), kolmanneksi tärkeimpänä (3.), neljänneksi tärkeimpänä (4.), viidenneksi tärkeimpänä (5.) ja kuudenneksi tärkeimpänä (6.) seikkana yrittäjyyskasvatuksessa.	44
Taulukko 10.	Toisen eli luokittelevan kyselytutkimuksen vastaukset ja niiden keskiarvot sekä mediaanit.	46
Taulukko 11.	Opettajaksi opiskeleville tehdyn kyselytutkimuksen luokittelun vastaukset ja niiden keskiarvot sekä mediaanit Likert-asteikolla 1-10.	54
Taulukko 12.	Asiantuntijoiden ja opettajaksi opiskelevien luokittelemien vastausvaihtoehtojen keskiarvot.....	57
Taulukko 13.	Yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutusta järjestävät yliopistot lukuvuonna 2011–2012 ja niiden tarjoamien koulutusten lukumäärä (Vitikka, Salminen, Annevirta 2012).	59
Taulukko 14.	Opetussuunnitelman kehittämisen tasojen valinta sekä kehittäjätiimin opettajankouluttajien lukumäärä eri opettajankoulutuksen organisaatioissa.....	69

Taulukko 15.	Toimintasuunnitelmien sisällönanalyysistä esiin nousseet toiminnot eri tasoilla sekä kirjatut visiot.....	73
Taulukko 16.	Laadullisen kyselylomakkeen sisällönanalyysistä esiin nousseet vastaajan käsitykset ymmärryksestään, motivaatiostaan, konkreettisista käytänteistä, yhteisöllisestä kehittämisestä sekä visioista.....	76
Taulukko 17.	Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä opetussuunnitelmien toimintasuunnitelmissa sekä kyselylomakkeissa.	84
Taulukko 18.	Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 luonnoksessa.....	85
Taulukko 19.	Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä KESUssa..	86
Taulukko 20.	Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä EU-linjauksessa koulutuksen uudelleenajattelun ajaksi.....	88
Taulukko 21.	Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä kaikissa analysoiduissa asiakirjoissa sekä toimintatutkimuksen aineistossa.	90
Taulukko 22.	Tutkimustulokset ongelmittain.....	92

LIITTEET

Liite 1.	Ensimmäinen kyselylomake yrittäjyyskasvatuksen arvoista.....	119
Liite 2.	Toinen kyselylomake yrittäjyyskasvatuksen arvoista	121
Liite 3.	Kaikki yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisessä arvokyselyssä olleet arvot ja niiden saamat maininnat	125
Liite 4.	Kaikki yrittäjyyskasvatuksen toisessa arvokyselyssä olleet arvot ja niiden vastaukset.....	126
Liite 5.	Opettajaksi opiskeleville arvokyselylomake	127
Liite 6.	Saatekirje opiskelijakyselyyn	129
Liite 7.	Toimintatutkimukseen liittyvä ohjeistus.....	130
Liite 8.	Toimintatutkimuksen toimintasuunnitelmapohja.....	132
	Liite 8a. Malli täytetystä toimintasuunnitelmalomakkeesta..	133
	Liite 8b. Malli täytetystä toimintasuunnitelmalomakkeesta..	134
	Liite 8c. Malli täytetystä toimintasuunnitelmalomakkeesta ..	135
Liite 9.	Toimintatutkimuksen kyselylomake	136

KÄYTETYT LYHENTEET

Erasmus-rahoitusohjelma = on osa Euroopan Unionin Elinikäisen oppimisen ohjelmaa, jonka kautta tarjotaan tilaisuuksia opiskelijavaihtoon ulkomaisessa korkeakoulussa

ESR-rahoitteinen = Euroopan sosiaalirahaston rahoittama

ESU = Entrepreneurship Summer University -konferenssi

EU = Euroopan Unioni

EU-asiakirja = Euroopan komission laatima asiakirja jäsenvaltioille

EU-komissio = Euroopan komissio

EU-linjaus = EUROOPAN KOMISSION TIEDONANTO EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE, EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN KOMITEALLE. Koulutuksen uudelleenajattelu: sosioekonomisten vaikutusten parantaminen investoimalla taitoihin. Strasbourg 20.11.2012

EU-maat = Euroopan Unionin maat

FINPIN = Suomen ammattikorkeakoulujen yrittäjyys- ja innovaatioverkoston järjestämä konferenssi

KESU = Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma

OECD = Organisation for Economic Cooperation and Development

OPH = Opetushallitus

OPM = Opetusministeriö, nykyisin OKM = Opetus- ja kulttuuriministeriö

OPS = opetussuunnitelma

POPS = perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet

POPS -luonnos = perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden luonnos

YKTT = Yrittäjyyskasvatuksen tutkimusseuran järjestämä yrittäjyyskasvatuksen tutkija- ja toimijatapaaminen

YVI = Yrittäjyyskasvatuksen kehittämishanke (www.yvi.fi)

1. JOHDANTO JA TUTKIMUKSEN TAVOITE

Suomalaisissa koulutuskeskusteluissa yrittäjyyskasvatus on ollut mukana jo 1990-luvulta lähtien. Myös eurooppalaisen hyvinvoinnin luomisessa painotetaan yrittäjyysvalmiuksien oppimista (Euroopan komissio 2006, 2012). Koulutuksemme eri asteiden ja opettajankoulutuksen opetussuunnitelmiin on sisällytetty yrittäjyyskasvatus ja yrittäjyys. Siitä huolimatta esimerkiksi Seikkula-Leinon (2006, 2007, 2011) tutkimukset ovat osoittaneet, että opetussuunnitelmassa ei välttämättä ole huomioitu yrittäjyyskasvatusta. Erityisesti opettajankoulutuksessa yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen on haasteellista (Seikkula-Leino, Ruskovaara, Ikävalko, Mattila & Rytkölä 2010, Seikkula-Leino 2011, Seikkula-Leino, Ruskovaara, Hannula & Saarivirta 2012). Tulevaisuuden opettajien yrittäjyyskasvatusvalmiudet tulisi saada jo opettajankoulutuksessa. Euroopan unioni on ottanut kantaa siihen, miten tätä tulisi tulevaisuudessa vahvistaa (Euroopan komissio 2013, 2012a, 2012b, 2012c, 2010; ETF 2010). Euroopan komission (2012c, 4) tiedonannossa koulutuksen uudelleenajattelusta todetaan: *”Yrittäjyystaitojen kehittämisen olisi oltava erityisen huomion kohteena, sillä kyseiset taidot edistävät sekä uusien yritysten luomista että nuorten työllistettävyyttä.”* Suomessa Opetus- ja kulttuuriministeriön *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat* (Opetusministeriö 2009a) ottaa kantaa siihen, miten opettajankoulutukseen tulisi entistä vahvemmin liittää yrittäjyyskasvatus. Hallinnolliset asiakirjat laaditaan usein poliittisin perustein ja niiden sanoman siirtyminen käytäntöön on hidas ja pitkäjänteinen prosessi. Koulutuskeskustelussa käytiin vielä viime vuosikymmenellä keskustelua yrittäjyyskasvatuksen tarpeellisuudesta ja sen asemasta. Nyt yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksissa ja muissa julkaisuissa keskustellaan siitä, millä tavalla yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta tulisi opettaa ja kehittää.

Ryhdyin tutkimaan suomalaisen yrittäjyyskasvatuksen tilaa vuonna 2008. Silloin keskityin yrittäjyyskasvatuksen arviointiin (Tiikkala, Ruskovaara, Rytkölä, Seikkula-Leino & Troberg 2010a; Tiikkala, Ruskovaara, Rytkölä, Seikkula-Leino, Jussila & Troberg 2010b; Tiikkala, Ruskovaara, Rytkölä, Troberg & Seikkula-Leino 2010c; Tiikkala & Seikkula-Leino 2011b; Tiikkala, Seikkula-Leino, Ruskovaara, Hytinkoski & Troberg 2011c). Tutkimusten alkuvaiheessa nousi esille vahvasti yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan puuttuminen, sen arvioinnin kriteerien puuttuminen sekä selkeän yrittäjyyskasvatuksen viitekehysten puuttuminen. Jotta yrittäjyyskasvatukselle voidaan asettaa selkeä viitekehys, edellyttää se laajaa keskustelua yrittäjyyskasvatuksen arvoista. Tätä teemaa aloin tutkia kansallisella sekä kansainvälisellä aineistoilla (Tiikkala, Ruostesaari, Seikkula-Leino & Troberg 2011a, 2011d).

Tässä tutkimuksessa selvitetään yrittäjyyskasvatuksen taustalla vaikuttavia tärkeitä seikkoja eli **kartoitetaan yrittäjyyskasvatukselle arvopohjaa**. Tämä osa tutkimuksesta tehtiin 16 EU-maassa kahdella määrällisellä (N 124

ja N 66) kyselytutkimuksella. Näiden kyselytutkimusten pohjalta listattiin yrittäjyyskasvatukselle arvopohja, joka sisältää 15 yrittäjyyskasvatuksen arvoa, jotka vastaajat valitsivat tärkeimmiksi. Suomalaiset opettajaksi opiskelevat (N 71), jotka olivat suorittaneet tai olivat juuri suorittamassa yrittäjyyskasvatuksen opin-toja, luokittelivat yrittäjyyskasvatuksen tärkeitä seikkoja heidän näkemyksensä mukaan. Lopuksi **selvitetään yrittäjyyskasvatuksen arvojen näkymistä koulu-tuksen kehittämistä ohjaavissa asiakirjoissa**: perusopetuksen opetussuunni-telman perusteiden 2014 luonnoksessa, Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämis-suunnitelmassa vuosille 2011-2016 (myöhemmin KESU: Opetusministeriö 2011) ja EU-komission tiedonannossa koulutuksen uudelleenajattelukseksi (Euroopan komissio 2012c) sekä opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuun-nitelmien kehittämisessä syntyneessä tutkimusaineistossa. Näin havainnoidaan onko käytännön toimijoiden ja koulutusta ohjaavien asiakirjojen välillä mahdollista ristiriitaa.

Kiinnostus opetussuunnitelmien tutkimukseen syntyi silmäillessäni suomalaisia opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia sekä perusopetuksen opetussuunni-telman perusteita. Havaitsin, että suomalaisissa opetussuunnitelmissa löytyy viit-tauksia yrittäjyyskasvatukseen ja joitakin myös yrittäjyyskasvatukseen liitettävissä olevia arvoja. Kuitenkin opetussuunnitelmien yrittäjyyskasvatukseen liitettävät kirjaukset olivat kovin hajanaisia ja iso joukko yrittäjyyteen liitettävistä taidoista, ominaisuuksista ja arvoista puuttui kokonaan, varsinkin opettajankoulutuksen osalta. Esimerkiksi sellaiset perinteisesti yrittäjyyteen liitettävät käyttäytymis-muodot tai ominaisuudet (Gibb 1993) kuten virheistä oppiminen ja virheiden nä-keminen positiivisena, kyky ottaa riskejä, aloitteellisuus, aloitekyky, sitoutuminen, tiimityötaito ja tulevaisuuteen suuntautuminen puuttuivat opetussuunnitelmista lähes kokonaan. Yrittäjyyskasvatus on toteutettu eri opettajankoulutuslaitoksissa hyvinkin eritasoisesti ja eri tavoin. Tästä johtuen valmistuvilla opettajilla on hyvin erilaiset valmiudet opettaa yrittäjyyttä ja toteuttaa yrittäjyyskasvatusta. Yrittäjyys-kasvatus on perus- ja lukio-opetuksen opetussuunnitelmissa kaiken läpäisevä ai-hekokonaisuus, jota jokaisen opettajan tulisi jollain tavoin huomioida omassa ope-tuksessaan.

Koska opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmat ovat kovin hajanaisia ja niissä on paljon kehitettävää (ks. Seikkula-Leino 2007, Seikkula-Lei-no ym. 2012), tämän tutkimuksen yksi tavoite on **kehittää suomalaisten ope-ttajankoulutusorganisaatioiden yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmia** toimintatutkimuksen keinoin. Tähän toimintatutkimukseen osallistui 55 opetta-jankouluttajaa ja joukko opettajaksi opiskelevia 15:sta Suomen ammatillisesta tai yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutusorganisaatioista. Näin saatiin tietoa siitä, mihin suuntaan yrittäjyyskasvatus on kehittymässä suomalaisessa opetta-jankoulutuksessa. Toimintatutkimus aloitettiin loppuvuodesta 2011 laatimalla toi-mintasunnitelma ja nimeämällä kehittäjätiimi. Lukukauden lopussa, toukokuussa

2012, tehtiin laadullinen kysely liittyen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämiseen. Tähän kyselyyn vastasi 20 toimintatutkimukseen osallistunutta opettajankouluttajaa. Sen tarkoituksena oli **tarkastella opettajankouluttajien oppimista opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisessä**. Yrittäjyyskasvatuksen toteutumisen yhtenä esteenä on yrittäjyyskasvatusosaamisen puute (Gustafsson-Pesonen & Kiuru 2012, 45). Opettajankouluttajien oppimista tarkasteltiin Shulman ja Shulmanin (2004) luoman mallin näkökulmista, joita ovat opettajan visio, motivaatio, ymmärrys, käytäntö ja reflektio.

Analysoimalla sekä yleissivistävän koulutuksen että ammatillisen opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien kehittämistä saadaan kokonaiskuva siitä, miten yrittäjyyskasvatus on huomioitu suomalaisessa opettajankoulutuksessa. Yrittäjyyskasvatuksen, kuten kaiken muunkin kasvatuksen tulisi nojautua tiettyihin arvoihin. Yrittäjyyskasvatukselle ei ole kuitenkaan asetettu arvopohjaa, joten sen alustava kartoittaminen on myös tämän tutkimuksen yksi tavoite. Vertailemalla yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan näkymistä kansallisissa ja EU-tason asiakirjoissa, käytännön toimijoiden asettamaan arvopohjaan, nähdään käytännön ja sitä ohjaavien asiakirjojen yhteneväisyys. Tämä tutkimus liittyi valtakunnallisen, ESR-rahoitteisen YVI -hankkeen* yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen.

* Tutkimus liittyy valtakunnallisen YVI -hankkeen (www.yvi.fi) opettajankoulutuksen kehittämistyöhön. YVI on ESR-rahoitteinen ja opetushallituksen koordinoima valtakunnallinen vuosille 2010–2014 ajoittuva opettajankoulutuksen kehittämishanke. Sen tarkoituksena on parantaa opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatusvalmiuksia. ESR-rahoituksen lisäksi hanke saa tukea Kerhokeskus – koulutyön tuki ry:ltä, Työ- ja elinkeinoministeriöltä sekä Turun Seudun Kehittämiskeskuselta.

2. YRITTÄJYYS JA YRITTÄJYYSKASVATUS SEKÄ OPETUSSUUNNITELMA

2.1 Yrittäjyys

Yrittäjyyskasvatus sisältää konkreettisestikin kaksi termiä, yrittäjyyden ja kasvatuksen. Myös sisällöllisesti nämä elementit liittyvät yrittäjyyskasvatukseen. Ensimmäinen viittaa liiketoimintaan, jolla on organisaatioteoreettinen tausta ja jälkimmäinen kuvastaa ihmisen toimintaa. Yrittäjyydelle ei ole muodostunut yhtä yhteistä määritelmää tai teoriaa. Tätä mieltä ovat useat tutkijat mm. Bygrave ja Hofer 1991, Shane ja Venkataraman 2000, Davidsson, Low ja Wright 2001, Eyal ja Inbar 2003. Sen sijaan lukuisa joukko tutkijoita on määritellyt yrittäjyyden hiukan erilaisista näkökulmistaan ja yhteisen määritelmän kehittämisen sijaan he väittelevät ”oikeasta” määritelmästä (mm. Grebel, Pyka & Hanush 2003; Grant & Perren 2002; Bygrave & Hofer 1991). Tämä lienee turhaa, sillä yrittäjyys on dynaaminen ja jatkuvasti muuntuva tutkimusalue (Rae 2011), joka kaipaa tietysin väliajoin uudelleenmäärittelyjä.

Jo 1930-luvulla Schumpeter (1934) esitti määritelmän, jonka mukaan yrittäjyys on resurssien uudelleen järjestämistä, mikä tehostaa tuottavuutta, olipa sitten kyseessä tavarat, tuotantomenetelmät, uudet markkinat tai uudet materiaalit. Uudempien määritelmien mukaan yrittäjyys on yksilöiden muodostama verkosto osana sosiaalista systeemiä (Venkataraman, Sarasvathy, Dew & Forster 2012; Sarason, Dean & Dillard 2006). Mahdollisuuksien havaitseminen ja niihin tarttuminen on useiden tutkijoiden mukaan yrittäjyyden keskeinen elementti (ks. Kilby 1971, Kirzner 1973, 1979, Casson 1982, Bygrave & Hofer 1991, Shane & Venkataraman 2000). Toiset tutkijat keskittyvät yritteliään ihmisen määrittämiseen. Esimerkiksi Gartnerin (1988) mukaan yrittäjyys liittyy riskiä ottaviin yksilöihin, jotka aloittavat innovatiivisia ja nopeasti kasvavia yrityksiä. Hjorthin (2003) mukaan yritteliäät ihmiset ovat kilpailuhenkisiä, suuresta massasta jollain tavalla poikkeavia yksilöitä, jotka ovat jatkuvasti liikkeellä. Luovat ja innovatiiviset yksilöt pystyvät hyödyntämään tarjolla olevat mahdollisuudet päämääriensä saavuttamiseksi (Nyström 1995).

Euroopan komissio määrittelee yrittäjyyden seuraavasti: *”Yrittäjyys viittaa yksilön kykyyn muuttaa ideat toiminnaksi. Se edellyttää luovuutta, innovaatioita ja riskien ottamista, mutta myös kykyä suunnitella ja viedä läpi projekteja tavoitteiden saavuttamiseksi. Yrittäjyys ylläpitää jokaisen ihmisen arkielämää kotona ja yhteiskunnassa. Kun työntekijät tuntevat työnsä taustat ja kykenevät tarttumaan tarjoutuviin mahdollisuuksiin, on se perusta erityistaitojen ja -tietojen kehittymiselle, joita yrittäjyys tarvitsee yhteiskunnallisen tai kaupallisen toiminnan tueksi.”* (Euroopan komissio 2005.)

Rae (2011) esittää yrittäjyyden siirtyneen uudelle aikakaudelle vuoden 2008 loppussa syntyneen pankki- ja rahoitusjärjestelmäkriisin jälkeen. Hänen mukaansa tutut, kulttuuriset säännönmukaisuudet ovat korvautuneet epävarmuudella. Rae nimeää neljä merkittävää tekijää, jotka vaikuttavat yrittäjyyden uudelleen määrittämiseen: lisääntyneet taloudelliset haasteet, oppijoille asetettavat muuttuvat odotukset, muuttunut oppimisen ja opettamisen suhde sekä yliopistojen resurssipula ja niihin kohdistuneet muutospainet ja muut vaateet.

2.2 Yrittäjyyskasvatus

Tässä tutkimuksessa ei keskitytä yrittäjyyteen vaan yrittäjyyskasvatukseen, johon liittyvät yrittäjyydestä nousevat näkökulmat. Tutkimusten mukaan yrittäjyyskasvatuksella on mahdollista vaikuttaa yritteliäisyyden ja yrittäjyyden vahvistumiseen (mm. Neck & Greene 2011, Matlay 2008, Petridou & Glaveli 2008, Menzies & Paradi 2003, McMullan & Vesper 2000). Ja kuten Sarasvathy ja Venkataraman (2011) toteavat, ei ole mitään perusteita jättää ketään yrittäjyyskasvatuksen ulkopuolelle. Vaikka yrittäjät voidaan ehkä kategorisoida tiettyjen ominaisuuksien perusteella, emme voi kategorisoida mahdollisia tulevia yrittäjiä. Täten yrittäjyyskasvatusta on tarjottava kaikille. Yrittäjälle ominaisia piirteitä, kykyjä, ominaisuuksia ja käyttäytymismalleja käsitellään lisää luvussa 4. Yrittäjyydessä olennaiseksi elementiksi todettuja ominaisuuksia tai kykyjä voidaan opettaa kaikille ja koulutuksella niiden kehittymistä edistää. Esimerkiksi epävarmuuden sietäminen (mm. Knight 1921, Drucker 1985) on koulutuksella ja opetuksella vahvistettavissa. Mahdollisuuksien tutkiminen ja havaitseminen liittyy myös innovatiivisuuden ja luovuuden opettamiseen. Yrityksen luominen tai perustaminen (Pinchot 1986; Gartner 1988; Amit, Glosten & Muller 1993) on lähinnä ammatillisen koulutuksen haaste.

Yrittäjyyskasvatuksen käsitteen määrittelyjä on myös monenlaisia ja sen taustateoria kovin hajanaista (ks. Fiet 2001a, 2001b; Matlay 2005, 2006). Yleisimmin yrittäjyyskasvatuksen osa-alueiksi nimetään sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys sekä omaehtoinen yrittäjyys (Koiranen & Peltonen 1995; Kyrö 1997, 1998), mutta esimerkiksi Ristimäki (2004) näkee tällaisen jaottelun turhana, koska kaikki kolme ovat kuitenkin yrittäjyyskasvatusta. Jotkut esittävät, että yrittäjyyskasvatus on tietoa, taitoa ja asennetta (Ristimäki & Vesalainen 1997, Ristimäki & Evälä 2001). Sisäisellä ja omaehtoisella yrittäjyydellä tarkoitetaan yrittäjämäistä asennetta ja toimintatapaa, mutta ulkoinen yrittäjyys liittyy liiketoimintaan (Ristimäki 2003). Jotta sisäinen ja ulkoinen yrittäjyys pääsevät kehittymään, tarvitaan pohjalle omaehtoinen yrittäjyys (Remes 2004, 84). Omaehtoinen yrittäjyys poikkeaa sisäisestä yrittäjyydestä niin, että se liittyy aina yksilöön. Sisäinen yrittäjyys voi kehittyä myös yhteisössä. Koulutuksen kautta voidaan opettaa sisäistä ja omaehtoista yrittäjyyttä jo alakoulussa ja jopa varhaiskasvatuksessa esimerkiksi vahvistamalla oppijan itsetuntoon ja motivaatioon liittyviä tekijöitä, luovuutta, riskinottoa sekä vaihtoehtojen ratkaisujen etsimistä, tavoitteiden asettamista ja niihin pääsemistä sekä

yhdessä toimimista. Ulkoinen yrittäjyys on enemmänkin ammatillisen koulutuksen tavoite, joka liittyy liikeideoiden kehittämiseen sekä yrittäjyydestä ja työelämästä oppimiseen.

Yrittäjyyskasvatusta tulee havainnoida myös oppimisen näkökulmasta. Hytti (2002) on esittänyt kolme tasoa yrittäjyyskasvatuksen ympärille: oppia ymmärtämään yrittäjyyttä, oppia tulemaan yrittäjämäiseksi ja oppia tulemaan yrittäjäksi (*learn to understand entrepreneurship, learn to become entrepreneurial, learn to become an entrepreneur*). Gibb (2001, 2005) tuo tähän lisäksi oppimiseen liittyvät näkökulmat: ”oppia yrittäjyyttä varten, oppia yrittäjyydestä ja oppia yrittämisen kautta” (*learning for entrepreneurship, learning about entrepreneurship, learning through entrepreneurship*). Raen (2011) mukaan yrittäjyyskasvatuksen keskustelu on viime aikoina siirtynyt kokemukselliseen oppimiseen yrittäjyyttä varten, eikä niinkään oppimiseen yrittäjyydestä. Suomen osalta voidaan nähdä tarvetta myös yrittäjyydestä oppimiseen varsinkin ammatillisella ja korkea-asteella. Kun edellisiin näkökulmiin otetaan mukaan Seikkula-Leinon (2006, 2007) esittämä yrittäjyyskasvatuksen kokonaisuus, joka muodostuu yrittäjyyskasvatuksen tavoitteista, yrittäjyyttä tukevista menetelmistä ja työtavoista sekä yrittäjyyttä käsittelevistä sisällöistä, päästään aika kattavasti keskustelemaan suomalaisen opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen kehittämisestä. Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on kasvattaa yritteliäästi toimivia ihmisiä, jotka työskentelevät kaikissa mahdollisissa ammateissa niin palkansaajina kuin yrittäjinä sekä julkisella että yksityisellä sektorilla taloudellista voittoa tavoitellen tai tavoittelematta. Näin yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ovat sidoksissa koko yhteiskuntaan. (Hartshorn & Hannon 2005.) Seikkula-Leinon (2007) mukaan yrittäjyyskasvatus onkin kansalaiskasvatusta, jonka avulla vaikutetaan koulutettavan taitoihin, uskomuksiin ja yrittäjämäiseen käytökseen.

Opetus ja oppiminen on moniulotteinen ja dynaaminen tapahtuma, joka sisältää myös kasvatusta. Siihen liittyvät oppija, usein myös kanssaoppijat, opettaja, opetussuunnitelma, oppimisprosessi, opettamisprosessi sekä oppimisympäristö ja opetusvälineet. Lisäksi siinä on aina mukana joukko inhimillisiä, väliin tulevia muuttujia kuten ihmisten tunteet, vireystila yms. seikat. **Yrittäjämäinen oppiminen** on oppimista, jossa toimitaan sosiaalisessa kontekstissa mahdollisuuksien saavuttamiseksi, uusien hankkeiden synnyttämiseksi, organisoimiseksi ja johtamiseksi (Rae 2005). Yrittäjämäisen kulttuurin ja toiminnan muokkaamisessa sekä yrittäjäidentiteetin rakentamisessa koulutus nousee tärkeään rooliin. Tasapainoisen yrittäjyyskasvatuksen tulisi tuoda esiin yrittäjyyden kaksi vastakkaista puolta: yrittäjyys voi tuottaa sosiaalista hyvää sekä aiheuttaa tuhoa. Yrittäjyyskasvattajilla on vastuu oppijoiden kriittisen ja moraalisen ajattelun kehittämisessä. Yrittäjyyskasvatuksen tehtävänä on luoda kriittistä ymmärrystä yrittäjyyden vastuusta yhteiskuntaa kohtaan ja tässä arvoilla on erittäin tärkeä merkitys. (Rae 2011.)

Snow, Corno ja Jackson (1996, 247) ovat esittäneet ihmisen persoonallisuuden ja älyllisen lahjakkuuden jäsentämiseksi taksonomian, jota suomalaisetkin tutkijat (mm. Koiranen & Ruohotie 2001; Kyrö, Lindh-Knuutila, Kohonen, Lagus & Kurczewska 2013) ovat käyttäneet yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksissaan. Taksonomian mukaan ihmisen persoonallisuuden osa-alueet ovat affektiivinen ja konatiivinen alue. Lahjakkuus nousee konatiivisesta ja kognitiivisesta kentästä. Affektiivisella alueella ovat ihmisen temperamentti ja tunne, konatiivisella alueella motivaatio ja tahto. Kognitiivinen alue muodostuu proseduaalisesta ja deklaratiivisesta tiedosta. Jälkimmäinen tarkoittaa asiantietoa ja edellinen taitoa käsitellä tietoa. Yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta katsottuna affektiivinen kenttä pitää sisällään yrittäjyyden arvot ja asenteet. Konatiivisella tasolla ovat motivationaaliset tekijät sekä ihmisen tahtotila. Kyrön ym. (2013) tutkimuksen mukaan yliopiston yrittäjyyskurssin opiskelijoiden motivaatio oli kurssin alussa korkealla, mutta se heikkeni kurssin puoliväliin saakka, jolloin tahtotila puolestaan oli korkealla. Tästä tutkijat päättelivät motivaation korvautuneen tahdolla. Tämän ovat varmasti havainneet monet pitkään käytännön opetustyötä tehneet. Tahtotila ja motivaatio vuorottelevat ja näin tukevat toinen toistaan. Konatiivinen alue pitää sisällään myös ihmisen mielenkiinnon kohteet sekä orientaatiot itsen ja muihin. Kognitiiviselle alueelle sijoittuvat tietojen ja taitojen lisäksi strategiat, taktiikat ja uskomukset. (Koiranen & Ruohotie 2001.)

Rae (2003) esittelee kehittämänsä mahdollisuuskeskeisen oppimisen mallin, jota mm. Suonpää (2013) on käyttänyt perustana omassa yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksessaan. Mahdollisuuskeskeinen yrittäjyyskasvatus muodostuu neljästä elementistä: mahdollisuuden etsimisestä, sen yhdistämisestä henkilökohtaisiin tavoitteisiin, suunnitelmasta mahdollisuuden toteuttamiseksi sekä toiminnasta sen toteuttamiseksi. Oppiminen tapahtuu tiimeissä. Mahdollisuuden etsintään käytetään luovaa oppimista tutkimalla ja havainnoimalla. Mahdollisuuden liittäminen henkilökohtaisiin tavoitteisiin luodaan motivaation ja tavoitteiden välisen suhteen tutkimisella, jakamalla ja neuvottelemalla mielenkiinnonkohteista tiimin sisällä. Suunnitelma mahdollisuuden toteuttamiseksi on tulevaisuuteen tähtäävä ongelmanratkaisuprosessi, jota toteutetaan tiimityönä käytännön näkökulmasta. Toiminta mahdollisuuden toteuttamiseksi on huonosti ennustettava, mutta hedelmällisin vaihe mahdollisuuskeskeisessä oppimisessä. Tiimin tulee lopuksi arvioida onnistumisensa tasoa. (Rae 2003.)

Sarasvathy (2001) käsitteellisti yrittäjämäisen prosessin syy-seuraus (causation) ja effectuation-ajattelun kautta. Effectuation-ajattelutavan mukaan oppiminen perustuu käytössä olevien resurssien kartoittamiseen, eri lopputulosmahdollisuuksien punnitsemiseen ja valintaan sekä itse toteutukseen. Sarasvathy antaa tästä hyvin konkreettisen ja valaisevan esimerkin. Päivällisen voi valmistaa syy-seuraus-periaatteella tai effectuation-periaatteella. Ensimmäinen tapahtuu etsimällä mieluinen resepti, hankkimalla tarvittavat työvälineet ja raaka-aineet. Tämän jälkeen päiväl-

lisen voi valmistaa etukäteen valitun reseptin mukaisesti. Effectuation-periaatteen mukaan päivällisen valmistaminen alkaa kartoittamalla käytettävissä olevat raaka-aineet ja työvälineet. Sen jälkeen mietitään mitä kaikkea saatavilla olevista aineista ja käytettävissä olevilla välineillä voisi valmistaa. Eri vaihtoehtoja vertailemalla ja punnitsemalla valitaan yksi, jota ryhdytään toteuttamaan. (Saravathy 2001.) Monet yrittäjyyden tutkijat ovat hyödyntäneet tätä ajattelutapaa omissa tutkimuksissaan (mm. Brettel, Mauer, Engelen & Küpper 2012; Harms & Schiele 2012; Perry, Chandler & Markova 2012; Chandler, DeTienne, McKelvie & Mumford 2011; Dew, Read, Saravathy & Wiltbank 2009). Kun tähän ajattelutapaan lisätään pedagogiset näkökulmat, voidaan puhua yrittäjämäiseen toimintaan tähtäävästä yrittäjyyskasvatuksesta.

Tässä tutkimuksessa keskitytään yrittäjyyskasvatuksen määritelmään, joka pohjaa Hytin (2002) ja Gibbin (2001, 2005) teorioihin, joiden mukaan yrittäjyyskasvatuksessa:

- opitaan yrittäjyyttä varten
- opitaan yrittäjyydestä
- opitaan yrittämisen kautta

Ne yhdistetään Seikkula-Leinon (2006, 2007) esittämään yrittäjyyskasvatuksen toteutukseen:

- yrittäjyyskasvatuksen tavoitteisiin
- yrittäjyyttä tukeviin menetelmiin ja työtapoihin
- yrittäjyyttä käsitteleviin sisältöihin.

2.3 Yrittäjyyskasvatus opetussuunnitelmissa

Tämän tutkimuksen yhtenä tutkimuskohteena on opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittäminen ja opettajankouluttajien oppiminen tässä kehittämisessä. Koska opettajankoulutus tuottaa uusia opettajia, on syytä tarkastella, miten yrittäjyyskasvatus ilmenee suomalaisessa koulutuksessa yleensä. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa yrittäjyyskasvatus ei ole erillinen oppiaine, vaan sitä toteutetaan aihekokonaisuutena. Aihe tulee joko suoraan tai epäsuorasti esille eri oppiaineiden tavoitteissa ja sisällöissä sekä opetussuunnitelman perusteiden yleisissä osioissa. (Opetushallitus 2004.) Aihekokonaisuus ”*Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys*” ilmenee seuraavasti: ”*Osallistuva kansalaisuus ja yrittäjyys – aihekokonaisuuden päämääränä on auttaa oppilasta hahmottamaan yhteiskuntaa eri toimijoiden näkökulmista ja kehittää osallistumisessa tarvittavia valmiuksia sekä luoda pohjaa yrittäjämäisille toimintatavoille. Koulun oppimiskulttuurin ja toimintatapojen tulee tukea oppilaan kehittymistä omatoimiseksi, aloitteelliseksi, päämäärätietoiseksi, yhteistyökykyiseksi ja osallistuvaksi kansalaiseksi sekä*

tukea oppilasta muodostamaan realistinen kuva omista vaikutusmahdollisuuksistaan". (Opetushallitus 2004, 36–39.)

Lukion opetussuunnitelman perusteissa "*Aktiivinen kansalaisuus ja yrittäjyys*" -aihekokonaisuuden päämäärät ovat yhteneväisiä perusopetuksen edellä kuvattujen tavoitteiden kanssa, vaikkakin niitä on syvennetty ja toiminnan tasot ovat laajempia. Aihekokonaisuuden toteuttamisen pääpainon tulee olla käytännön harjoittelussa sekä omakohtaisten osallistumis- ja vaikuttamiskokemusten luomisessa. Koulun oman aktiivisen toiminnan lisäksi tällaista opiskeluympäristöä voidaan kehittää yhteistyössä muiden yhteiskunnallisten elinten, erilaisten järjestöjen sekä yritysten kanssa. (Opetushallitus 2003, 25.)

Ammatillisen peruskoulutuksen opetussuunnitelmatyötä sääteleviin tutkinnon perusteisiin yrittäjyys on liitetty entistä voimakkaammin. Aloitekyky ja yrittäjyys kuuluvat 11 kohdan listaan koskien elinikäisen oppimisen avaintaitoja. Niillä tarkoitetaan kaikilla aloilla tarvittavaa ammattisivistystä ja kansalaisvalmiuksia. Elinikäisen oppimisen avaintaidot sisältyvät ammatillisen peruskoulutuksen tutkinnon osien ammattitaitovaatimuksiin ja niiden arviointikriteereihin kaikissa ammatillisissa perustutkinnoissa. (Opetusministeriö 2009b, 14-15.) Kaikille pakollisiin ammattitaitoa täydentävien tutkinnon osien (yhteiset opinnot) opintoihin kuuluu *yhteiskunta, yritys- ja työelämä tietoa*. Lisäksi on mahdollista valita *yritystoimintaa*. (Opetusministeriö 2009b, 5.) Muihin valinnaisiin tutkinnon osiin sisältyy myös yrittäjyyttä. Ammatillista osaamista yksilöllisesti syventäviin tutkinnon osiin sisältyy lisäksi yritystoimintaa (Opetusministeriö 2009b, 13).

Ammatillisen perustutkinnon voi suorittaa myös näyttötutkintona, joka tarjoaa aikuisopiskelijoille mahdollisuuden osoittaa osaamisensa riippumatta tavasta, jolla sen on hankkinut. Opiskelija voi osallistua vapaaehtoiseen valmistavaan koulutukseen. (Opetusministeriö 2009b, 21.) Tutkintoon on mahdollista sisällyttää myös yritystoimintaa (Opetusministeriö 2009b, 13). Ammatillisessa aikuiskoulutuksessa on mahdollisuus suorittaa myös ammatti- ja erikoisammattitutkintoja. Eri organisaatiot tarjoavat myös näihin tutkintoihin valmistavaa koulutusta. Tutkintojen joukossa ovat muun muassa Yrittäjän ammattitutkinto ja Yritysjohdamisen erikoisammattitutkinto.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteissa vuodelta 1994 yksi aihekokonaisuus oli yrittäjyyskasvatus, jonka tavoitteena oli opettaa tietoja, taitoja ja asenteita, joita oppilas tarvitsee yleensä opiskelussaan sekä myöhemmin työelämässä riippumatta siitä, työskenteleekö hän itsenäisenä yrittäjänä vai toisen palveluksessa. "Yrittäjyyskasvatuksen avulla tuetaan oppilaan sisäistä yrittäjyyttä eli yritteliäisyyttä, aktiivisuutta, luovuutta ja sinnikkyyttä. Oppilaan tulisi oppia mieltämään ihmisen oman yritteliäisyyden sekä aktiivisen ja luovan toiminnan merkitys yrittäjyyden lähtökohtana." (POPS 1994, 36–37.)

Jo vuoden 1985 opetussuunnitelman perusteissa nousee esille myös yrittäjyys. Yrittäjyyteen liittyviä seikkoja mainitaan opetussuunnitelman perusteiden joissa-

kin kohdissa. Yrittäjähengen tukeminen ja teknologiakylän tms. toimintaan osallistuminen ovat osallistumista paikkakunnan elinkeinoelämän kehittämiseen (POPS 1985, 213). Maa- ja metsätalouden sekä puutarhanhoidon näkökulma on perheyrittäjyyttä vahvistava. Käytännön taitojen oppiminen tapahtuu maatiloilla, metsissä ja puutarhoissa (POPS 1985, 236-237.) Valinnaisten aineiden kaupallisissa aineissa oppilaita ohjataan asennoitumaan myönteisesti yritystoimintaan ja annetaan valmiuksia yrittäjyyteen tähtäävään uravalintaan. Yritystoiminnan sisältöalueina ovat yrityksen perustaminen, yritysmuodot ja yritysten toimintaedellytykset. Tarkoituksena on pohtia yritystoiminnan merkitystä yksilölle ja yhteiskunnalle. Kaupallisissa aineissa perehdytään myös matkailuun yritysmuotona. Sen merkitystä selvitetään yksilön, yhteiskunnan ja kansainvälisen vuorovaikutuksen kannalta. (POPS 1985, 238–239.)

Rokka (2011) on tarkastellut tutkimuksessaan kolmea eri opetussuunnitelman perusteita yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Alla olevassa taulukossa 1 on tiivistettynä hänen löydöksensä. Vuoden 1985 Perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa (POPS) näyttäytyy viitteitä yrittäjyyskasvatuksesta, mutta vuonna 1994 se mainittiin jo selvästi yhtenä ammatillisena vaihtoehtona. Tätä näkemystä korostettiin ja tehostettiin vuoden 2004 POPS:ssa. Tämän jälkeen yrittäjyyskasvatus nousi yhdeksi koulutuksen tutkimus- ja kehittämisteemaksi.

Taulukko 1. Miten yrittäjyys ja yritteliäisyys näkyvät perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteissa 1985, 1994 ja 2004 (Rokka 2011).

	POPS 1985	POPS 1994	POPS 2004
Yrittäjyys	Maataloudessa perheyrittäjyys Muut yritykset	Yrittäjyys ammattina	Yrittäjämäinen toimintatapa Yrittäjyys ammattina
Yritteliäisyys	Oppilas on yrittäjähenkilön.	Yritteliäisyys on oppilaan henkilökohtainen ominaisuus	Yritteliäisyys on oppilaan henkilökohtainen ominaisuus

Opetussuunnitelman perusteiden 2014 ensimmäisten lukujen luonnokset julkaistiin kommentoitavaksi Opetushallituksen nettisivuilla marraskuussa 2012 (POPS 2014). Aihekokonaisuudet on poistettu ja niiden sisältöjä on sisällytetty otsikon *”Kasvua ja oppimista tukeva toimintakulttuuri”* alle. Yrittäjyyskasvatus ei näyttäydä ollenkaan tässä osiossa vaan se on sisällytetty kohtaan *”Tarpeelliset tiedot ja taidot”*, jossa todetaan: *”Tiedonaloihin liittyvää keskeistä osaamista on äidinkielen monipuolinen suullinen ja kirjallinen hallinta, valmiudet vuorovaikutukseen myös toisella kotimaisella kielellä, matemaattis-luonnontieteellisen ajattelun ja soveltamisen perusteet, talous- ja kuluttajataidot, tiedot työelämästä ja yrittäjyydestä sekä taiteen, käsityön ja liikunnan taidot.”* Näin yrittäjyyskasvatus on yhdistetty tietoon yrittäjyydestä sekä työelämästä yleisesti. Se on rinnastettu muiden

tietojen ja taitojen osioon muun muassa äidinkielen, toisen kotimaisen kielen ja matemaattis-luonnontieteellisten aineiden rinnalle. Sarasvathy ja Venkataram (2011) esittävät yrittäjyyden olevan yhtä tarpeellinen taito kuin esimerkiksi lukeminen ja kirjoittaminen, joten tässä kohtaa POPS-luonnosteksti on yhteneväinen arvostetun yrittäjyyden tutkijan näkemyksen kanssa.

”Tulevaisuuden edellyttämä laaja-alainen osaaminen”-otsikon alla on myös yrittäjyyskasvatukseen liitettävissä oleva kohta: **Työskentely, opiskelu ja työelämässä tarvittava osaaminen**, jossa *”Oppilasta kannustetaan suhtautumaan uusiin mahdollisuuksiin rohkeasti ja toimimaan muutostilanteissa joustavasti ja luovasti. Osallistumisen ja vaikuttamisen kokemusten kautta oppilasta ohjataan tarttumaan asioihin aloitteellisesti ja olemaan avoin erilaisille vaihtoehdoille. Koulutyöhön sisällytetään toimintaa, kuten työelämään tutustumisjaksoja tai esimerkiksi koulun sisäistä työharjoittelua ja vapaaehtoistyötä, joissa oppilas oppii tuntemaan erilaisia ammatteja ja saa kokemuksia työstä ja toisten auttamisesta. Siten oppilaalle tarjotaan tilaisuus oppia oivaltamaan työn ja yritteliäisyyden merkitys ja mahdollisuudet sekä oma vastuu yhteisön ja yhteiskunnan jäsenenä. Oppilasta autetaan ottamaan selvää opintoihin ja työhön liittyvistä mahdollisuuksista ja uravaihtolinnoista. Oppilasta rohkaistaan pohtimaan omia taipumuksiaan ja kiinnostuksen kohteitaan ja tekemään valintansa perustellusti. Oppilasta ohjataan vähitellen vastuuseen siitä, että hän hankkii riittävän yleissivistyksen sekä edellytykset perusopetuksen jälkeisille opinnoille, työelämään siirtymiselle ja myöhemmälle elämälle.”* (POPS 2014.)

Luonnostekstissä nostetaan esille selkeästi sisäiseen yrittäjyyteen liittyviä teemoja. Yrittäjän ammattiin tai yrityksen perustamiseen liittyviä viittauksia ei ole ollenkaan. Otsikon ”Yhteistyö” alla on ilmaistu yksi yrittäjyyskasvatuksen keskeinen tavoite eli yhteistyö yritysten kanssa: *”Oppimisen ja kasvatuksen tukemiseksi sekä monipuolisten oppimisympäristöjen tarjoamiseksi yhteistyö nuoriso-, kirjasto-, liikunta- ja kulttuuritoimen sekä yritysten, järjestöjen ja muiden lähiympäristön toimijoiden kanssa on tarpeellista. Tämä yhteistyö rikastuttaa työtapoja ja tarjoaa elämänläheisiä oppimistehtäviä.”* (POPS 2014.)

Suoraan lainatussa tekstissä on tummennetulla ne kohdat, jotka voidaan katsoa sisällöllisesti liittyvän yrittäjyyskasvatukseen eli yrittäjyyteen, yritteliäisyyteen ja työelämä tietouteen. Opettajankoulutus on sidoksissa oppilaitosten opetussuunnitelmiin ja opetussuunnitelmien perusteisiin. Kuitenkin yrittäjyyskasvatus on kulkenut opettajankoulutuksessa aihekokonaisuutena hyvin vaihtelevasti. (Ks. luku 5.2.)

3. TUTKIMUSONGELMAT, VIITEKEHYS JA METODOLOGIA

Tämän tutkimuksen tutkimusongelmat ja kehittämiskohteet ovat nousseet esiin käytännön yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyöstä. Yrittäjyyskasvatukselta puuttuu arvopohja, jolle opetuksen suunnittelun, toteutuksen ja arvioinnin tulisi perustua. (ks. Atjonen 2007; Tiikkala ym. 2010a, 2010b, 2010c, 2011b, 2011c.) Kasvatuksella on aina oma arvopohjansa ja sellainen tarvitaan myös yrittäjyyskasvatukseen. Koska yrittäjyyden sekä yrittäjyyskasvatuksen määrittelemine on ollut vaikeaa (ks. edellinen luku 2), on sen arvopohjan luominen ollut haastavaa. Nyt keskustelu on kääntynyt kuitenkin määritelmien sijaan siihen, miten opetusta tulisi toteuttaa. Arvopohjan kartoittamisesta muodostui tutkimuksen ensimmäinen ongelma: **1. Mitkä ovat yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmät arvot?** Arvopohjaa kartoitettiin sekä käytännön toimijoiden että opettajaksi opiskelevien keskuudessa.

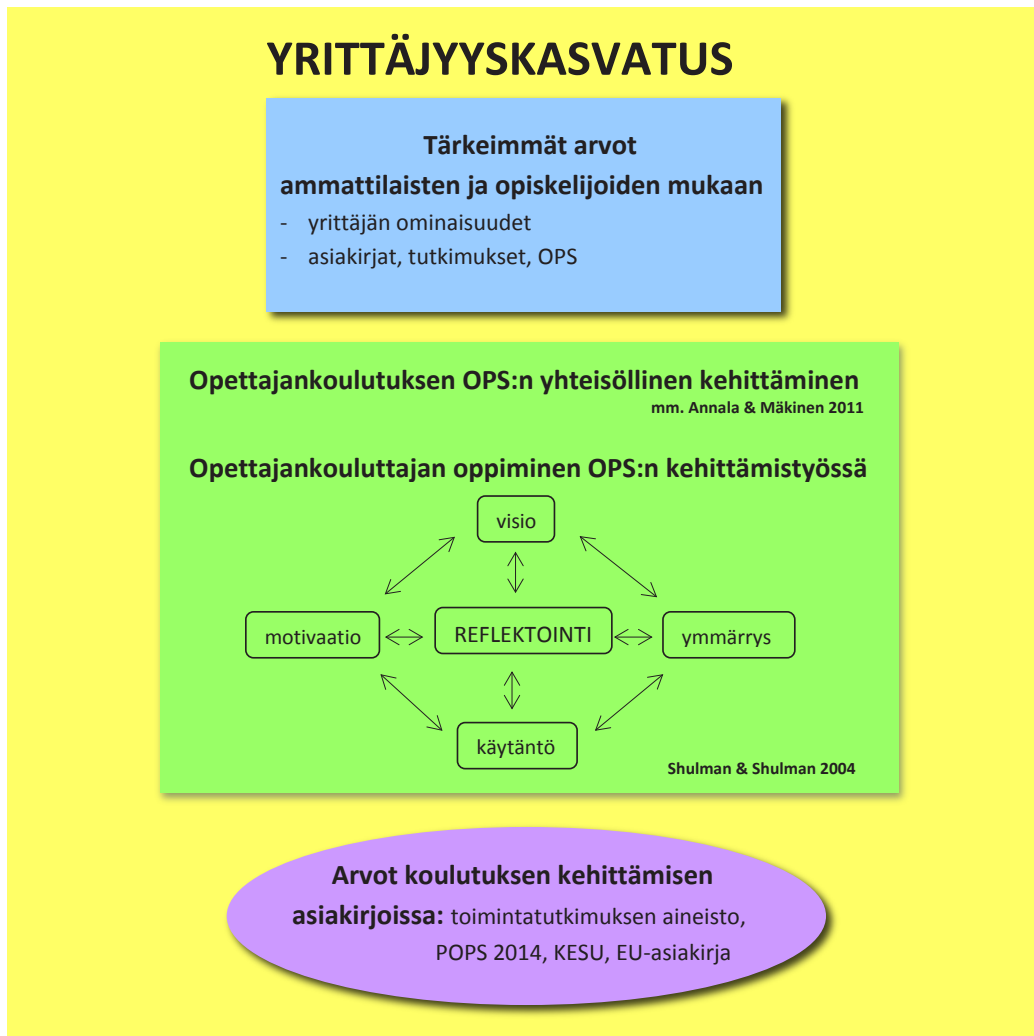
Toinen ongelma: **2. Miten yrittäjyyskasvatuksen opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia kehitettiin?** liittyy siihen, että yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmat kaipaavat suurelta osin kehittämistä (mm. Euroopan komissio 2012; Opetusministeriö 2009a; Seikkula-Leino 2006, 2007; Seikkula-Leino ym. 2010; Seikkula-Leino 2011; Seikkula-Leino ym. 2012). Yrittäjyyskasvatus on ollut jo pitkään kirjoitettuna opetussuunnitelmissa, mutta sen käytännön toteutus on ollut kovin hajanaista. Yrittäjyyskasvatus näyttyy perus- ja toisen asteen opetussuunnitelmissa eri tavoin, mutta opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia tarkasteltaessa voidaan puhua jo todellisesta epäyhtenäisyydestä. Tästä syystä YVI-hankkeessa tehtiin selvitys yrittäjyyskasvatuksen esiintymisestä suomalaisissa opettajankoulutuksen opetussuunnitelmissa (Seikkula-Leino, Ruskovaara, Hannula, Saarivirta 2012). Yrittäjyyskasvatuksen opettamisen perusteet olisi hyvä saada jo opettajankoulutuksesta, joten opettajankoulutuksen opetussuunnitelmat kaipaavat tältä osin kehittämistä. Yrittäjyyskasvatuksen ja opetussuunnitelmien kehittäminen opettajankoulutuksessa toimintatutkimuksen keinoin tuottaa myös tiedon siitä, millainen yrittäjyyskasvatuksen tila on käytännössä tällä hetkellä suomalaisessa opettajankoulutuksessa. Lisäksi voidaan hahmottaa mihin suuntaan se on kehittymässä. Samalla voidaan tarkastella tämän tutkimuksen kolmatta ongelmaa: **3. Mitä opettajankouluttajat oppivat tässä kehittämisessä?**

Yrittäjyyskasvatuksen arvojen näkyminen opetussuunnitelmissa helpottaa opettajia hahmottamaan mihin yrittäjyyskasvatuksella pyritään. Arvojen tarkastelu yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämistyön aineistossa sekä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 luonnoksessa, osoittaa millainen tilanne on tällä hetkellä. KESU eli Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma ja EU-komissio linjaukset ovat hallinnollisia asiakirjoja, jotka on laadittu poliittisin tarkoituksin, mutta osaltaan ohjaavat myös suomalaisen koulutuksen kehittämistä. Tuorein EU-komission tiedonanto koulutuksen uudelleen-

ajattelusta julkaistiin marraskuussa 2012 (Euroopan komissio 2012c). Näistä nousee tutkimuksen neljäs ongelma: **4. Näköykö yrittäjyyskasvatuksen arvopohja koulutuksen kehittämistä ohjaavissa asiakirjoissa?**

3.1 Tutkimuksen viitekehys ja tieteenfilosofinen tausta

Seuraavassa kuviossa 1 kiteytetään tutkimuksen viitekehys ja rakenne.

Kuvio 1. Tutkimuskohteet ja näkökulmat.

Kuviossa 1 on esitetty tämän tutkimuksen tutkimuskohteet ja niiden näkökulmat. Koko tämä tutkimus rakentuu yrittäjyyskasvatuksen kenttään, jossa yrittäjyyskasvatusta tarkastellaan Hytin (2002), Gibbin (2001, 2005) sekä Seikkula-Leinon (2006, 2007) kirjallisuuden pohjalta. Yrittäjyyskasvatuksessa opitaan yrittäjyyttä

varten, yrittäjyydestä ja yrittämisen kautta (Hytti 2002; Gibb 2001, 2005). Nämä lisätään yrittäjyyskasvatuksen tavoitteisiin, yrittäjyyttä tukeviin menetelmiin ja työtapoihin sekä yrittäjyyttä käsitteleviin sisältöihin (Seikkula-Leino 2006, 2007). Tästä syystä kuviossa on taustana keltainen yrittäjyyskasvatuksen kehys. Tutkimuksen empiirinen osa muodostuu kolmesta osiosta, jotka kaikki raportoidaan kokonaisuudessaan omissa luvuissaan.

Tämän tutkimuksen tarkoituksena on ymmärtää, käsitteellistää ja kehittää. Tutkimuksen tieteenfilosofinen suuntaus on empirismi, jossa havainnoidaan todellisuutta suhteessa tosiasioihin tai asiantuntijoiden näkemykseen tosiasiaista. Totuuteen päästään tekemällä riittävästi havaintoja kyseisestä ilmiöstä. Yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu, toteutus ja arviointi perustuvat ymmärrykselle siitä, mihin yrittäjyyskasvatuksella pyritään ja mikä ohjaa kasvatus työssä tehtäviä valintoja. Tähän haetaan vastauksia yrittäjyyskasvatuksen arvotutkimuksella kartoittamalla niitä arvoja, jotka liittyvät yrittäjyyteen ja kasvatukseen ja mitkä niistä kuuluisivat yrittäjyyskasvatukseen. Tällöin voidaan tarkastella joko niitä arvoja, jotka ovat yrittäjyyskasvatuksen pedagogisten valintojen taustalla tai niitä ihmisten toimintaan liittyviä arvoja, joita yrittäjyyskasvatuksella voidaan tukea. Arvokartoituksessa lähdettiin liikkeelle jälkimmäisestä ajattelutavasta, mutta sen tuloksena listattu arvopohja voi ja sen tulee olla myös yrittäjyyskasvatuksen pedagogisten ratkaisujen taustalla. Samoin yrittäjyyskasvatuksen arvopohja tulisi näkyä koulutusta ja kasvatusta ohjaavissa asiakirjoissa, kuten opetussuunnitelmassa. (Määttänen 1995, Niiniluoto 1984.)

Ontologian näkökulmasta tulee tarkastella sitä, miten tutkija ymmärtää tutkimuskohteensa. Epistemologia eli tietoteoria tarkastelee tiedon luonnetta. Se vastaa myös kysymykseen, miten tutkija ajattelee saavansa tietoa. Arvojen kartoittaminen liittyy ontologian siihen osa-alueeseen, joka tutkii minkälaisia käsityksiä olevaisesta on. Ontologinen konstruktivismi on lähellä sitä oletusta, ettei maailmassa ole vain yhtä todellisuutta vaan se näyttäytyy eri ihmisille erilaisena. (Guba & Lincoln 1994, 109.) Yrittäjyys ja siihen liittyvä koulutus ja kasvatusta ovat erilaisia eri maissa ja kulttuureissa. Kuitenkin yritteliäisyys ja yrittäjämäinen toiminta ovat suhteellisen samanlaista eri ympäristöissä. Tästä syystä haluttiin kartoittaa eri lähtökohdista ja eri kulttuureista tulevien asiantuntijoiden näkemyksiä siitä, mikä yrittäjyyskasvatuksessa on tärkeintä. Näin voitaisiin päästä alkuun yhteisen ymmärryksen ja arvopohjan käsitteellistämisen näkökulmasta.

Luvussa 4 vastataan tutkimuksen ensimmäiseen ongelmaan. Siinä selvitetään, miten yrittäjyyskasvatukseen mahdollisesti liitettäviä arvoja kartoitettiin alan kirjallisuudesta, muun muassa yrittäjään liitettävistä ominaisuuksista. Muita yrittäjyyskasvatukseen liitettäviä tärkeitä seikkoja etsittiin alan kirjallisuudesta, tutkimuksista sekä kansallisista ja kansainvälisistä asiakirjoista sekä opetussuunnitelmista ja niiden perusteista. Tässä yhteydessä keskeinen eettinen kysymys on, millä perusteilla voidaan valita tutkimuskyselyssä esitettävät yrittäjyyskasvatuksen arvovaihtoehdot monien erilaisten arvojen joukosta. Tästä käytiin lukuisia kes-

kusteluja ja pohdintoja eri yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyössä mukana olevien asiantuntijoiden kanssa. Näin pyrittiin mahdollisimman hyvään objektiivisuuteen. Eri EU-maissa yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevät asiantuntijat asettivat tutkimukseen valittuja arvoja tärkeysjärjestykseen määrällisillä kyselytutkimuksilla. Näin saatiin listattua ensimmäinen yrittäjyyskasvatuksen arvopohja. Arvojen tärkeyttä mittaava tutkimus tehtiin lisäksi suomalaisten opettajaksi opiskelevien keskuudessa, koska haluttiin nähdä poikkeavatko valmistumassa olevien opettajien näkemykset käytännön työssä toimivien näkemyksistä.

Opettajankoulutuksen opetussuunnitelmat ovat hajanaisia korkeakoulujen autonomiasta johtuen. Sekä ammatillisen että yleissivistävän opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien yhteistoiminnallinen kehittäminen voidaan sijoittaa tieteenfilosofiassa pragmatismiin, jonka mukaan filosofiset käsitteet ja ongelmat liittyvät kiinteästi käytäntöön. Pragmatismiin mukaan kaikki hyödyllinen ei välttämättä ole välittömästi totta vaan sen ontologisen näkökannan mukaan totta on se, mikä toimii ja tuottaa ihmiskunnalle eniten hyötyä. (Pihlström 1997.) Opetussuunnitelmien kehittämistyö ja opettajankouluttajien oppiminen tuovat uutta ymmärrystä sekä uusia avauksia yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen. Luvussa 5 kuvataan sitä, kuinka suomalaisen opettajankoulutuksen, sekä ammatillisen että yleissivistävän koulutuksen, yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmia kehitetään osallistavan toimintatutkimuksen keinoin. Tutkija ei ollut mukana itse kehittämistyössä. Toimintatutkimus rakennettiin Annalan ja Mäkisen (2011) mukaan ilmiöperusteisesti painottaen jokaisen organisaation omaa lähtökohtaa ja tarvetta. Tästä aineistosta saadaan tilannekuva siitä, millainen yrittäjyyskasvatuksen tila on tällä hetkellä suomalaisessa opettajankoulutuksessa ja mihin se on mahdollisesti kehittymässä. Kolmatta ongelmaa eli opettajankouluttajan oppimista yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämistyössä tarkastellaan Shulman ja Shulmanin (2004) opettajan oppimista ja reflektointia käsittelevän mallin mukaisesti. Sen mukaan pätevän opettajan tunnistaa kyvystä reflektoida. Shulman ja Shulmanin mukaan opettajan reflektointi nivoutuu visioon, motivaatioon, ymmärrykseen ja käytäntöön. Näiden osa-alueiden tulisi olla keskenään tasapainossa.

Yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen liittyvää asiakirjatarkastelua voitaisiin tehdä hermeneuttisella orientaatiolla eli tulkitsemalla tekstejä. Tässä tutkimuksessa pidettiin kuitenkin positivismiin mukaisena, empiirisenä sisällönanalyysin tulkintana. Opetussuunnitelmien kehittämistyön toimintasuunnitelmien tulkinnasta voidaan löytää hermeneuttisiakin piirteitä, vaikka niitä pyrittiin välttämään tutkijatriangulaatiolla. Arvoja kartoittava sisällönanalyysi asiakirjateksteistä sen sijaan oli puhtaasti kyseisten termien määrällistä etsimistä. (Slattery, Krasny & O'Malley 2007.) Käytännön toimijat eivät useinkaan ehdi tekemään teksteistä syvällisiä tulkintoja vaan lukevat ja ymmärtävät mielellään juuri sen, mitä on kirjoitettu. Näin ollen käytännön työtä palvelevat asiakirjatekstit tulisi laatia niin, että lukija hahmottaa kirjoitetuista tekstistä sen ydinsanomaa. Luvussa 6 tarkastellaan sitä, näkyvätkö tutkimuksen en-

simmaisessa osassa listatut yrittäjyyskasvatuksen arvot koulutuksen kehittämiseen liittyvissä asiakirjoissa sekä opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetus-suunnitelmien toimintatutkimuksen tutkimusaineistoissa.

Tämä tutkimus rakentuu design-tutkimuksen (design-based research) mukaisesti tutkijan käytännön kehittämistyössä nousseiden monisyisten ongelmien ratkaisemiseksi. Tieteenfilosofisesta näkökulmasta tutkimusote on käytäntöhakuinen ja tässä prosessissa tutkija pyrkii olemaan objektiivinen. Se joutuu kuitenkin monessa kohdassa koetukselle, joten tutkimusta ei voitane pitää metateoreettisesta näkökulmasta katsottuna täysin kriittis-realistisena vaan siihen sekoittuu myös tulkinnallis-kokeemuksellisia elementtejä. Tutkijan aikaisemmat kokemukset saattavat vaikuttaa sekä tutkimuksen suorittamisessa tehtyihin valintoihin että tulosten tulkintaan. (Eskola & Suoranta 2000, Määttänen 1995, Niiniluoto 1984, Burrell & Morgan 1979.)

Kunkin tutkimusongelman ympärille on haettu sen aihepiiriin liittyvä teoria, suunniteltu ja toteutettu empiirinen tutkimus, johon on valittu tarkoituksenmukainen metodologia. Tutkimustulokset raportoidaan ja tarkastellaan kunkin tutkimusongelman kohdalla erikseen. Luvussa 7 esitetään koko tutkimuksen yhteenveto ja kokonaistulokset. Raportti päättyy tutkimuksen kokonaisuuden pohdintaan, toimenpidesuositukseen ja jatkotutkimusaiheiden esittelyyn.

3.2 Design-tutkimus

Design-tutkimuksen suosio on kasvanut voimakkaasti kasvatustieteellisissä tutkimuksissa 2000-luvulla. Anderson ja Shattuck (2012) ovat kartoittaneet design-tutkimusmenetelmällä, vuosina 2002-2010 tehtyjä kasvatustieteen tutkimuksia. Tutkimuksia oli tehty kaikilla koulutusasteilla melko tasaisesti, mutta vähiten korkea-asteella (13 %). Valtaosa tutkimuksista (73 %) oli amerikkalaisia, muiden maiden osuudet jäivät muutamaan prosenttiin. Suomalaisia tutkimuksia ei valikoitunut heidän otokseensa. Eniten (51 %) design-tutkimuksia oli tehty luonnontieteissä (Science), mutta myös jonkin verran opettajankoulutuksessa (9 %). Valtaosa tutkimuksista käsittelivät oppimistulosten parantamista tai oppijoiden asenteita. Lopuksi tutkijat päätyvät toteamaan, että design-tutkimus tarjoaa parhaimman näkökulman ('best practice' stance) moniulotteiseen, käytännönläheiseen opetuksen tutkimiseen. (Anderson ja Shattuck 2012.)

Wang ja Hannafin (2005, 5-6) kiteyttävät design-tutkimuksen systemaattiseksi, mutta joustavaksi tutkimusmenetelmäksi, jonka tavoitteena on kehittää kasvatustieteellisiä käytäntöjä toistavan analyysin, suunnittelun ja kehittämisen kautta uusiin toimintamuotoihin. Tämä tutkimus perustuu tutkijan ja käytännön toimijoiden tiiviiseen yhteistyöhön ja se tuottaa uudenlaisia yrittäjyyskasvatuksen käytännön malleja suomalaiseen opettajankoulutukseen (Bell 2004; van den Akker, Gravemeijer, McKenney & Nieveen 2006). Tutkimuksessa keskitytään yrittäjyyskasvatuksen

ymmärtämiseen ja analysointiin sekä rakennetaan uusia toimintamalleja, joita testataan käytännössä. Design-tutkimus on laajempi ja selkeästi rohkeampi metodi kuin perinteiset kasvatustieteessä käytetyt menetelmät. Ongelmakenttä on laaja ja aineisto rakentuu yhteistyössä käytännön toimijoiden kanssa elämällä normaalia elämää. Design-menetelmällä on suurempi mahdollisuus tuottaa todella uusia innovatiivisia ratkaisuja kuin perinteisillä menetelmillä. Perinteisessä tutkimuksessa keskitytään useimmiten yhden tai sen lisäksi muutaman alaongelman ratkaisemiseen. Elävän elämän ongelmat ovat usein kuitenkin paljon laajempia tai monisyisiä. Design-tutkimuksella voidaan ratkaista monisyisiä ongelmia keskittyen jokaisella testikierröksellä johonkin osa-alueeseen syvemmin. (Bell 2004; van den Akker ym. 2006, 11-13.) Tämä tutkimus on design-tutkimuksen mukaisesti integroitu eri menetelmistä, sisältäen kvalitatiivisen ja kvantitatiivisen tutkimuksen periaatteita.

Opettajankoulutuksen yrittäjäyyskasvatuksen opetussuunnitelmia kehitetään toimintatutkimuksen keinoin ja siitä syntyvää aineistoa analysoidaan sisällönanalyysillä. Opettajankouluttajien oppimista tutkitaan laadullisella kyselytutkimuksella ja yrittäjäyyskasvatuksen arvopohjaa kartoitetaan määrällisillä kyselytutkimuksilla. Kartoitettujen arvojen näkymistä koulutuksen kehittämistä ohjaavista asiakirjoista kartoitetaan sisällönanalyysillä. Design-tutkimus on kontekstuaalista. Se tehdään tietyssä kontekstissa, mutta kun ongelma koskettaa laajaa toimijajoukkoa, tuloksia voidaan siirtää myös muihin konteksteihin. (Cobb, Confrey, diSessa, Lehrer & Schauble 2003; Reeves & Orrills 2006; Anderson & Shattuck 2012.) Kasvatustieteellisiä tutkimuksia on kritisoitu niiden heikosta linkittymisestä käytäntöön. Tämä on tutkimuseettinen ongelma, jota tutkijat joutuvat pohtimaan. Huomiota tulisi näin kiinnittää myös tutkimustulosten raportointiin eli missä tuloksia julkaistaan ja millä kielellä.

Ensimmäinen ja keskeisin syy valita design-tutkimusmetodi on kasvatustieteellisen tutkimuksen relevanssin lisääminen. Toinen syy on tavoitella empiriin perustuvan teorian kehittämistä sekä oppimisprosessin tutkimuksen että oppimisprosessia tukevien syiden tutkimuksen kautta. Kolmas syy on pyrkimys vahvistaa kasvatustieteellisen käytännön suunnittelutyötä. Tarkoituksena on nostaa esiin täsmällisempää tietoa oppimisesta, joka puolestaan voi edistää myöhempää kehittämistyötä. Parhaimmillaan design-tutkimusprosessin aikana tapahtuu oppimista kaikkien osallisten kesken, joten se edistää kasvatustieteellisen kentällä toimivien ammatillista vahvistumista ja kehittymistä. (van den Akker ym. 2006, 3-4.) Opetussuunnitelman kehittäminen yhteisöllisesti on monipuolinen ja laaja prosessi ja se koskettaa useita kentällä toimivia suomalaisia, sekä ammatillisen että yleissivistävän koulutuksen opettajankouluttajia (McKenny, Nieveen & van den Akker 2006, 67-90.)

Tämän tutkimuksen ongelmat ovat lähteneet tutkijan käytännön työssä kohtaamista haasteista ja niihin haetaan ratkaisua useiden käytännön toimijoiden kanssa. Perinteisen tieteellisen tutkimuksen tutkija esittää tutkimuksestaan nousevat tutkimustulokset, kun taas design-tutkimustulokset perustuvat käytännön toimijoiden yhteistoimintaan. Tutkimukseen osallistuvat käytännön toimijat tuovat omista eri-

laisista taustoistaan ja kokemuksistaan omat näkökulmansa toinen toisensa kokeileviksi ja kehiteltäviksi. Lopulta syntyy uusi yhteinen, testattu ja kehitelty toimintamalli. Lähtökohtana on mielekäs, merkityksellinen ja laaja käytännöstä nouseva ongelma. Design-tutkimus painottaa käytännönläheistä ja todellista kasvatukseen, opettamiseen ja/tai oppimiseen liittyvää ongelmaa, joka on jatkuva tai loputon, kestävä ja monimutkainen. Tutkijan tulee olla läheisessä ja kiinteässä yhteistyössä niiden käytännön toimijoiden kanssa, jotka ovat osallisina ongelman kanssa. Tutkimukseen liitetään vankka kasvatuksen tai opetuksen teoria. Lähtökohtana on tukeutua vankimpaan kasvatustieteelliseen teoriaperustaan, joka on saatavilla kyseisestä aiheesta. Tutkija tuo esiin sen, millaisissa olosuhteissa ja missä kontekstissa suunnittelemalla, analysoimalla, testaamalla, uudelleen kehittämällä ja testaamalla joku malli toimii ja joku ei toimi. Parhaimmillaan tutkija korjaa ja parantaa toistuvasti kehittämisen alla olevaa hanketta sekä testaa sitä eri yhteyksissä laajentaen sitä toimintakentän laajempaan kontekstiin. (Cobb ym. 2003; Bell 2004; Barab 2006; Reeves & Orrills 2006.) Tämän tutkimuksen teoreettiset lähtökohdat esitellään kunkin ongelman kohdalla omissa luvuissaan.

Tutkimuskysymykset on luotu kriittisen kirjallisuuskatsauksen ja tarveanalyysin avulla. Sen jälkeen on suunniteltu kasvatustieteellinen interventio eli kehittämishanke, joka perustuu teoreettiselle viitekehykselle ja joka siirretään käytännön toimijoiden testattavaksi. Alkuun kartoitettiin käsitemaailma, jossa liikutaan. Sen jälkeen luotiin selkeä kehys, jonka avulla kehitetään parempia käytänteitä sekä käytännön toimijoiden ajattelua, ymmärrystä, motivaatiota ja reflektointia. Tutkimushankkeen vaikutuksia on arvioitu jatkuvasti. Tutkija keräsi aineistoa, jolla osoitettiin kuinka kehittämishanke palvelee ongelman ratkaisemisessa sekä kuinka hyvin valittu teoria selittää opetuksen ja kasvatuksen vaikutuksia. Prosessin ajan on tehty formatiivista arviointia, joka on johtanut myös tutkimushankkeen jalostumiseen. Design-tutkimus on teorian ja käytännön kehitystyön vuoropuhelua, jossa molemmat jalostuvat. Toistamalla prosessi useilla perättäisillä jalostetuilla kierroksilla tuotetaan vankan käsiteperusteisen ja soveltuvan kehittämishankkeen lisäksi laajaa kannatusta saanut pohja opetuksen ja kasvatuksen kentälle. Tulokset perustuvat tarkoille empiiripohjaisille analyysille. (Reeves & Orrills 2006.)

Tutkimuksesta on raportoitu mahdollisimman laajasti sen eri vaiheissa, jotta se kehittyisi jatkuvasti (Tiikkala ym. 2010a, 2010c, 2011a, 2011b, 2011d; Tiikkala, Seikkula-Leino, Sunila, Hannula & Hietanen 2012, 2013). Julkaisut tiivistivät tuloksia jokaiselta kehityskierrokselta ja näin toivat tukea koko kasvatuskentälle. Tutkimusetiikan näkökulmat huomioiden jokaista osatulosta on raportoitu suomeksi Suomessa ja englanniksi Eurooppalaisissa yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen konferensseissa. Näin laaja joukko yrittäjyydestä sekä yrittäjyyskasvatuksesta kiinnostuneita, niin käytännön toimijoita kuin tutkijoitakin on päässyt tutustumaan tutkimuksen eri vaiheisiin. Raportointi sisälsi a) kehittämishankkeen tavoitteet ja perustan b) kasvatustieteellisen tapahtumapaikan kuvauksen c) jokaisen vaiheen

kuvauksen d) tulokset ja johtopäätökset sekä d) opitut asiat kehittämisen aikana. (Reeves & Orrills 2006.) Saadun palautteen perusteella tutkimuksen suuntaa on vaihdettu ja menetelmiä kehitelty. Design-tutkimuksen hyödyt liittyvätkin juuri sen käytännönläheisyyteen. Taulukossa 2 on kuvattu aikajärjestyksessä tähän tutkimukseen liittyvät keskeiset toimet.

Taulukko 2. Tutkimukseen liittyvät keskeiset toimet aikajärjestyksessä.

Ajankohta	Tutkittava aihealue, kohderyhmä	metodi	Raportoitu aiemmin
v. 2009 - 2010	Arvioinnin kehittäminen	Kyselytutkimus, määrällinen ja laadullinen	FINPIN 2010 YKTT 2010 ESU 2010
12 / 2010 – 1 / 2011	I Arvojen kartoittaminen EU-toimijat, N124	Määrällinen kysely: tärkeysjärjestys	YKTT 2011 ESU 2011
11 / 2011 – 1 / 2012	II Arvojen kartoittaminen EU-toimijat, N66	Määrällinen kysely: luokittelu	-
1 / 2012	OPS-kehittäminen Opettajankouluttajat N55	Laadullinen toiminta- suunnitelmalomake, sisällön analyysi	YKTT 2012 ESU 2013
4-5 / 2012	Opettajankouluttajan oppiminen OPS-kehittämistyössä, opettajankouluttajat N20	Laadullinen kyselylomake, sisällön analyysi	YKTT 2012 ESU 2013
11-12 / 2012	Asiakirjoissa ja OPS-kehittämis- työn toimintasuunnitelmissa esiintyvät arvot	sisällön analyysi	-
1-2 / 2013	Arvojen kartoittaminen, opettajaksi opiskelevat N71	Määrällinen kysely, luokittelu	-

Konferenssikaupungit aikajärjestyksessä:

FINPIN 2010, Joensuu

ESU 2010, Tartto

YKTT 2010, Turku

ESU 2011, Sevilla

YKTT 2011, Lappeenranta

YKTT 2012, Tampere

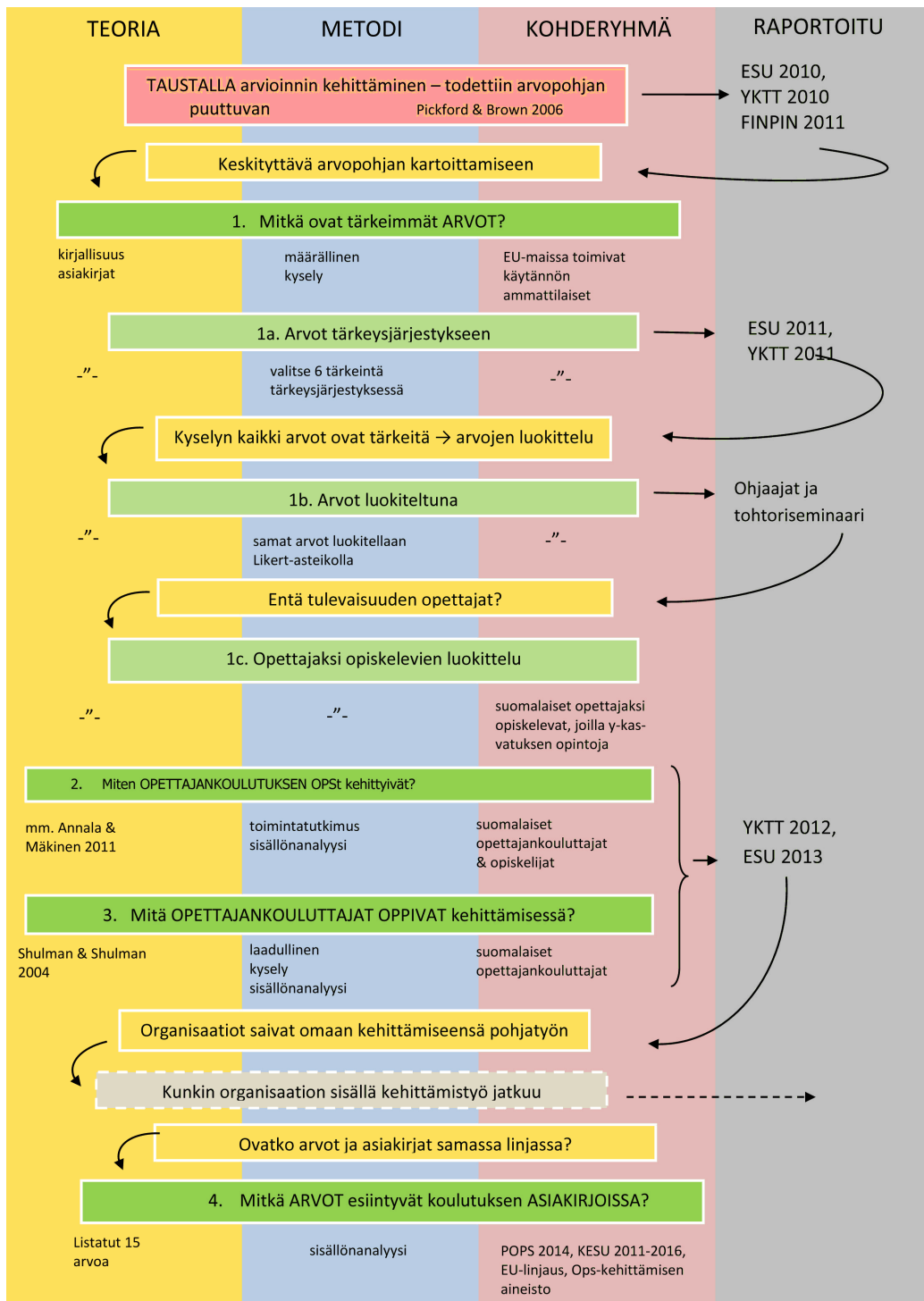
ESU 2013, Lissabon

Reevesin ja Orrillsin (2006) mukaisesti tässä tutkimuksessa osallistettiin käytännön toimijat eli opettajankouluttajat kehittämään oman organisaationsa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmia. Samalla he joutuivat pohtimaan yrittäjyyskasvatuksen eri näkökulmia sekä käymään pedagogisia keskusteluja kehittäjätiimeissä. Näin kehitettiin kasvatustieteen käytännön työtä. Lisäksi joukko eurooppalaisia yrittäjyyskasvatuksen parissa työskenteleviä pyydettiin pohtimaan yrittäjyyskasvatuksen arvopohjaa ja näin analysoimaan sitä, mikä yrittäjyyskasvatuksessa on tärkeää ja arvokasta. Käytännön toimijat ja tutkija toimivat tiiviissä, vastavuoroisessa yhteistyössä. Tutkimus tuotti konkreettisia käytännön toimintamalleja, joita voidaan hyödyntää laajemminkin. Lisäksi design-tutkimus kehittää kasvatustieteel-

listä teoriaa sen käytännöstä käsin. Tässä tutkimuksessa käytettyä toimintatutkimuksen mallia voidaan siirtää käytettäväksi myös muilla alueilla. Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen kartoitettu arvopohja tuo uutta näkökulmaa yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen. (vrt. Bell 2004, Reeves & Orrills 2006, Anderson & Shattuck 2012.)

Design-tutkimuksen haasteet liittyvät sen luotettavuuteen, yleistettävyyteen ja pitkäjänteisyyteen. Käytännön palveleminen tuo haasteita tutkimuksen tieteellisyydelle. Tutkijan objektiivisuus on koetuksella, koska design-tutkimus ei pyri irtautumaan kontekstista. Efekti, jossa tutkimuskohteet vastaavat tutkijan mahdollisiin odotuksiin, on jatkuvasti läsnä. Tutkijan täytyy toistuvasti vaihdella roolia puolestapuhujan ja kriitikon välillä välttääkseen puolueellisuutta ja subjektiivisuutta. Reliaabeliutta ja validiutta onkin tarkasteltava erityisen huolellisesti design-tutkimusta tehtäessä. Reliabiliteettia voidaan parantaa huolellisella aineistonkeruulla ja analyysimenetelmien suunnittelulla. Molemmissa olisi hyvä käyttää useampaan kuin yhtä metodologiaa. Lisäksi tutkimuksen validiutta parantaisivat standardoidut mittarit, vahvaan teoriaan perustaminen ja huolellinen suunnittelu. Tosin laadullisen ja määrällisen analyysin yhdistäminen on monien, varsinkin määrällisten tutkimusten tekijöiden mielestä arveluttava yhdistelmä. (Barab 2006, Reeves & Orrills 2006.) Tämän tutkimuksen mittaamiseen ei ollut saatavilla standardoituja mittareita ja taustateoriakin on kovin puutteellista tai ainakin hajanaista.

Yleistettävyyden haasteellisuus, koska tutkimus on vahvasti kontekstisidonnainen. Yleistettävyyden ei yksinkertaisesti sovi kaikkeen paikallisen tilanteen ymmärtämiseen. Yleistettävyyden parantamiseksi aineistossa tulee olla riittävästi yksityiskohtia, jotta lukija ymmärtää täysin mitä tutkija tarkoittaa ja osaa siirtää ajatuksensa relevanttiin tilanteeseen. Tutkijan tulisi kyetä luomaan mallikelpoiset tilanteet ja systeemit, jotta yleistettävyyttä voisi tehdä. Tulosten julkaiseminen tulisi perustua vankkaan ja luotettavaan aineistonanalyysiin raportointiin. Yhteistyöhön perustuva kumppanuus design-tutkimuksessa kestää yleensä vuosia, mikä vaikeuttaa osallistuvien tahojen sitoutumista. Tutkijan tulee ottaa huomioon sosiaaliset, kulttuuriset, psykologiset ja poliittiset toiminnat kaikkia osapuolia kunnioittaen. Tutkijan pitäisi luoda puitteet, joista on molemminpuolinen hyöty. Osapuolten ymmärrys, luottamus ja tuki koko prosessin ajan ovat ensiarvoisen tärkeitä. Samoin keskinäinen harjoittelu, keskustelut ja tiedonvaihto ovat hyviä käytänteitä yhteistyöhön sitouttamisessa. Näitä keskusteluja ja tiedonvaihtoja on käyty tämän tutkimusprosessin aikana sekä kansallisissa että kansainvälisissä konferensseissa ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämishankkeiden toimijatapaamisissa. Design-tutkimuksen osallisten tulisi olla motivoituneita, heidän on sitkeästi haluttava olla mukana kehittämistyössä. Tässä tutkimuksessa opettajankouluttajat ja joukko opettajaksi opiskelevia otettiin prosessiin mukaan niin, että jokaiselle tuli oma selkeä, juuri heidän omaa työtään kehittävä tehtävä. Näin toimijoista saatiin sitoutuneita ja vastuullisia hyödyntämään tuotettuja innovaatioita. Koska tutkimusprosessi on hyvin laaja, pitkäjänteinen, intensiivinen ja elävä, tutkimuksen eri vaiheita on selvitetty aihealueittain kuviossa 2. (Reeves & Orrills 2006.)

KUVIO 2. Design-tutkimusprosessi aihealueittain tässä yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksessa.

Kuviossa 2 on esitetty tämän tutkimuksen neljä yrittäjyyskasvatuksen tutkimusongelmaa. Taustalla kulkevat kuhunkin ongelmaan liittyvä teoriatausta keltaisella pystyakselilla, käytetty metodologia sinisellä ja kohderyhmä punaisella sekä osatulosten raportointi harmaalla pohjalla. Osatulosten raportoinnin kautta saatu palaute on keltaisella suorakaiteen muotoisella pohjalla. Aluksi lähdetään liikkeelle yrittäjyyskasvatuksen arvioinnin kehittämiseen liittyvistä taustatutkimuksista. Yrittäjyyskasvatuksen arviointiin liittyvää tutkimusta on esitetty kansainvälisessä, European University Network on Entrepreneurship verkoston järjestämässä Entrepreneurship Summer University (ESU 2010) -konferenssissa, Yrittäjyyskasvatuksen tutkimusseuran järjestämässä, kansallisessa yrittäjyyskasvatuksen tutkimusseminaarissa (YKTT 2010) sekä kansainvälisessä, Suomen ammattikorkeakoulujen yrittäjyys- ja innovaatioverkoston järjestämässä konferenssissa (FINPIN 2011). Tutkimustuloksista ja konferenssipalautteesta nousi esiin ensimmäinen tutkimusongelma eli yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan puuttuminen. Sitä lähdettiin kartoittamaan tukeutumalla kirjallisuuskatsaukseen ja yrittäjyyskasvatuksen kansallisiin ja EU-asiakirjoihin. Tutkimus tehtiin määrällisellä kyselytutkimuksella kohderyhmänä EU-maissa toimivat käytännön ammattilaiset. Tutkimustulosten ja seuraavan vuoden (2011) konferenssien palautteen mukaisesti tutkimusta jalostettiin seuraavalle kierrokselle käyttämällä määrällistä kyselytutkimusta, jossa arvoja luokitellaan Likert-asteikolla. Seuraava kierros tuo tähän ongelmaan mukaan opettajaksi opiskelevien näkemyksen arvoista.

Toinen tutkimusongelma syntyy tutkijan käytännön työstä nousevasta ongelmasta eli opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien hajanaisuudesta ja kehittymättömyydestä: niitä tulee kehittää. Kehittämistyöhön tartutaan Annalan ja Mäkisen (2011) teoriaan perustuen toimintatutkimuksen keinoin, kohderyhmänä suomalaiset opettajankouluttajat. Tuloksia analysoidaan sisällönanalyysillä. Samalla kierroksella tarkastellaan millainen opettajankouluttajan oppiminen on opetussuunnitelmien kehittämisessä samalla kohderyhmällä. Taustalla on Shulmanin ja Shulmanin (2004) malli, jonka sisältöä kerätään laadullisella kyselytutkimuksella, jota analysoidaan sisällönanalyysillä. Näitä tutkimustuloksia esiteltiin ensin kansallisessa YKTT 2012 -seminaarissa sekä myöhemmin kansainvälisessä ESU-konferenssissa 2013.

Lopulta päästään viimeiseen ongelma-alueeseen eli ovatko käytännön toimijoiden näkemykset yrittäjyyskasvatuksen arvoista samassa linjassa asiakirjossa esiintyvien arvojen kanssa. Samalla tarkastellaan tutkimuksen lähtökohtana ollutta opettajankouluttajien yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisessä syntyneitä tutkimusaineistoa arvojen näkökulmasta.

Jotkut tutkijat mm. diSessa ja Cobb (2004) kritisoivat design-tutkimuksia vahvan teoriaperustan puuttumisesta. Tutkijan tasapainottelu mutu-tiedon ja tutkitun tiedon välillä kuuluu design-tutkimuksen luonteeseen, mikä heikentää sen luotet-

tavuutta. Esimerkiksi arvopohjan kartoittamiseen ei ole vankkaa teoriaperustaa vaan se koostuu erilaisista kirjallisista lähteistä. Tulosten luotettavuusongelma tulee eteen myös standardien puuttumisena, mikä voi vaikeuttaa tulosten hyväksymistä kentällä. Toisaalta olisiko tutkimuseettisesti perusteltua jättää tutkimatta käytännönläheistä ongelmaa, jonka tutkimusta ei voida perustaa vankalle teoriapohjalle.

4. YRITTÄJYYSKASVATUKSEN ARVOJEN KARTOITTAMINEN

Opetuksen, kasvatuksen ja koulutuksen tavoitteet ja sisältö valikoituvat sen perusteella, mikä on arvokasta. Arvojen määrittely on myös tärkeä osa arviointia, koska arvioinnin laatu perustuu siihen. Arvottaminen on aito osa kaikkea oppimista ja opettamista. (Atjonen 2007.) Arvot ja arvostaminen luovat toiminnan suuntaviivoina (Niemelä 2006, 22). Opetusministeriön julkaisussa ”Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat” (2009) sekä Seikkula-Leinon (2006, 2007) opetusministeriölle tekemissä tutkimuksissa on mainittu useita eri arvoja ja muita tärkeitä seikkoja, joita yrittäjyyskasvatuksella tulisi edistää. Euroopan komissio (2005) on määritellyt yrittäjyyden muutamien arvoiksi valikoitavien termien kautta. Myös osa Hornadayn (1982) listaamista yrittäjiin liitettävistä piirteistä valittiin tähän tutkimukseen kuvaamaan yrittäjyudessa tärkeäksi koettuja seikkoja. Suomalainen opetussuunnitelma sisältää perusarvoja, joita tulee huomioida myös yrittäjyyskasvatuksessa.

”Arvo on se, minkä perusteella jotakin pidetään merkityksellisenä, hyvänä tai arvokkaana.” Lisäksi arvo tarkoittaa merkitystä ja kantavuutta. Mm. *mainos-* tai *uutisarvo*, *tunnearvo*, *arvonsa säilyttävä keksintö*. Vain tosiasioilla on pysyvä arvo. Arvo on myös määritelty termeillä *arvokas* tai *merkitsevä asia* (MOT 2010.)

Arvo tarkoittaa kohteen *tavoiteltua ominaisuutta*, joka liittyy usein esimerkiksi aineellisen omaisuuden käyttökelpoisuuteen tai vaihdettavuuteen: merkitys, arvo, ansio, etu, hyöty, houkuttelevuus, apu, tuotto, palvelukyky, merkittävyys, käyttö, käytettävyys tai hyödyllisyys. Arvo voi olla myös *päämäärä, jota tavoitellaan* ja jolla on arvoa ja sitä voidaan arvostaa, koska sitä tarvitaan tai pidetään arvokkaana (Airaksinen 1994, 35; Airaksinen & Kaalikoski 1997). Arvot ovat moraalisia periaatteita ja käsityksiä, yleisesti hyväksytyjä yksilöä koskevia normeja tai sosiaalisia käyttäytymissääntöjä. Schwartz (1992) ja Rokeach (1973) esittävät arvojen olevan pysyviä päämääriä, jotka säilyvät vaihtelevissa tilanteissa, ja ohjaavat sekä yksilöiden että ryhmien toimintaa. Rokeach jakaa arvot itseisarvoihin ja välinearvoihin. Lisäksi hän puhuu ihmisarvoista. Airaksisen (1994, 30-35) mukaan arvot ovat sisäisiä tai ulkoisia. Sisäisiä arvoja on asioilla, joita ei voi yhdistää käytäntöön antamatta niille arvoa. Ne asiat, joilla ei ole sisäistä arvoa, omaavat ulkoisen arvon. Airaksinen ja Friman (2008) toteavat arvojen olevan asioita, joihin ihmisillä on myönteinen mielenkiinto. Kielteistä kiinnostusta herättävät seikat ovat epäarvoja ja lisäksi on asioita, joihin ei ole mitään kiinnostusta kenelläkään. Näin ollen arvot ovat subjektiivisia asioita ja ihminen on arvon mitta. Tästä syystä arvot voidaan asettaa järjestykseen. Arvot voidaan jakaa useaan luokkaan, mutta tärkein ero on moraaliarvoilla ja muilla arvoilla. (Airaksinen & Friman 2008, 21.) Yrittäjyyskasvatuksen arvot ovat muita kuin moraaliarvoja. Ne ovat subjektiivisia ulkoisia arvoja, joita voidaan laittaa järjestykseen. Kasvatuksen yhtenäisyyden kannalta ei ole hyvä, että jokaisen opettajan toimintaa ohjaisi vain hänen henkilökohtaisen näkemyksen mukainen arvojärjestys. Yrittäjyyskasvatuksen kehittäjien tulee luoda yhteinen näkemys niistä ar-

voista, joita yrittäjyyskasvatuksella pyritään tukemaan. Arvoihin liittyy paljon erilaisia eettisiä pohdintoja, mutta tässä tutkimuksessa ei paneuduta niihin.

Schwartz on tehnyt useita yleisiin inhimillisiin arvoihin (human values) liittyviä tutkimuksia (Schwartz 1992, 1994, 1997, 1999, Schwartz & Huismans 1995, Schwartz & Sagiv 1995, Schwartz, Sagiv & Boehnke 2000, Schwartz & Boehnke 2004). Tutkimuksissaan Schwartz (mm. Schwartz 1992, Schwartz & Bardi 2001) tunnistavat kaikille kansoille yhteisiä arvohierarkioita, joista he ilmoittavat tärkeysjärjestyksessä 10 yksittäistä perusarvoa: valta (arvovalta, varakkuus), suoriutuminen (menestys, kunnianhimo), hedonismi (mielihyvä, elämästä nauttiminen), virikkeisyys (jännittävä elämä, vaihteleva elämä), itseohjautuvuus (luovuus, riippumattomuus), universalismi (tasa-arvo, oikeudenmukaisuus), hyväntahtoisuus (avuliaisuus, uskollisuus), perinteet (nöyryys, uskoon pitäytyminen), yhdenmukaisuus (tottelevaisuus, vanhempien kunnioitus) ja turvallisuus (kansallinen turvallisuus, yhteiskunnan järjestäytyneisyys). Näiden kautta voidaan hahmottaa sitä, millainen käyttäytyminen ja toiminta on tavoiteltavaa. Toiminnan tuloksena arvovalinnat realisoituvat elämäämme. James (2006) on filosofisessa tutkimuksessaan pohtinut arvojen objektiivisuutta yleisesti ottaen ja päätynyt siihen lopputulokseen, ettei arvojen asettaminen ole koskaan täysin objektiivista.

Suomessa arvotutkimuksia ovat tehneet mm. Puohiniemi (1993, 1995, 1996, 2002, 2003, 2006) ja Turunen (1992, 1997). Puohiniemi (2006) määrittelee arvot opituiksi, kulttuurisesti hyväksytyiksi elämää ohjaaviksi päämääriksi, joissa on kaksi komponenttia: tieto ja tunne. Tieto ohjaa suunnan valinnassa ja tunne virittää halun toteutukseen. Suomalaisten arvo- ja asennemaailmaa ovat muokanneet muun muassa suuret taloudelliset muutokset, työttömyys, pankkikriisi, harmaa talous, kansainvälistyminen sekä Euroopan Unionin jäsenyys. Aaltonen, Heiskanen ja Innanen (2003, 87) kutsuvat asioiden ja ilmiöiden takana olevia syviä arvoja meta-arvoiksi. Opetuksen ja koulutuksen päämäärät ja sisällöt määräytyvät sen mukaan, mikä on arvokasta. Oppiaineiden suunnittelu, toteutus ja arviointi tapahtuvat yhteisesti hyväksytyjen arvojen pohjalta. Arvioinnin laatu ja onnistuminen perustuvat merkityksellisten arvojen määrittämiseen jokaiselle oppiaineelle, minkä vuoksi arvojen määrittäminen on tärkeä osa arviointimenettelyä. (Ks. Atjonen 2007, Korkeakoski 2008, House 1980, House & Howe 1999.) Arvot ja arvostukset siirtyvät sukupolvelta toiselle erilaisissa sosiaalisissa kanssakäymistilanteissa. Kotien ohella koulutus ja opetus on merkittävä arvojen välittämiskanava (Launonen 2004, 13). Näin myös yrittäjyyskasvatukseen liittyvät arvot on välitettävissä koulutuksen kautta. Tämä edellyttää, että ne on kirjattu opetussuunnitelmiin, jotta opettajat tiedostavat mihin yrittäjyyskasvatuksen avulla pyritään.

Joutsen-Onnela (2003) on tutkinut sairaanhoitaja- ja terveydenhoitajaopiskelijoiden yrittäjyys- ja muita arvoja ja Niemelä (2006) pitkäaikaisten perheyrytysten arvoja ja yrityksen jatkuvuusprofiilia bronfenbrenneriläisittäin. Tutkija toteaa, että perheyrytysten arvot ovat laaja ja kerroksellinen ilmiö. Näin lienee tilanne myös yrittäjyyskasvatuksen arvoja tarkasteltaessa. Perheyrytysten arvot liittyivät Niemelän (2006) mukaan perheeseen, omistukseen ja liiketoimintaan. Hän jakoi

pitkäikäisten perheyriyten arvot ekologisten kehien mukaan mikro-, meso-, ekso- ja makroarvoihin. Mikroarvot ovat perheyriyksen ydinarvoja, jotka ohjaavat yrityksen keskeisiä toimintoja ja ovat omistajalleen henkilökohtaisesti tärkeitä. Mesoarvot ovat sekoitus eri toimijoiden (asiakkaat, työntekijät, ym. sidosryhmät) mikroarvoista ja siten päivittäisen toiminnan kannalta tärkeimpiä. Eksoarvot ovat toimintaympäristöstä tulevia arvoja, jotka vaikuttavat yrityksen toimintaan välillisesti. Yhteiskunnallisella ja globaalilla tasolla vaikuttavat arvot ovat makroarvoja. Puohiniemi (2003) tutki puolestaan yritysten arvoja ja luokitteli ne kolmelle hierarkiselle tasolle: toiminnalliset arvot, puhuttelevat arvot ja ydinarvot. Yrittäjyyskasvatuksen arvot sijoittunevat Puohiniemen luokittelussa lähinnä toiminnallisiin arvoihin ja ne liittyvät selkeästi yrittäjyyteen ja kasvatukseen. Kaikesta kasvatustoiminnasta voitaneen puolestaan erotella mikro-, meso-, ekso- ja makrotason arvoja.

Yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan määrittelyyn liittyy haasteita, jotka syntyvät mahdollisista opettajien ja koulun asenne-eroista. Huolimatta opettajien mahdollisesta positiivisesta asenteesta yrittäjyyttä ja yrittäjyyskasvatusta kohtaan, suomalainen koulu instituutiona on perinteisesti edustanut enemmänkin epäyrittäjämäisiä arvoja. Seikkula-Leinon (2007, 37) mukaan koululaitoksen edustamat epäyrittäjämäiseksi tulkittavissa olevat arvot ovat varmuus, järjestelmällisyys, johtajuus, tieto, turvallisuus ja perinne. Yrittäjyyskasvatuksen tavoitteena on luoda positiivinen kehä, joka sisältää sopivassa määrin yrittäjämäisiä ja epäyrittäjämäisiä arvoja ja periaatteita. Näillä välillä yrittäjyyskasvatusta tukee oppilaan kehitystä ja kasvua kohti yrittäjämäistä ajattelua sekä aktiivista kansalaisuutta. Kyrön ja muiden (1999) sekä Schwartzin (1994) mukaan tämä voisi olla yksi malli kasvatuksen arvopohjan rakentamiseen.

Yrittäjyyskasvatuksen arvoja käsittelevää tutkimusta ei liene tehty aiemmin. Sen sijaan Parry ja Urwin (2011) ovat tarkastelleet kriittisesti yleistä käsitystä ammatinharjoittamisesta, sekä siihen liittyvää teoreettista pohjaa ja käytäntöä sekä miten eri sukupolvet liittyvät työhön erilaisia arvoja. Heidän tutkimuksensa mukaan ei löytynyt pitävää näyttöä sukupolvien välisistä arvoeroista. Työhön liittyviä arvoja ovat tutkineet myös monet muut tutkijat (mm. Roe, Schwartz & Surkiss 1999; Ghorpade, Lackritz & Singh 2001; Loughlin & Barling 2001; Berings, De Fruyt & Bouwen 2004; Valentine 2004; Abbott, White & Charles 2005; Lyons, Duxbury & Higgins 2006; Porfeli 2006; Warr 2008). Cortés-Pascual (2009) tutki opettajaksi opiskelevien työn arvoja espanjalaisessa yliopistossa. Vastaukseksi hän sai tärkeimmiksi työn arvoiksi toimeentulon ja toiseksi työn mielenkiintoisuuden ja tyydyttävyyden. Hän ei löytänyt eroja sukupuolen tai iän mukaan. Tosin ikähaitari yliopisto-opiskelijoilla ei ollut kovin suuri. Levin (2006) puolestaan kuvailee tutkimuksessaan opetuksellisten arvojen ja taloudellisten arvojen välistä jännitettä yhdysvaltalaisen yliopistojen tiedekunnissa.

Tässä tutkimuksessa pyritään kartoittamaan niitä arvoja, joita yrittäjyyskasvatuksella voidaan tukea ja edistää. Yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan kartoittaminen lähtee liikkeelle yrittäjyydestä. Hornaday (1982, 26-27) on listannut 42 piirrettä,

jotka ovat tunnusomaisia yrittäjille. Nämä piirteet ovat: itseluottamus, sinnikkyys, päättäväisyys, energisyys, ahkeruus, kekseliäisyys; kyky ottaa hallittuja riskejä; dynaamisuus, johtajuus, optimismi; tarve saada aikaan / onnistua; monipuolisuus, tuotetietoisuus, markkinatietoisuus; luovuus; kyky vaikuttaa toisiin; kyky tulla toimeen ihmisten kanssa; aloitteellisuus; joustavuus; älykkyys; tavoiteorientoituneisuus; täsmällisyys; kyky tehdä nopeita päätöksiä; positiivinen reagointi haasteisiin; itsenäisyys; rehellisyys, eheys; kypsyys, tasapainoisuus; vastaanottavaisuus ehdotuksille ja kritiikille; vastuullisuus; harkitsevuus; täsmällisyys / tarkkuus, perusteellisuus; yhteistyökyky, tuotto-orientoituneisuus; kyky oppia virheistä; vallan taju; miellyttävä persoonallisuus; itsekkyyden puuttaminen; rohkeus; mielikuvituksellisuus; tarkkanäköisyys; kyky sietää moniselitteisyyttä; aggressiivisuus; kyky nauttia; pystyvyys, tehokkuus; sitoutuneisuus; kyky luottaa työntekijöihin ja herkkyyden toisia kohtaan. Myöhemmin Gibb (1993) jaotteli näitä yrittäjään liitettäviä piirteitä kyvyiksi, ominaisuuksiksi sekä käyttäytymismuodoiksi.

Kasvatuksen näkökulmasta yrittäjyyskasvatuksen arvopohjaa voidaan kartoittaa viimeisimmistä kasvatusta ja vielä tarkemmin yrittäjyyskasvatusta ohjaavista asiakirjoista sekä tutkimuksista. Opetusministeriön julkaisussa ”Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat” (2009a) ja Seikkula-Leinon (2006, 2007) tutkimuksissa mainitaan useissa eri yhteyksissä erilaisia yksilöön liitettäviä ominaisuuksia, kykyjä tai käyttäytymismalleja, joita yrittäjyyskasvatuksen tulisi edistää. Innovatiivisuus, luovuus, kyky ottaa riskejä ja vastuuta, ongelmanratkaisukyky, kyky suunnitella ja viedä läpi projekteja, kyky tarttua haasteisiin ja mahdollisuuksiin, aloitteellisuus, aktiivisuus, itsenäisyys, joustavuus, ajattelu ja yhteistyökyky mainitaan piirteinä, jotka edistävät yrittäjämäisen asenteen kehittymistä. (Opetusministeriö 2009a). Euroopan komission (Euroopan komissio 2005) yrittäjyyden määritelmä sisältää useita yrittäjyyskasvatukseenkin liitettäviä kykyjä, ominaisuuksia ja käyttäytymismalleja: luovuus, innovatiivisuus ja riskien ottaminen sekä kyky suunnitella ja viedä läpi projekteja tavoitteiden saavuttamiseksi.

Suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelman peruseriaatteet sisältävät kasvatukseen ja koulutukseen liittyviä yleisiä arvoja, jotka tulee huomioida myös yrittäjyyskasvatuksessa. Näitä ovat mm. yhteisöllisyys, kokonaisvaltainen ja moniulotteinen kasvu ihmisenä, ekologinen elämäntapa, toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen sekä kyky keskustella ja hyväksyä erilaisuutta. (Opetushallitus 2003, 2004). Fetterman (1996) on kehittänyt voimaannuttavan arvioinnin (an empowerment evaluation and assessment) yhteydessä yksilöiden ja yhteisön voimaannuttamisen käsitteen, joka myös liittyy yrittäjämäisyyteen.

Arvoja kartoittavan kyselylomakkeen vastausvaihtoehdot poimittiin kuudesta eri lähteestä: Hornaday 1982, Opetusministeriö 2009a, Seikkula-Leino 2006 ja 2007, Euroopan komissio 2005, Opetushallitus 2003 ja 2004 sekä Fetterman 1996. Valitut vastausvaihtoehdot on esitetty taulukossa 3. Ensimmäiseksi valittiin ne vaihtoehdot, jotka on mainittu näissä kaikissa lähteissä. Seuraavaksi ne vaihtoehdot, jotka esiintyivät vähintään kolmessa lähteessä. Loppujen mukaan otettavien vaihtoehtojen va-

linta oli haasteellista, jottei kyselystä tulisi liian pitkä. Asian tiimoilta käytiin useita keskusteluja sekä kasvatustieteen että kauppatieteiden alalla yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevien käytännön toimijoiden sekä tutkijoiden kanssa. Keskustelujen perusteella päätettiin valita seuraavat taulukossa 3 esitetyt seikat, jotka mainittiin kahdessa edellä mainitussa lähteessä. Ne eivät ole pelkästään erittäin tärkeitä yrittäjyyskasvatuksessa, vaan myös ajankohtaisia ja helposti välitettävissä opetuksen ja kasvatuksen kautta. Yksilöiden ja yhteisön voimaannuttaminen valittiin yhdestä lähteestä (Fetterman 1996), koska se nousi esiin Suomessa vuonna 2008 tehdyn tutkimuksen tulosten mukaan yhtenä yrittäjyyskasvatuksella vahvistettavissa olevana tärkeänä seikkana (Tiikkala ym. 2010b). Lisäksi viimeisenä vastausvaihtoehtona oli ”Jokin muu” sekä avoin kenttä, johon vastaaja saattoi kirjoittaa mitä hän ajatteli.

Taulukko 3. Kyselylomakkeelle valitut vastausvaihtoehdot suomennettuina sekä niiden lähteet.

Vastausvaihtoehto	H	OM	S-L	Ek	OPH	F	Yht
1. Tehokkuus	x						1
2. Kilpailullisuus		x					1
3. Erikoistuminen, omaan osaamiseen keskittyminen		x		x			2
4. Tietäminen, ajattelu	x	x	x	x	x		5
5. Kriittinen suhtautuminen	x	x			x		3
6. Laatutietoisuus	x				x		2
7. Kokonaisuuden hallinta			x	x	x		3
8. Luovuus	x	x	x	x	x		5
9. Yksilön ja yhteisön voimaantuminen						x	1
10. Tahdonvoima	x	x			x		3
11. Aloitteellisuus	x	x	x	x	x		5
12. Yhteistyökyky	x	x	x	x	x		5
13. Sitoutuneisuus	x		x		x		3
14. Vastuunotto	x	x	x	x	x		5
15. Tavoitesuuntautuneisuus	x	x	x	x	x		5
16. Itseluottamus	x	x	x		x		4
17. Kestävyys	x	x	x		x		4
18. Kyky ottaa riskejä	x	x	x				3
19. Virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisena	x	x	x				3
20. Ongelmanratkaisukyky		x	x		x		3
21. Epävarmuuden sietäminen	x	x	x				3
22. Kyky sietää muutosta		x	x		x		3
23. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen	x	x			x		3
24. Keskustelutaito		x		x	x		3
25. Erilaisuuden hyväksyminen					x		1
26. Haasteisiin tarttuminen	x	x	x				3
27. Tulevaisuuteen suuntautuminen	x	x	x				3

H = Hornaday 1982, **OM** = Opetusministeriö 2009a, **S-L** = Seikkula-Leino 2006 ja 2007, **Ek** = Euroopan komissio 2005, **OPH** = Opetushallitus 2003 ja 2004, **F** = Fetterman 1996

4.1 Yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmät arvot kansainvälisen asiantuntijaryhmän mukaan

Tämän tutkimuksen kvantitatiivinen kyselytutkimus käsitteli yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan kartoittamista. Vehkalahden (2008) mukaan tutkimuskyselyn tulee kattaa koko tutkittava alue, mutta siinä ei saa olla sen ulkopuolelle jäävää osuutta. Tässä tutkimuksessa olisi ollut todella haastavaa, ellei jopa mahdotonta listata kyselyyn koko tutkittava alue eli kaikki mahdolliset yrittäjyyteen liitettävät kyvyt, piirteet, ominaisuudet sekä käyttäytymismalleista johdettavat seikat yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan kartoittamiseksi. Tutkimuksen kohderyhmä valittiin harkinnanvaraisella otannalla (convenience sampling), jolloin voidaan puhua enemmänkin näytteestä. Harkinnanvaraisella otannalla voidaan saada melko luotettavia tuloksia, kunhan aihealue ja perusjoukko tunnetaan hyvin. Menetelmää käytetään usein esitutkimuksissa, testauksissa sekä näkemysten saamisessa ja ideoiden tai hypoteesien testaamisessa. (Holopainen & Pulkkinen 2012, 33-35.) Tämän tutkimuksen perusjoukko valittiin huolella ja se koostui eri koulutusasteilla peruskoulusta korkeakouluihin toimivista, yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevistä opettajista, rehtoreista, opettajankouluttajista ja muista kouluttajista, sekä yrittäjistä ja muista yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevistä virkamiehistä (N 124 ja N 66) 16:sta eri EU-maasta. Maat valikoituivat yrittäjyyskasvatuksen alalla kansainvälisesti esillä olleista maista (ks. European Commission, Enterprise and Industry; ESU – Scientific Committee).

Epävarmuutta tilastolliseen tutkimukseen tuovat sekä tiedonkeruu että mittaaminen. Otantaan liittyvät virhelähteet koskettavat sen peittoa (coverage). Peitto ei ole hyvä, jos otanta ei kata koko perusjoukkoa tai se kattaa jotain ylimääräistä perusjoukon lisäksi. (Holopainen & Pulkkinen 2012, 35-37.) Tässä tapauksessa otantaan ei saatu koko perusjoukkoa eli kattavasti eri EU-maiden yrittäjyyskasvatuksen parissa työskenteleviä, mutta tällä näytteellä varmistettiin, että kaikki todella kuuluvat toivottuun perusjoukkoon. Internet-pohjaiset, esitestatut, englanninkieliset webropol -kyselylomakkeet (liite 1 ja liite 2) lähetettiin eri maiden yhteyshenkilöille, jotka välittivät ne eteenpäin oman maansa yrittäjyyskasvatuksen parissa työskenteleville henkilöille. Tavoitteena oli saada 300 vastausta.

Ensimmäinen kyselytutkimus toteutettiin joulukuun 2010 ja huhtikuun 2011 välisenä aikana. 276 henkilöä avasi ensimmäisen kyselylomakkeen (liite 1) ja 124 henkilöä täytti sen asianmukaisesti. Kyselyssä oli 28 vaihtoehtoa, joista vastaajien tuli asettaa tärkeysjärjestykseen kuusi mielestään tärkeintä seikkaa, joita yrittäjyyskasvatuksen tulisi yhteiskunnassa edistää. Alkuperäisestä vastaajamäärästä (131) seitsemän oli ymmärtänyt lomakkeen väärin, ja asettanut tärkeysjärjestykseen kaikki lomakkeella mainitut arvot sen sijaan, että olisi valinnut vain kuusi tärkeintä arvoa. Nämä seitsemän vastausta poistettiin analysoitavasta aineistosta. Voidaan siis todeta, että lopullinen otoskoko poikkesi merkittävästi tavoitteesta ja toinen, pienempi virhelähde liittyi väärinymmärrykseen (Holopainen & Pulkkinen 2012,

35-37). Tarkistettu aineisto käsiteltiin tietokoneohjelma SPSS:llä. Sen avulla saatiin esille ne seikat, jotka vastaajat mainitsivat kaikkein useimmiten riippumatta antamastaan sijoituksesta (1.-6. tärkein). Seuraavaksi vastauksista tehtiin frekvenssija-kauma, jonka perusteella saatiin tärkeimmäksi seikaksi kaikkein eniten mainintoja saanut vaihtoehto, toiseksi tärkeimmäksi seikaksi toiseksi eniten mainintoja saanut vaihtoehto jne.

Vastaajien (N 124) kansallisuus ilmenee taulukosta 4. Suurin osa vastaajista oli suomalaisia (69), sitten ruotsalaisia (12) sekä virolaisia ja portugalilaisia (molempia 10). Muita kansallisuuksia edusti vain muutama tai jopa vain yksi edustaja.

Taulukko 4. Ensimmäisen arvokyselytutkimuksen vastaajien kansallisuus (N 124)

suomalainen	69
ruotsalainen	12
virolainen	10
portugalilainen	10
britti	4
ranskalainen	2
itävaltalainen	2
hollantilainen	2
norjalainen	2
romonialainen	2
espanjalainen	2
belgialainen	1
tanskalainen	1
saksalainen	1
islantilainen	1
irlantilainen	1
liettualainen	1
pakistanilainen	1

Vastaajien ammatit on esitetty taulukossa 5. Suurin osa vastaajista oli opettajan-kouluttajia yliopistoissa (24), seuraavaksi eniten oli peruskoulun opettajia tai rehtoreita (22). Yrittäjiä oli yllättävän monta (18). Vähiten vastauksia tuli ammatillisessa peruskoulutuksessa (4) työskenteleviltä. Vastaajista 17 valitsi ammatikseen vaihtoehdon ”muu”. Heidän voidaan olettaa olevan tutkijoita, poliitikkoja ja erilais-ten yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevien organisaatioiden edustajia. Suu- rin osa vastaajista oli naisia (69) ja suurin ikäryhmä oli 36-55 -vuotiaat (85). Yksi vastaaja jätti kertomatta sukupuolensa, ja kolme ikänsä.

Taulukko 5. Ensimmäisen arvokyselytutkimuksen vastaajien ammatit (N 124).

Opettajankouluttaja yliopistossa	24
Opettaja tai rehtori peruskoulussa	22
Yrittäjä	18
Muu	17
Opettaja tai rehtori lukiossa	14
Opettaja tai rehtori yliopistossa	14
Muu kouluttaja	14
Opettajankouluttaja ammattikorkeakoulussa	11
Opettaja tai rehtori ammattikorkeakoulussa	10
Opettaja tai rehtori ammatillisessa peruskoulutuksessa	4

4.2 Luokitteleva kysely yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmistä arvoista

Ensimmäisen kyselyn tulosten luotettavuuden varmistamiseksi suoritettiin toinen kysely. Se toteutettiin marraskuun 2011 ja tammikuun 2012 välisenä aikana. Internetpohjainen, englanninkielinen, kvantitatiivinen webropol-kysely (liite 2) lähetettiin samalle kohderyhmälle kuin ensimmäinen kysely sekä pienelle joukolle uusia vastaajia. Kyselyn oli avannut 122 henkilöä ja siihen vastasi 66 henkilöä. Vastaajista suurin osa (38) oli suomalaisia. Tässä kyselyssä oli vaihtoehtoina kaikki ensimmäisessä kyselyssä olleet vaihtoehdot sekä kaksi uutta vastausvaihtoehtoa. Näistä tiimityötaito poimittiin ensimmäisen kyselyn avoimista vastauksista. Innovatiivisuus lisättiin tähän kyselyyn, koska sitä pohdittiin otettavaksi mukaan jo ensimmäiseen kyselyyn. Se jätettiin kuitenkin pois ensimmäisestä kyselystä, ettei vastaajan olisi ollut vaikea valita luovuuden ja innovatiivisuuden välillä. Innovatiivisuus ja luovuus nähdään usein samaa tarkoittavana ja niitä käytetään usein synonyymeina. Luovuustutkimus on kiinnostunut aivojen toiminnasta, kun taas innovaatiotutkimus soveltaa luovuustutkimuksen tuloksia konkreettisiin tilanteisiin. Luovuus liittyy enemmän yksilöön itseensä ja innovatiivisuus toimintaan. (mm. Harisalo 2009, 288.) Toisessa kyselyssä yrittäjyyskasvatuksen arvoja kartoitettiin eri tavalla kuin ensimmäisessä kyselyssä. Ensimmäisen kyselyn tulosten raportoinnista saadun palautteen perusteella päädyttiin tärkeimpien arvojen valitsemisen sijaan niiden luokitteluun. Vastaajan tuli luokitella jokainen kyselyssä mainittu seikka asteikolla 0-10. Näin innovatiivisuuden ja luovuuden välille ei tullut valinnanvaikeutta. Numero 0 tarkoitti seikkaa, joka ei ole ollenkaan tärkeä yrittäjyyskasvatuksessa ja numero 10 tarkoitti seikkaa, joka on erittäin tärkeä yrittäjyyskasvatuksessa. Kyselyssä oli vaihtoehtoina 29 erilaista kykyä, ominaisuutta tai käyttäytymismuotoa, joista voisi muodostaa yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan. Lisäksi kyselyyn lisättiin ”jotain muuta” -vaihtoehto.

Vastaajien kansallisuus ilmenee taulukosta 6. Myös tässä kyselyssä suurin vastaajaryhmä oli suomalaisia. Seuraavaksi aktiivisimmat olivat espanjalaisia, joita taas en-

simmaisessa kyselyssä oli vain kaksi. Monesta maasta vastaukset jäivät kokonaan tulematta.

Taulukko 6. Toisen arvokyselytutkimuksen vastaajien kansallisuus (N 66).

suomalainen	38
ruotsalainen	0
virolainen	0
portugalilainen	0
britti	2
ranskalainen	0
itävaltalainen	3
hollantilainen	0
norjalainen	0
romonialainen	0
espanjalainen	13
belgialainen	2
tanskalainen	0
saksalainen	0
bosnialainen	1
irlantilainen	0
liettualainen	0
bulgarialainen	6
kreikkalainen	1

Ammattijakauma, joka on esitetty taulukossa 7, eroaa jossakin määrin ensimmäisestä kyselystä. Tässä kyselyssä suurin vastaajaryhmä oli lukion opettajat tai rehtorit, muut kouluttajat ja muun ammattiryhmän edustajat.

Taulukko 7. Toisen arvokyselytutkimuksen vastaajien ammatit (N 66).

Opettajankouluttaja yliopistossa	9
Opettaja tai rehtori peruskoulussa	6
Yrittäjä	7
Muu	12
Opettaja tai rehtori lukiossa	13
Opettaja tai rehtori yliopistossa	2
Muu kouluttaja	12
Opettajankouluttaja ammattikorkeakoulussa	8
Opettaja tai rehtori ammattikorkeakoulussa	3
Opettaja tai rehtori ammatillisessa peruskoulutuksessa	2

4.3 Kyselytutkimusten tulokset

Yrittäjyyskasvatuksen arvopohjaa kartoitettiin kahdella määrällisellä kyselytutkimuksella yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoiden keskuudesta, 16 EU-maasta. Ensimmäisessä yrittäjyyskasvatuksen arvoja kartoittavassa kyselylomakkeessa vastaajien tuli valita kyselylomakkeen vastausvaihtoehdoista kuusi mielestään tärkeintä seikkaa, joita yrittäjyyskasvatuksella tulisi edistää. Nämä kuusi valittua vaihtoehtoa tuli laittaa vielä tärkeysjärjestykseen: tärkein ensimmäiseksi (numero 1.) ja niin edelleen. Kymmenen eniten mainintoja saaneet vaihtoehdot on listattu alla olevaan taulukkoon 8.

Taulukko 8. Ensimmäisen arvokyselytutkimuksen eniten mainintoja saaneet arvovaihtoehdot. Tässä ei ole huomioitu sitä, mikä vaihtoehto asetettiin tärkeimmäksi, toiseksi tärkeimmäksi jne.

Vaihtoehto	Mainintojen määrä yhteensä
luovuus	77
ongelmanratkaisukyky	56
yhteistyökyky	45
tulevaisuuteen suuntautuneisuus	44
vastuun ottaminen	44
virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa	44
tietäminen, ajattelu	39
muutoksen sietäminen	37
kyky ottaa riskejä	37
itseluottamus	36

Taulukossa 9 on listattu frekvenssijakauman tulokset eli ensimmäisenä kategoriassa ovat ne vastausvaihtoehdot, jotka saivat eniten kaikkein tärkeimmän (1.) seikan mainintoja. Toisessa kategoriassa eniten toiseksi tärkeimmäksi (2.) mainitut vaihtoehdot ja niin edelleen. "Luovuus" sai selkeästi eniten mainintoja tärkeimpänä vaihtoehtona. Se oli ensimmäisenä myös toisessa ja viidennessä kategoriassa. "Vastuun ottaminen" tuli toiseksi ensimmäisessä kategoriassa eli kaikkein tärkeimmäksi (1.) valittuna vaihtoehtona. "Yhteistyökyky" ja "aloitteellisuus" tulivat jaetulle kolmannelle sijalle ensimmäisessä kategoriassa. Jälkimmäinen tuli ensimmäiseksi toisessa kategoriassa eli toiseksi tärkeimpänä vaihtoehtona (2.) luovuuden kanssa. "Ongelmanratkaisukyky" ja "kyky ottaa riskejä" sijoittuivat myös korkealle toisessa ja kolmannessa kategoriassa. "Virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa" ja "kyky sietää muutosta" sekä "tulevaisuuteen suuntautuminen" löytyvät myös korkeilta sijoilta.

Taulukko 9. Ensimmäisen kyselyn vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja tärkeimpänä (1.), toiseksi tärkeimpänä (2.), kolmanneksi tärkeimpänä (3.), neljänneksi tärkeimpänä (4.), viidenneksi tärkeimpänä (5.) ja kuudenneksi tärkeimpänä (6.) seikkana yrittäjyyskasvatuksessa.

1. kategoria: vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja tärkeimpänä (1.) vaihtoehtona	mainintojen lkm
luovuus	26
vastuun ottaminen	17
aloitteellisuus & yhteistyökyky	11 molemmat

2. kategoria: vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja 2. tärkeimpänä vaihtoehtona	mainintojen lkm
luovuus ja aloitteellisuus	17 molemmat
ongelmanratkaisukyky	14
kyky ottaa riskejä	9

3. kategoria: vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja 3. tärkeimpänä vaihtoehtona	mainintojen lkm
ongelmanratkaisukyky	13
yhteistyökyky ja kyky sietää muutosta	12 molemmat
kokonaisuuden hallinta & aloitteellisuus & kyky ottaa riskejä & kyky sietää epävarmuutta & haasteisiin tarttuminen	7 jokainen

4. kategoria: vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja 4. tärkeimpänä vaihtoehtona	mainintojen lkm
virheitä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa	13
ongelmanratkaisukyky	11
tehokkuus	8
kyky ottaa riskejä	7

5. kategoria: vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja 5. tärkeimpänä vaihtoehtona	mainintojen lkm
luovuus & kyky sietää muutosta	10 molemmat
sitoutuminen & tulevaisuuteen suuntautuminen & tietämys, ajattelu	8 jokainen
yhteistyökyky & virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa	7 molemmat

6. kategoria: vaihtoehdot, jotka saivat eniten mainintoja 6. tärkeimpänä vaihtoehtona	mainintojen lkm
tulevaisuuteen suuntautuminen	22
luovuus	12
tietäminen, ajattelu	10
virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa	9

Alla on lueteltu ensimmäisen kyselytutkimuksen perusteella tehty yhteenveto tärkeimmistä vaihtoehtoista, joita voidaan hyödyntää määritettäessä yrittäjyyskasvatuksen arvoja. Nämä kaksitoista arvoa eivät ole tärkeysjärjestyksessä:

- luovuus
- ongelmanratkaisukyky
- yhteistyökyky
- tulevaisuuteen suuntautuminen
- vastuun ottaminen
- virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa
- tietämys, ajattelu
- kyky sietää muutosta
- kyky ottaa riskejä
- itseluottamus
- aloitteellisuus
- sitoutuminen

Ne vastaajat, jotka valitsivat ensimmäisessä kyselyssä vastausvaihtoehdon 28: ”jokin muu”, tarkensivat vastaustaan seuraavasti:

1. ”Tiimityö, tiimityötaidot ja tiimiyrittäjyys”
2. ”Tiimityötaidot, tiimiyrittäjyys ja tiimioppiminen”
3. ”Erehdys”
4. ”Helikopteri näkökulma, systemaattinen ajattelu”
5. ”Eettisyys”
6. ”Kaikkien rakastaminen” – ”Love (th)em all”
7. ”Teorian ja käytännön yhdistäminen”
8. ”Keskittyminen positiiviseen”
9. ”Oman liiketoiminnan aloittaminen ja harjoittaminen on hyvä asia, ja sitä kannattaa harkita.”
10. ”Tiedot tärkeistä asioista, joita yrittäjänä tarvitsee. Täytyy ymmärtää, kuinka ideat voi toteuttaa sekä yksityisellä että julkisella sektorilla.”
11. ”Kaikki nämä ovat yhtä tärkeitä. En usko, että on hyödyllistä luoda hierarkioita.”
12. ”Toiveiden nostattaminen, elämäntaitojen ja liike-elämän taitojen kehittäminen”

Vaihtoehtoon ”Jokin muu” tarkennetut ensimmäinen ja toinen vastaus ovat samantyyppisiä: tiimityö ja tiimiyrittäjyys, jotka ovat ehdottomasti hyvin tärkeitä. Ne ovat osa yhteistyökykyä, mutta selvästi oma osa-alueensa yhteistyössä. Kolmas vastaus, ”erehdys” ei kerro mitään vastaaja tarkoitti. Kyselyssä yhtenä vaihtoehtona oli ”virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisessa valossa”, joten tämä vastaus olisi voinut kuulua siihen. ”Helikopteri-näkökulma, systemaattinen ajattelu” ja ”teorian ja käytännön yhdistäminen” voisivat sisältyä vaihtoehtoon 4, ”tietämys, ajattelu”. ”Eettisyys”, ”rakasta kaikkia” – ”love (th)em all” ja ”positiiviseen keskittyminen” ovat selkeästi luettelon ulkopuolisia vaihtoehtoja ja tavallaan myös hyvin tärkeitä.

Yhdeksäs vastaus: “Oman liiketoiminnan aloittaminen ja harjoittaminen on hyvä asia, ja sitä kannattaa harkita.” sekä kymmenes vastaus: “Tiedot tärkeistä asioista, joita yrittäjänä tarvitsee. Täytyy ymmärtää, kuinka ideat voi toteuttaa sekä yksityisellä että julkisella sektorilla.” ja kahdestoista vastaus: “Toiveiden nostattaminen, elämäntaitojen ja liike-elämän taitojen kehittäminen” liittyvät kaikki liike-elämän opintoihin tai ainakin korkea-asteen opintoihin. Vastaus numero yksitoista: “Kaikki nämä ovat yhtä tärkeitä. En usko, että on hyödyllistä luoda hierarkioita.” kyseenalaisti tavallaan koko tutkimuksen.

Koska otos jäi tässä kyselytutkimuksessa pieneksi, vertailuja kansallisuuden, iän, sukupuolen, ammatin tai asuinpaikan mukaan ei tehty lainkaan. Aineiston suppeudesta johtuen ei myöskään tehty faktorointeja.

Toisen, luokittelevan kyselytutkimuksen (N 66) vaihtoehdot ja vastaukset on nähtävillä taulukossa 10. Tässä kyselyssä vastaaja arvioi jokaisen esitetyn vastausvaihtoehdon tärkeyden asteikolla 0-10. Kuten taulukosta 10 ilmenee, vastauksissa ei ollut juurikaan hajontaa. Mediaanit ovat lähellä keskiarvoja, joten analyysissä päätettiin käyttämään vain keskiarvoja. Pienimmän keskiarvon saanut vastausvaihtoehto oli kilpailullisuus keskiarvolla 6,20 ja suurimmalla keskiarvolla 9,26 vastuun ottaminen.

Taulukko 10. Toisen eli luokittelevan kyselytutkimuksen vastaukset ja niiden keskiarvot sekä mediaanit.

Vastausvaihtoehto	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	yht	Ka	Md
1. Tehokkuus	0	1	0	2	3	7	6	13	13	10	10	65	7,31	8
2. Kilpailullisuus	0	2	1	5	5	12	7	14	10	6	3	65	6,20	7
3. Erikoistuminen, omaan osaamiseen keskittyminen	0	0	1	3	2	6	6	15	14	11	7	65	7,25	8
4. Tietäminen, ajattelu	0	0	1	0	0	2	2	12	17	9	22	65	8,38	8
5. Kriittinen suhtautuminen	0	0	1	0	0	4	4	15	24	10	7	65	7,74	8
6. Laatutietoisuus	0	0	1	0	0	3	5	10	26	9	10	65	7,91	8
7. Kokonaisuuden hallinta	0	0	1	2	3	8	6	10	12	15	9	66	7,38	8
8. Luovuus	0	0	0	0	0	1	4	2	10	18	31	66	9,02	9
9. Yksilön ja yhteisön voimaantuminen	0	0	0	0	0	3	5	8	14	13	20	63	8,41	9
10. Tahdonvoima	1	0	0	0	1	2	3	8	17	17	16	65	8,26	9
11. Aloitteellisuus	0	0	0	0	0	2	0	3	17	14	30	66	8,98	9
12. Yhteistyökyky	0	0	0	0	0	0	2	8	14	12	28	64	8,88	9
13. Sitoutuneisuus	0	0	0	0	0	2	1	3	15	15	29	65	8,95	9
14. Vastuunotto	0	0	0	0	0	0	1	2	12	15	36	66	9,26	10

Vastausvaihtoehto	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	yht	Ka	Md
15. Tavoitesuuntautuneisuus	0	0	0	0	1	2	1	17	18	11	16	66	8,21	8
16. Itseluottamus	0	0	0	1	0	0	3	1	20	18	22	65	8,77	9
17. Kestävyys	0	0	0	1	1	2	3	12	23	8	13	63	8,02	8
18. Kyky ottaa riskejä	0	0	0	0	0	0	2	6	15	15	28	66	8,92	9
19. Virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisena	0	0	0	0	0	0	0	4	13	15	34	66	9,20	10
20. Ongelmanratkaisukyky	0	0	0	0	0	0	1	5	9	14	37	66	9,23	10
21. Epävarmuuden sietäminen	1	1	0	1	1	2	3	9	12	12	22	64	8,17	9
22. Kyky sietää muutosta	0	0	0	0	0	2	3	4	13	19	25	66	8,80	9
23. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen	0	0	0	0	0	1	2	9	12	15	26	65	8,78	9
24. Keskustelutaito	0	0	0	0	1	1	0	9	11	15	29	66	8,86	9
25. Erilaisuuden hyväksyminen	0	0	0	0	1	1	3	5	16	13	26	65	8,72	9
26. Haasteisiin tarttuminen	0	0	0	0	1	2	3	5	16	19	20	66	8,58	9
27. Tulevaisuuteen suuntautuminen	0	0	0	0	0	1	3	4	19	19	20	66	8,70	9
28. Innovatiivisuus	0	0	0	0	0	0	4	4	19	18	21	66	8,73	9
29. Tiimityötaito	0	0	0	0	0	1	3	6	11	17	26	64	8,84	9
30. joku muu	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	8	12	7,67	-
YHTEENSÄ	4	4	6	15	20	67	88	223	442	402	631	1902	8,40	9

Luokittelevan kyselyn vastausten keskiarvojen mukaan tärkeimmät 12 vaihtoehtoa olivat saamansa pisteetyksen mukaisessa järjestyksessä:

1. Vastuun ottaminen
2. Ongelmanratkaisukyky
3. Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena
4. Luovuus
5. Aloitteellisuus
6. Sitoutuminen
7. Riskinottoikyky
8. Yhteistyökyky
9. Keskustelutaito
10. Tiimityötaito
11. Kyky sietää muutosta
12. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen

Molempien kyselyjen mukaan 12 tärkeimmän vaihtoehdon joukossa olivat seuraavat yhdeksän vaihtoehtoa, joita ei ole laitettu tärkeysjärjestykseen:

- luovuus
- ongelmanratkaisukyky
- yhteistyökyky
- vastuun ottaminen
- virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisena
- kyky ottaa riskejä
- kyky sietää muutosta
- aloitteellisuus
- sitoutuminen

Näitä seikkoja voidaan pitää yrittäjyyskasvatuksessa kaikkein tärkeimpinä, joten ne muodostavat tämän tutkimuksen mukaan yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan.

Vain jommankumman kyselyn mukaan 12 tärkeimmän joukossa olivat lisäksi:

- keskustelutaito
- tiimityötaito
- toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen
- tietäminen, ajattelu
- tulevaisuuteen suuntautuminen
- itseluottamus

Näitä voitaneen pitää yrittäjyyskasvatuksen seuraavaksi tärkeimpinä arvoina.

Kuviossa 3 on tämän tutkimuksen kansainvälisen asiantuntijaryhmän luokittelun pohjalta syntynyt yrittäjyyskasvatuksen arvopohja. Tummennetulla ne arvot, jotka valikoituivat molemmissa kyselyissä 12 tärkeimmän arvon joukkoon. Loput valikoituivat vain toisen kyselyn mukaan 12 tärkeimmän arvon joukkoon.

Kuvio 3. Yrittäjyyskasvatuksen arvopohja yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoiden mukaan.

4.4 Tulosten tarkastelu arvojen kartoittamisesta

Yrittäjyyskasvatuksella pyritään edistämään oppijoiden yritteliäisyyttä, antamaan tietoa yrittäjyydestä ja sen avulla opitaan yrittäjyyttä (Hytti 2002; Gibb 2001, 2005). Ne tärkeät kyvyt ja ominaisuudet, joilla nämä tavoitteet saavutetaan muodostavat yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan. Yrittäjyyskasvatuksen suunnittelu, toteutus ja arviointi perustuvat sellaisten arvojen pohjalle, joista eri tahot, toimijat ja tutkijat voivat olla yhtä mieltä. Yhteinen arvopohja ohjaa tavoitteita, toimintojen suunnittelua ja antaa perustan opetussuunnitelmatyölle (mm. Atjonen 2007; Tiikkala ym. 2010b, 2011b, 2011c). Aikaisemmissa yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksissa yrittäjyyskasvatuksen arvoja ei ole kartoitettu. Tämän tutkimuksen tavoitteet ovat siten täyttyneet. Aineiston suppeudesta ja aiemman tutkimustiedon

puutteesta johtuen yrittäjyyskasvatuksen arvoanalyysissä ei päästy syvälliseen filosofiseen tasoon. Nyt on kuitenkin listattu 15 yrittäjyyskasvatukseen liittyvää seikkaa, jotka EU-maiden yrittäjyyskasvatuksen opettajankouluttajat, opettajat, muut kouluttajat, rehtorit, yrittäjät ja muut yrittäjyyskasvatuksen kehittämisestä kiinnostuneet ovat valinneet tärkeimmiksi arvoiksi. Näitä arvoja voitaneen toistaiseksi käyttää perustana muun muassa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmiensa kehittämisessä. Näistä arvoista voisi tehdä vielä syvällisemmän jaottelun esimerkiksi bronferbrenneriläisittäin mikro-, meso-, ekso- ja makroarvoiksi samaan tapaan kuin Niemelä (2006, 83-84) on tehnyt pitkäaikaisten perheyrytysten arvojen tutkimuksessaan. Jotta se olisi tarkoituksenmukaista, sen pohjalle tarvittaisiin suurempi tutkimusaineisto.

Holopaisen ja Pulkkinen (2012) mukaan kyselytutkimus sopii hyvin silloin, kun kartoitetaan näkemyksiä. Tässä tutkimuksessa haluttiin saada yrittäjyyskasvatuksen parissa työskenteleviltä näkemys siitä, mitkä seikat ovat tärkeimpiä yrittäjyyskasvatuksessa. Näistä seikoista muodostuu yrittäjyyskasvatuksen arvopohja juuri tämän kohdejoukon mukaan. Kohdejoukko oli tässä tutkimuksessa otoksen sijaan näyte eri EU-maissa työskenteleviä opettajankouluttajia, opettajia, rehtoreita sekä yrittäjiä ja virkamiehiä. Näin ollen kohderyhmän peitto ei ollut täysin kattava, mikä heikentää tulosten yleistettävyyttä. Kyselyyn ei liittynyt saatekirjettä vaan tutkimuksen taustatiedot kerrottiin mahdollisille vastaajille tai heidän yhdyshenkilöille henkilökohtaisesti. Näin saavutettiin luottamus tutkimusta kohtaan, herätettiin motivaatio vastaamiseen, kerrottiin tutkimuksen taustatiedot ja perusteltiin sen tarpeellisuutta (Vehkalahti, 2008). Kyselyt (liite 1 ja 2) olivat internetpohjaisia webropol -kyselyjä, joihin kukin vastaaja saattoi vastata joko heti kerrottuani tutkimuksesta ja siihen liittyvästä kyselystä tai myöhemmin kotimaassaan.

Arvoja kartoittavat kyselylomakkeet olivat englanninkielisiä. Englanti oli ainoastaan muutaman vastaajan äidinkieli. Jokaisessa kielessä arvoihin liittyvät termit ovat erilaisia (Schwartz & Bardi 2001, 279), joten tutkija ei voi olla varma ymmärsivätkö kaikkien maiden vastaajat termit samoin. Englanninkieli luultavasti karsi pois monia vastaajia varsinkin ammatillisista oppilaitoksista. Ensimmäisessä kyselyssä vain neljä vastaajaa 124:stä ja toisessa kaksi vastaajaa 66:sta edusti tätä ryhmää. 276 ihmistä oli avannut ensimmäisen kyselylomakkeen, mutta vain 124 vastasi siihen oikealla tavalla. Seitsemän vastausta hylättiin, koska vastaajat olivat täyttäneet kyselylomakkeen väärin. Toisen kyselyn avasi 122 ihmistä, joista vain 66 vastasi. Kyselylomake ei ollut liian pitkä tai muuten vaikeaselkoinen, joten vieraskielisyyden voidaan olettaa olleen suurin este kyselyyn vastaamiseen. Toisen, luokittelevan kyselyn ajankohta joulun molemmin puolin ei varmaankaan ollut paras mahdollinen. Se selittää osaltaan alhaista vastaamisintoa. Otoskoko ei ollut tavoitteen mukainen, mikä voidaan laskea tietynasteiseksi kadoksi (Holopainen & Pulkkinen 2012, 35-37). Osa vastaajista oli ymmärtänyt ensimmäisen kyselyn vää-

rin ja heidän vastauksensa poistettiin kokonaan aineistosta. Koska vastauksia saatiin tavoitetta vähemmän, niiden syvällinen analyysi ei ollut tarkoituksenmukaista.

Mittauksen osalta on arvioitava myös kahta asiaa, ja tässä järjestyksessä: validiteetti eli mitataanko oikeaa asiaa sekä reliabiliteetti eli onko mittaus riittävän tarkkaa. Validiteetti kärsi tässä tutkimuksessa, koska käsitteen ala eli mahdolliset yrittäjyyskasvatuksen arvot on todennäköisesti laajempi käsite kuin muuttujan ala eli lomakkeella vaihtoehtoina olleet vaihtoehdot. On vaikeaa, ellei jopa mahdotonta listata kyselyyn kaikkia mahdollisia tärkeitä seikkoja yrittäjyyskasvatuksen osalta. Metodinen triangulointi eli kahden eri menetelmän käyttö arvojen kartoittamisessa lisää luotettavuutta (Cohen, Manion & Morrison 2007; Tuomi & Sarajärvi 2009). Reliabiliteetti varmistettiin sillä, kun molemmilla mittauskerroilla saatiin samansuuntaisia tuloksia. (Holopainen & Pulkkinen 2012, 16-17.) Arvot muuttuvat ajan kuluessa, nykyisin yhä tiheämmin, joten arvopohjaa tulee joka tapauksessa uudistaa tietyin väliajoin, esimerkiksi opetussuunnitelman päivittämisen yhteydessä.

Luokittelevan kyselyn vastauksissa ei ollut juurikaan hajontaa, joten asteikko olisi voinut olla kapeampi esimerkiksi 0-7 tai jopa 0-5. Tutkija odotti paljon suurempaa hajontaa ja siksi asteikko valittiin näin laajaksi. Tulos vahvistaa sitä, että kaikki kyselyyn valitut seikat ovat tärkeitä yrittäjyyskasvatuksessa ja näin ollen liittyvät olennaisesti kartoitettavaan kenttään. Kaikkien vastausten keskiarvo oli 8,40 eli kaikki seikat on koettu tärkeiksi. Luokittelevaan kyselyyn otettiin mukaan kaksi uutta vaihtoehtoa: innovatiivisuus ja tiimityö, joista jälkimmäinen selviytyi 12 tärkeimmän joukkoon. Luokittelussa luovuus sai keskiarvoksi 9,02 ja innovatiivisuus 8,73, joten tulokset ovat hyvin lähellä toisiaan. Tästä herää kysymys siitä, miten vastaajat erottelivat luovuuden ja innovatiivisuuden. Onkohan luovuus terminä hiukan tutumpi tai helpommin koulutuksella edistettävä seikka? Nämä jäivät tutkimuksessa selvittämättä. Kaikki 66 toiseen kyselyyn vastanneet eivät luokitelleet kaikkia vaihtoehtoja. Syytä tähän ei ole tiedossa, mutta voisi olettaa, että kaikki termit eivät ehkä olleet vastaajille tuttuja. Kestävyys (sustainability) ja yksilön ja yhteisön voimaantuminen (empowerment of human and community) olisivat kaivanneet ehkä lisämääreitä. Kestävyydellä tarkoitettiin muun muassa sitkeyttä, pitkäjänteisyyttä, periksi antamattomuutta ja henkistä vahvuutta. Molempiin vaihtoehtoihin kolme vastaajaa jätti vastaamatta. Sen sijaan ne vaihtoehdot, joihin kaksi vastaajaa jätti vastaamatta, olivat aika yksiselitteisiä termejä: laatutietoisuus (awareness of quality), yhteistyökyky (being cooperative), epävarmuuden sietokyky (enduring uncertainty) ja tiimityö (teamwork).

Tutkijana työskentely ja yhteistyö eri EU-maissa yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevien toimijoiden kanssa on ollut opettavaista. Tutkija oppi sen, että kulttuuriset erot toimintatavoissa ja työhön sitoutumisessa vaihtelevat todella paljon. Kansainvälinen yhteistyöprosessi on aikaa vievää ja raskasta. Kielellisten haasteiden lisäksi, henkilökohtaiset tapaamiset ovat uskottavuuden kannalta avainasemassa erityisesti kansainvälisessä yhteistyössä. Yllättävän monissa maissa internet-poh-

jaiset kyselyt eivät olleet vielä kovin yleisiä. Muutamat yhteyshenkilöt kysyivätkin, voisivatko he tulostaa kyselylomakkeen ja pyytää vastaajia vastaamaan paperiversiona. Sen todettiin olevan mahdollista, mutta yhtään paperille täytettyä kyselylomaketta ei palautettu.

Termi arvo ja sen englanninkielinen vastine value ovat herättäneet usein keskustelua. Joidenkin mielestä arvo on jotain pysyvää ja siihen sisältyy aina jotain eettinen ulottuvuus, kuten myös Schwartz (1992) ja Rokeach (1973) toteavat. Joidenkin mielestä tämän tutkimuksen tuloksena saaduista arvoista osa on enemmänkin normeja. Toiset taas ovat vahvasti sitä mieltä, että nykypäivänä arvot muuttuvat hyvinkin nopeasti eikä niillä ole kovinkaan paljon tekemistä perinteisten perusarvojen kanssa. Se, mikä nähdään tärkeäksi tai tavoittelemisen arvoiseksi ja se herättää myönteistä mielenkiintoa, on sen arvo juuri sillä hetkellä. Arvokeskustelut ovat olleet hedelmällisiä ja näin termivalintoja on pohdittu useissa eri yhteyksissä, useiden yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen parissa työskentelevien ja tutkivien keskuudessa. Lyytinen & Nikkanen (2008) analysoivat platonisia perusarvoja arvioinnin näkökulmasta. Heidän mukaansa esimerkiksi klassiset perusarvot totuus, kauneus ja hyvyys ilmentävät arvioinnin arvottamisessa nykypäivänä erilaisia asioita kuin ennen: tietoa, ajattelua, kriittisyyttä, valikoivuutta, perusteltavuutta, kokonaisuutta, laatua, luovuutta, eettisyyttä, tahdon luomista, motivaation voimistamista sekä hyvää ideaa. (Lyytinen & Nikkanen 2008, 39-42.) Näin ollen tämä ongelma lienee lähinnä terminologinen ja tästä syystä tutkimuksessa on käytetty termiä yrittäjyyskasvatuksen arvot sen laaja-alaisessa merkityksessä.

4.5 Opettajaksi opiskelevien luokittelu yrittäjyyskasvatuksen arvoista

Arvoja luokitteli joukko EU-maissa työskenteleviä yrittäjyyskasvatuksen opettajankouluttajia, opettajia, rehtoreita sekä yrittäjiä ja virkamiehiä. Sama arvoluokitus tehtiin myös opettajaksi opiskelevien keskuudessa, koska haluttiin selvittää, poikkeako opiskelijoiden näkemys ammattilaisten näkemyksestä? Tutkimus rajattiin koskemaan vain suomalaisia opettajaksi opiskelevia, jotka ovat joko suorittaneet yrittäjyyskasvatukseen liittyviä opintoja tai ovat parhaillaan suorittamassa niitä.

Kohderyhmä valittiin YVI-hankkeessa (ks. johdanto) mukana olevien opettajankoulutuslaitosten ja ammatillisten opettajakorkeakoulujen edustajien kautta. Näille opettajankoulutusorganisaatioissa työskenteleville yrittäjyyskasvatusta opettaville opettajankouluttajille lähetettiin tiedustelu mahdollisista kriteerit täyttävistä opiskelijoista. Opiskelijan tuli opiskella opettajaksi joko yleissivistävän koulutuksen tai ammatillisen koulutuksen opettajankoulutuksessa ja hänen tuli joko olla suorittanut tai parhaillaan suorittamassa yrittäjyyskasvatuksen opintoja. Opiske-

lijoille suunnattu kvantitatiivinen kyselylomake (liite 5) oli arvojen osalta sama kuin EU-maiden yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoille lähetetty toinen kysely (liite 2). Likert-asteikko muutettiin välille 1-10. Näin siitä jätettiin kokonaan pois vaihtoehto 0, joka tarkoitti kansainvälisessä kyselyssä ”ei lainkaan tärkeää yrittäjyyskasvatuksessa”, koska siitä aineistosta ei noussut esiin yhtään seikkaa, jonka voisi vastausten perusteella luokitella yrittäjyyskasvatukseen kuulumattomaksi. Kyselylomake käännettiin suomenkielelle ja vastaajan tiedot muutettiin vastaamaan tätä kyselyä. Kyselyyn liittyi saatekirje (liite 6), jossa kerrottiin tutkimuksen taustoista sekä annettiin vastaamisohjeet.

Opiskelijakysely suoritettiin tammi-helmikuussa 2013. Osalle opiskelijoista lähetettiin tutkimuskyselytiedot heidän omaan sähköpostiinsa. Osa vastasi siihen ohjaavan opettajankouluttajansa kautta, jolloin tiedot löytyivät heidän virtuaalisilta työalustoiltaan. Kyselyyn vastasi 71 vastaajaa, joista kolmannes oli ammatillisen opettajankoulutuksen opiskelijoita, loput opiskelivat yliopistojen opettajankoulutuslaitoksilla. Naisia oli 72 % ja suurin ikäryhmä (32%) oli 20-25-vuotiaat, 28% oli 26-30-vuotiaita, yli 36-vuotiaita oli 27% ja loput 13% olivat 31-35-vuotiaita. Eli 60% vastaajista oli 30-vuotiaita tai nuorempia.

Taulukkoon 11 on listattuna opettajaksi opiskelevien vastaukset sekä niiden saamat keskiarvot ja mediaanit. Tärkeimmäksi arvoksi nousi yhteistyökyky keskiarvolla 9,32 ja vähintään tärkeimmäksi kilpailullisuus keskiarvolla 5,96. Aineiston perusteella 15 tärkeintä yrittäjyyskasvatuksen arvoa opettajaksi opiskelevien mu-
kaan olivat:

- Yhteistyökyky
- Vastuunotto
- Aloitteellisuus
- Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen
- Sitoutuneisuus
- Itseluottamus
- Keskustelutaito
- Luovuus
- Tiimityötaito
- Haasteisiin tarttuminen
- Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena
- Ongelmanratkaisukyky
- Tulevaisuuteen suuntautuminen
- Kokonaisuuden hallinta
- Innovatiivisuus

Opiskelijoiden listalla on 12 samaa arvoa kuin asiantuntijoiden listalla. Siitä puuttuvat kyky sietää muutosta, tietäminen ja ajattelu sekä riskinottokyky. Näiden tilalle nousivat innovatiivisuus, kokonaisuuden hallinta ja haasteisiin tarttuminen.

Taulukko 11. Opettajaksi opiskeleville tehdyn kyselytutkimuksen luokittelun vastaukset ja niiden keskiarvot sekä mediaanit Likert -asteikolla 1-10.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	yht	Ka	Md
1. Tehokkuus	1	1	4	4	10	18	8	11	12	2	71	6,49	6
2. Kilpailullisuus	1	5	3	10	13	12	5	9	11	2	71	5,96	6
3. Erikoistuminen, omaan osaamiseen keskittyminen	0	3	1	2	5	7	11	18	12	12	71	7,51	8
4. Tietäminen, ajattelu	0	0	1	0	3	4	11	23	14	15	71	8,15	8
5. Kriittinen suhtautuminen	0	0	2	2	3	4	13	15	23	9	71	7,90	8
6. Laatutietoisuus	0	0	0	1	2	10	16	20	14	8	71	7,77	8
7. Kokonaisuuden hallinta	0	0	0	0	3	2	8	10	32	16	71	8,61	9
8. Luovuus	0	0	0	1	1	4	7	12	12	34	71	8,82	9
9. Yksilön ja yhteisön voimaantuminen	0	0	1	3	2	3	7	12	20	23	71	8,42	9
10. Tahdonvoima	1	0	0	2	1	4	8	19	16	20	71	8,31	8
11. Aloitteellisuus	0	0	1	0	1	3	3	7	16	40	71	9,11	10
12. Yhteistyökyky	0	0	0	2	0	2	1	5	15	46	71	9,32	10
13. Sitoutuneisuus	0	0	0	1	1	2	5	9	28	25	71	8,87	9
14. Vastuunotto	0	0	0	0	1	1	2	8	29	30	71	9,15	9
15. Tavoitesuuntautuneisuus	0	0	0	1	1	4	6	21	20	18	71	8,49	9
16. Itseluottamus	0	0	0	0	3	3	4	8	25	28	71	8,87	9
17. Kestävyys	0	0	0	3	6	5	12	21	16	8	71	7,72	8
18. Kyky ottaa riskejä	0	1	0	1	3	8	11	9	24	14	71	8,08	9
19. Virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisena	0	0	1	0	3	5	4	10	17	31	71	8,72	9
20. Ongelmanratkaisukyky	0	0	0	1	1	2	7	15	21	24	71	8,72	9
21. Epävarmuuden sietäminen	0	0	0	3	2	3	8	13	21	21	71	8,44	9
22. Kyky sietää muutosta	0	0	0	1	5	4	5	17	18	21	71	8,39	9
23. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen	0	0	0	1	1	1	5	12	21	30	71	8,94	9
24. Keskustelutaito	0	0	0	1	0	3	6	10	27	24	71	8,83	9
25. Erilaisuuden hyväksyminen	0	0	0	2	3	5	7	8	20	26	71	8,54	9
26. Haasteisiin tarttuminen	0	0	0	1	0	4	7	12	21	26	71	8,76	9
27. Tulevaisuuteen suuntautuminen	0	0	0	0	1	3	6	20	16	25	71	8,72	9
28. Innovatiivisuus	0	0	0	1	5	1	5	15	20	24	71	8,59	9
29. Tiimityötaito	0	0	0	0	1	6	3	10	26	25	71	8,82	9
30. joku muu	16	0	0	3	5	2	3	9	7	26	71	6,77	-
YHTEENSÄ	19	10	14	47	86	135	204	388	574	653	2130	8,33	9

Kohtaan 30. ”Joku muu” annettuja luokituksia selvennettiin ahkerasti avoimesa kentässä. Osa valinnoista ja perusteluista olivat vaihtoehtoina jo 29 vaihtoehdon joukossa, mutta hiukan eri termein. Esimerkiksi kahdessa vastauksessa oli oma-aloitteisuus, joka oli vaihtoehtona terminä aloitteellisuus. Samoin oppijan omien vahvuuksien tunnistamista ja löytäminen voisivat kuulua ainakin osittain vaihtoehtoon 3 erikoistuminen ja omaan osaamiseen keskittyminen. Kyseenalaistaminen on kriittistä suhtautumista, usko itseen itseluottamusta ja dialogi keskustelutaitoa. Mahdollisuuksien havainnointi ajateltiin alun perinkin, kyselylomaketta laadittaessa liittyvän innovatiivisuuteen ja luovuuteen. Uusia avauksiakin tuli paljon: joustavuus, innokkuus, heittäytyminen, ekologisuus, priorisointikyky, hyvän tavoittelu ja paineensietokyky. Lisäksi mainittiin sellaisia seikkoja kuin kyvykkyys, tosin sitä ei tarkennettu sen enempää, osaamisen jakaminen, tekeminen, motivaatio, avun hakeminen, sosiaalinen äly, eri näkökulmien huomioonottaminen, osallistaminen ja osallistuminen, kansalaistaidot, itseohjautuvuus sekä epäitsekkyys. Lisäksi vastauksista löytyi mm. ”yrittäjyyskasvatus on rajatonta” ja ”Kokonaisuuden käsittäminen: jotta voit hallita kokonaisuuden pitää myös käsittää se.” sekä ”RAKKAUS”. ”Pärjätäkseen työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa, täytyy kyetä kehuaan itseään.” Sisäinen yrittäjyys mainittiin kolmessa vastauksessa. Lisäksi ehdotettiin ammatillisen puolen koulutukseen kurssia, jossa opitaan tietämään ”oman työn kustannukset”.

Kyselyn kohdassa 3 vastaajat saattoivat perustella valintojaan tai antaa muuten palautetta tutkijalle. Tähän vastasi yhdeksän vastaajaa, joista kuusi ihmetteli sitä, miksi näitä pitää luokitella, koska ne kaikki ovat yhtä tärkeitä. Tai ilmoitti luokittelun olevan vaikeaa. Yksi ehdotti, että ”viedään suomea rakkaudellisempaan suuntaan, kiitos!” ja toinen toivoi yrittäjätarinoita juuri yrittäjäksi alkaneilta, koska ne kuvaavat yrittäjyyden moninaisuutta. Kolmas ehdottaa koulutuksen alemmilla asteilla käytettäväksi termiä ”yrittäjämäinenkasvatus”, joka olisi selkeämpi. Viisi vastaajaa ihmetteli samaa asiaa kuin yksi EU-toimijakin eli sitä, miksi näitä pitäisi laittaa järjestykseen, koska ovat kaikki todella tärkeitä yrittäjyyskasvatuksessa.

4.6 Arvotutkimusten vertailua

Kansainvälisten yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoiden ja suomalaisten opiskelijoiden näkemykset yrittäjyyskasvatuksen arvoista eivät poikenneet toisistaan kovinkaan paljon. 15 tärkeimmän arvon listalla oli 12 samaa arvoa molemmissa ryhmissä. Opiskelijoiden listalta puuttuivat kyky sietää muutosta, tietäminen ja ajattelu sekä riskinotto. Nämä olivat opiskelijoiden luokituksessa sijoilla 19., 21. ja 22. Opiskelijat listasivat 15 tärkeimmän joukkoon haasteisiin tarttumisen, joka oli asiantuntijoiden luokittelussa sijalla 17, kokonaisuuden hallinnan, joka oli EU-toimijoiden luokittelussa vasta sijalla 26 ja innovatiivisuuden, joka oli sijalla 14

asiantuntijoiden luokittelussa. Alla on lueteltu rinnakkain molemmissa tutkimusryhmissä listatut 15 tärkeintä arvoa. Niitä ei ole kuitenkaan laitettu keskenään tärkeysjärjestykseen.

Asiantuntijoiden mukaan 15 tärkeintä yrittäjyyskasvatuksen arvoa

luovuus
ongelmanratkaisukyky
yhteistyökyky
vastuun ottaminen
virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena
aloitteellisuus
sitoutuneisuus
keskustelutaito
tiimityötaito
toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen
tulevaisuuteen suuntautuminen
itseluottamus
kyky ottaa riskejä
kyky sietää muutosta
tietäminen, ajattelu

Opettajaopiskelijoiden mukaan 15 tärkeintä yrittäjyyskasvatuksen arvoa

luovuus
ongelmanratkaisukyky
yhteistyökyky
vastuun ottaminen
virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena
aloitteellisuus
sitoutuneisuus
keskustelutaito
tiimityötaito
toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen
tulevaisuuteen suuntautuminen
itseluottamus
haasteisiin tarttuminen
kokonaisuuden hallinta
innovatiivisuus

Eniten poikkeamaa oli arvon ”kokonaisuuden hallinta” kohdalla (keskiarvojen ero 1,23 mediaanit 8 ja 9). Sen opiskelijat asettivat tärkeämmäksi kuin ammattilaiset. Riskinottokyvyn (ero 0,86), tehokkuuden (ero 0,82) ja vihreistä oppimisen, virheiden näkemisen positiivisena (ero 0,52) sekä ongelmanratkaisukyvyn (ero 0,51) ja kyvyn sietää muutosta (ero 0,41) ammattilaiset asettivat tärkeämmäksi kuin opiskelijat. Opiskelijat taas asettivat yhteistyökyvyn (ero 0,44) tärkeämmäksi kuin ammattilaiset. Muiden arvojen kohdalla erot olivat pieniä, jopa lähes samoja. Kilpailullisuus jäi molemmilla kohderyhmillä vähiten tärkeimmäksi arvoksi.

Taulukko 12. Asiantuntijoiden ja opettajaksi opiskelevien luokittelemien vastausvaihtoehtojen keskiarvot.

Vastausvaihtoehto	Ammat-tilaiset Ka.	Opiske-lijat Ka.
1. Tehokkuus	7,31	6,49
2. Kilpailullisuus	6,20	5,96
3. Erikoistuminen, omaan osaamiseen keskittyminen	7,25	7,51
4. Tietäminen, ajattelu	8,38	8,15
5. Kriittinen suhtautuminen	7,74	7,90
6. Laatutietoisuus	7,91	7,77
7. Kokonaisuuden hallinta	7,38	8,61
8. Luovuus	9,02	8,82
9. Yksilön ja yhteisön voimaantuminen	8,41	8,42
10. Tahdonvoima	8,26	8,31
11. Aloitteellisuus	8,98	9,11
12. Yhteistyökyky	8,88	9,32
13. Sitoutuneisuus	8,95	8,87
14. Vastuunotto	9,26	9,15
15. Tavoitesuuntautuneisuus	8,21	8,49
16. Itseluottamus	8,77	8,87
17. Kestävyys	8,02	7,72
18. Kyky ottaa riskejä	8,92	8,08
19. Virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisena	9,20	8,72
20. Ongelmanratkaisukyky	9,23	8,72
21. Epävarmuuden sietäminen	8,17	8,44
22. Kyky sietää muutosta	8,80	8,39
23. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen	8,78	8,94
24. Keskustelutaito	8,86	8,83
25. Erilaisuuden hyväksyminen	8,72	8,54
26. Haasteisiin tarttuminen	8,58	8,76
27. Tulevaisuuteen suuntautuminen	8,70	8,72
28. Innovatiivisuus	8,73	8,59
29. Tiimityötaito	8,84	8,82
30. joku muu	7,67	6,77
YHTEENSÄ	8,40	8,33

Opiskelijat toivat kyselyssä olleeseen avoimeen kenttään enemmän uusia avauksia kuin asiantuntijat. Esimerkiksi joustavuus, paineensietokyky, priorisointikyky ja sosiaalinen äly ovat varmastikin nykypäivän yrittäjyyteen ja yrittäjämäisen toimintaan liitettävissä olevia ominaisuuksia tai kykyjä. ”Pärjätäkseen työmarkkinoilla ja yhteiskunnassa täytyy kyetä kehumään itseään” on huomionarvoista juuri Suomessa. Muissa EU-maissa tämä seikka saattaa olla vähän paremmin otettu huomioon kuin Suomessa. Yllättävästi näin suppeasta tutkimusaineistosta nousi kolmessa avoimessa vastauksessa esiin rakkaus. Yksi oli asiantuntijoiden kyselyssä ja kaksi opettajaksi opiskelevien.

5. YRITTÄJYYSKASVATUKSEN OPETUSSUUNNITELMIEN KEHITTÄMINEN JA OPETTAJANKOULUTTAJAN OPPIMINEN

5.1 Opettajankoulutus Suomessa

Tässä tutkimuksessa kehitetään opettajankoulutuksen opetussuunnitelmia yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Suomessa opiskellaan opettajaksi yliopistojen opettajankoulutuslaitoksissa tai ammatillisissa opettajakorkeakouluissa. Valmistuvat opettajat suorittavat ylemmän korkeakoulututkinnon. Myöhemmin osa suorittaa myös jatkotutkinnon. Teoreettiset oppisisällöt yhdistetään käytäntöön opintojen kaikissa vaiheissa. Kansainvälisiä opettajankoulutuksen toiminnan malleja ovat muun muassa koulupainotteinen malli (school based model), joka muistuttaa oppipoika-mallia (apprenticeship model), tapauskohdainen eli praktinen malli, jossa hyödynnetään ongelmakeskeistä lähestymistapaa sekä oppijan kokemuksellisuuteen perustuva malli, jossa korostuu oppijan persoonallinen näkemys opetuksesta (Krokkfors, Kynäslähti, Stenberg, Toom, Maaranen & Jyrhämä 2009). Suomalaisessa opettajankoulutuksessa esiintyy kaikkia näitä piirteitä, mutta muiden maiden opettajankoulutuksiin verrattuna meille omaleimaista on tutkimuksellinen ote sekä yleissivistävän koulutuksen puolella ohjattu opetusharjoittelu yliopistojen yhteydessä toimivissa harjoittelukouluissa. Opettajaopiskelija oppii perustelemaan päätöksiään ja reflektoidaan toimintaansa perustuen kokemuksiinsa sekä kasvatuksen ja opetuksen teoreettisiin lähtökohtiin. Suomalainen opettajankoulutus ohjaa opettajaopiskelijaa itsenäiseen pedagogiseen ajatteluun ja päätöksentekoon. (ks. Väisänen & Atjonen 2005.)

Yliopistojen kasvatustieteellisten tiedekuntien opettajankoulutusyksiköt tarjoavat opettajankoulutusta, joka johtaa yleissivistävän koulutuksen opettajan kelpoisuuteen. Yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutukseen liittyvät keskeisesti yliopistojen harjoittelukoulut eli normaalikoulut. Harjoittelukoulut koordinoivat ja kehittävät erityisesti tutkimusorientoitunutta ohjattua harjoittelua sekä täydennyskoulutusta (ks. Harjoittelukoulujen strategia 2020). Yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutusta on tarjolla 11 yliopistojen eri yksikössä taulukon 13 mukaisesti. Taulukossa LO tarkoittaa luokanopettajan koulutusta, AO aineenopettajan koulutusta. HK tarkoittaa harjoittelukouluja, joita on yhteensä 12 kappaletta. Oulun yliopiston Kajaanin yksikkö on lakkautettu keväällä 2013.

Taulukko 13. Yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutusta järjestävät yliopistot lukuvuonna 2011–2012 ja niiden tarjoamien koulutusten lukumäärä (Vitikka, Salminen, Annevirta 2012).

YLIOPISTO	LO	AO	HK
Aalto-yliopisto	-	1	-
Helsingin yliopisto	3	5	2
Helsingin yliopisto yhdessä Åbo Akademin kanssa (Vasa)	-	1	-
Itä-Suomen (Joensuun) yo	3	3	2
Jyväskylän yliopisto	2	2	1
Lapin yliopisto	1	1	1
Oulun yliopisto	5	2	2 *)
Sibelius Akatemia	-	1	-
Tampereen yliopisto	1	2	1
Turun yliopisto	2	2	2
Åbo Akademi	1	3	1

*) Oulun yliopiston Kajaanin opettajankoulutuslaitos ja harjoittelukoulu lakkautettu keväällä 2013.

Yleissivistävä koulutus jakaantuu perusopetus- ja lukiokoulutukseen. Yleissivistävään koulutukseen valmistavassa opettajankoulutuksessa on mahdollisuus suorittaa luokanopettajan, aineenopettajan, erityisopettajan tai erityisluokanopettajan tutkinto sekä oppilaanohjaajan ja opinto-ohjaajan tutkinto. Yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutuksessa opiskelijat suorittavat maisterin tutkinnon. Pääsääntöisesti vuosiluokkien 1-6 opetukseen tähtäävässä koulutuksessa suoritetaan luokanopettajan tutkinto ja vuosiluokkien 7-9 sekä lukio-opetukseen tähtäävässä koulutuksessa suoritetaan aineenopettajan tutkinto. Lisäksi joissakin yliopistoissa on mahdollista suorittaa erityisopettajan, erityisluokanopettajan tai opinto-ohjaajan tutkinto. Koulutuksen sisällöt saattavat poiketa toisistaan eri yliopistoissa. Viime vuosina on kehitetty opettajien mahdollisuuksia opettaa laaja-alaisesti eri koulutusasteilla. (ks. OAJ 2010: Opettajankoulutus Suomessa).

Suomenkielistä ammatillista opettajankoulutusta järjestävät ammattikorkeakoulut ovat HAAGA-HELIA ammattikorkeakoulu, Hämeen ammattikorkeakoulu, Jyväskylän ammattikorkeakoulu, Oulun seudun ammattikorkeakoulu ja Tampereen ammattikorkeakoulu. Lisäksi Åbo Akademiassa järjestetään ammatillista opettajankoulutusta ruotsinkielisenä. Ammatillinen opettajankoulutus on ammattikorkeakoulujen ja ammatillisten oppilaitosten opettajien pedagogiseen kelpoisuuteen tähtäävää koulutusta. Ammatillisen opettajankoulutuksen lisäksi joissakin ammattikorkeakouluissa järjestetään ammatillista erityisopettajakoulutusta ja ammatillista opinto-ohjaajakoulutusta.

Asetus ammatillisesta opettajankoulutuksesta säätelee opintojen rakennetta niin, että opintoihin kuuluu kasvatustieteellisiä perusopintoja, ammattipedagogisia opintoja, opetusharjoittelua ja muita opintoja. Koska tämä on käytännössä ainoa

ohjaava normi, ammatillisten opettajakorkeakoulujen opetussuunnitelmat saattavat jossain määrin poiketa toisistaan. Koulutuksen tarkoitus ja tavoitteet on kuitenkin säädetty yhteisiksi ammatillista opettajankoulutusta säätelevässä laissa ja vastaavassa asetuksessa. (Laki ja asetus ammatillisesta opettajankoulutuksesta 2003.)

Koulutuksessa keskeinen käsite on *opettaminen*. Se sisältää sekä teknisiä että praktisia taitoja, joita voidaan oppia opetusta harjoittelemalla. Opettajan persoonallisuuden kasvu ja kehittyminen liittyy olennaisesti opettamiseen. Opettajaopiskelijan ammatillinen kehittyminen tapahtuu samanaikaisesti kognitiivisella, affektiivisella, sosiaalisella, eettis-moraalisella ja persoonallisella alueella (Väisänen & Atjonen 2005, 7). Opettaminen liittyy aina tiettyyn kontekstiin: aikaan, paikkaan ja oppijoihin. Opettajan tulee olla tietoinen opetuksen kontekstisidonnaisuudesta. Näin opettaja voi arvioida opetustaan ja sen taustalla ilmeneviä arvoja (Zeichner 1983). Opettajaopiskelijan pedagogiset taidot ja käsitteet eivät siirry itsestään käytäntöön, vaan siihen tarvitaan tulkkia ja yhdessä pohtimista konkreettisisä käytännön tilanteissa. Suomalainen, kansainvälisesti ainutlaatuinen ohjattu opetusharjoittelu yliopistojen yhteydessä toimivissa harjoittelukouluissa sisältää pedagogista keskustelua opetusharjoittelua ohjaavan opettajankouluttajan ja opetusharjoitteluaan suorittavan opettajaopiskelijan kesken. Pohdintaan ja keskusteluun nousevat tilanteet ammennetaan arkipäivän konkreettisista kouluyhteisössä tapahtuvista tilanteista, jolloin opettamisen ja oppimisen lisäksi myös *kasvatukselliset* päämäärät nousevat tarkasteluun. (ks. Patrikainen 1997, 2005.) Opettajankoulutuksen tehtävä ja vastuu ilmenee opettajankoulutuksen opetussuunnitelmassa. Se on viitekehys, jossa opettajaopiskelija oppii opettajan profession ja jossa opiskelija sitoutetaan koulutuksen kenttään (Cochran-Smith & Demers 2008; Karjalainen, Alha & Jutila 2007).

5.2 Opetussuunnitelma ja sen kehittäminen

Opettamista ohjaava ja sitä hallinnoiva asiakirja on *opetussuunnitelma*. Se sisältää oppiaineet, tavoitteet, sisällöt sekä mahdollisesti käytännön toteutukseen liittyvät järjestelykysymykset. Tällöin termi kuvastaa saksalaista *Lehrplan*-käsitettä. Kun opetussuunnitelmasta puhutaan anglo-amerikkalaisena *curriculum*-käsitteenä, silloin tarkoitetaan opetusta tukevaa dokumenttia, joka liittyy esimerkiksi didaktiikkaan ja pedagogiikkaan. Suomessa opetussuunnitelma sisältää molempien kansainvälisten opetussuunnitelmien elementit (ks. Heinonen 2005). Opetussuunnitelmassa osoitetaan ne koulutusohjelmat, jotka tulee toteuttaa opetuksessa sekä ne tavoitteet, jotka oppijan tulisi saavuttaa (Bobbitt 2004, 11). Kosunen ja Huusko määrittelevät opetussuunnitelman etukäteissuunnitelmaksi, joka muodostuu kaikista niistä mahdollisista seikoista, joilla pyritään oppilaitokselle asetettujen kasvatustavoitteiden toteuttamiseen (Kosunen & Huusko 2002, 203). Opetussuunnitelma voi olla yhteiskunta- tai oppijakeskeinen ja se voi olla myös moraalisesti painottunut (Syrjäläinen 1993, 9). Korkeakoulujen, joiksi luetaan yliopistot ja am-

mattikorkeakoulut, opetussuunnitelmat ovat hyvinkin epäyhteneviä, mutta niitä tulisi selvittää mitkä ovat kunkin koulutuksen tiedolliset ja taidolliset tavoitteet. Lisäksi korkeakoulujen opetussuunnitelmista kuvastuu ulkoisena tekijänä muun muassa tutkintorakenne ja työelämäosaamisen tuottaminen sekä sisäisenä tekijänä oman tieteenalansa ytimen ilmentäminen. (Annala & Mäkinen 2011.)

Opetussuunnitelma toimii siltana hallinnon ja didaktiikan välillä. Hallintoon kuuluvat poliittinen päätöksenteko sekä lakien ja asetusten laatiminen. (Rauste-von Wright & Wright 1994, 145.) Suomessa opetussuunnitelmien laadintaa ohjasi aiemmin Kouluhallitus ja nykyisin Opetushallitus. Kun opetussuunnitelmaa tarkastellaan yhteiskunnallisen valvonnan näkökulmasta, siinä esitetään opetuksen tarkoitus (Kansanen 2004, 25). Opetussuunnitelmaan kuuluvat tavoitteet, keinot niiden saavuttamiseen, oppiaineet, oppiaineiden tuntijako, oppimäärät sekä arviointi ja arvostelu. Opetussuunnitelma konkretisoi oppilaitoksen tavoitteet. Opetushenkilöstön tulee toteuttaa opetussuunnitelmaa ja sen vastainen toiminta voidaan katsoa virkavirheeksi. Sen sijaan opetussuunnitelmaa täydentävä opetus sallitaan ja sitä säädellään säännöksillä ja määräyksillä. Malisen (1992, 18) mukaan opetussuunnitelma on koulutuspoliittinen ja sen perusteella opetusta voidaan muuttaa tehokkaasti. Tähän Malisen (1992) näkemykseen opetuksen muuttamisesta tai kehittämisestä nojaututaan myös tässä tutkimuksessa. Nykyisin yhteiskunnan nopeat muutokset tuovat paineita myös opetussuunnitelmien kehittämiseen. Opetussuunnitelmat sekä niihin sisältyvät sisällöt ovat sidoksissa yhteiskunnan poliittisiin päämääriin, sosiaalisiin muutoksiin, työelämän tarpeiden muutoksiin, teknisiin ratkaisuihin sekä ideologisiin painotuksiin, joita pidetään tärkeinä tulevaisuuden kannalta. (ks. Marsh 2004, Flouris & Pasiás 2003, Zajda 2003, Letschert & Kessels 2003.)

Suomalaisia opetussuunnitelmia käsitteleviä tutkimuksia on ilmestynyt viime vuosina useita, mutta pelkästään yrittäjyyskasvatukseen keskittyviä opetussuunnitelmatutkimuksia on vielä vähän. Seikkula-Leino (2011) on tutkinut miten yrittäjyyskasvatus on toteutunut suomalaisen peruskoulutuksen opetussuunnitelmauudistuksessa. Toisessa Seikkula-Leinon ja muiden (2012) tutkimuksessa esitellään miten yrittäjyyskasvatus on huomioitu suomalaisissa opettajankoulutusorganisaatioiden opetussuunnitelmissa. Vitikan (2009) tutkimus tuo esille suomalaisen perusopetuksen opetussuunnitelman ilmentämiä sisällön ja pedagogiikan muotoja sekä rakentaa kokonaiskuvaa opetussuunnitelman rakenteesta ja sen kehittämismahdollisuuksista tiedollisten ja pedagogisten intressien suunnassa. Tutkimuksessa analysoitiin kahden edellisen perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden 1994 ja 2004 sisältöjä päätyen tulokseen, jonka mukaan opetussuunnitelmien perusteet ovat sisällöltään pääasiallisesti eriteltyjä. Eri osa-alueiden väliset rajat ovat jyrkät, opetussuunnitelmien perusteet ovat oppiainepainotteisia ja perustuvat teoreettiseen tietoon. Pedagogiikka on pääosin suljettua ja siihen liittyy voimakas sisältöohjaus, strukturoitu oppilaan

arviointi sekä mitattavia oppimiskokemuksia. Aihekokonaisuuksien kuten yrittäjyyskasvatuksen näkökulmaa tutkimuksessa ei käsitelty. Sen sijaan Rokka (2011) selvittää niitä poliittisia opetussuunnitelman painotuksia, joita kolme viimeisintä opetussuunnitelmien perusteet sisältävät. Tutkimustulosten mukaan opetussuunnitelma on alati muuttuva asiakirja, joka reagoi yhteiskunnan ja paikallisyhteisön muospaineisiin. Yhteiskunnan perustana on siis vahva käsitys suomalaisuudesta, mutta samalla yhteiskunta on monikulttuurinen ja kansainvälinen. Keskeisiksi poliittisiksi teemoiksi Rokan (2011) mukaan nousivat yksilökeskeisyys, kuluttajakansalaisuus, yrittäjyys, eheyttäminen ja integraatio, kansainvälisyys, tulevaisuus ja tulevaisuuden kohtaaminen, tasa-arvopainotus, tietotekniikka ja teknologia, median vaikuttavuus, nuorisokulttuuri, huoli ympäristöstä ja luonnosta, terveellinen elämäntapa, turvallisuustietoisuus sekä koulutuksen arviointi, kehittäminen ja tuloksellisuus.

Opetussuunnitelmat mielletään usein kuuluvan vain koulukontekstiin. Korkeakoulujen autonominen asema asettaa haasteita, kun keskustellaan korkeakoulujen opetussuunnitelmista (Annala & Mäkinen 2011, Leathwood & Phillips 2000). Korkeakoulujen opetussuunnitelmia onkin tutkittu vähän tai tutkimukset ovat rajoittuneita tiettyyn tieteenalaan. Vitikka ym. (2012) tekivät opetushallitukselle selvityksen siitä, millä tavoin opetussuunnitelma on esillä suomalaisten yliopistojen opettajankoulutuslaitosten kirjoitetuissa opetussuunnitelmissa. Tämän selvitystyön keskeinen havainto oli se, että koko suomalaisen yleissivistävään koulutukseen tähtäävän opettajankoulutuksen kenttä sekä sen opetussuunnitelmat ovat hyvin kirjavia, tutkijat puhuvat jopa huomattavasta epäyhtenäisyydestä. He päätyvätkin kysymään mikä on yliopiston kirjoitetun opetussuunnitelman funktio. Yliopistojen opetussuunnitelmien muotoutumisessa on merkittävässä asemassa joko kyseisen laitoksen tai sen yksittäisen yksikön perinne ja sinne muodostunut erityisosaaminen. Tämä professuureihin sidottu asiantuntemus ohjaa opetussuunnitelman muotoutumista yliopiston sisällä. Myös opetuksessa käytetty käsitteistö saattaa vaihdella eri yliopistoissa. Opetussuunnitelma -termiä ei ole totuttu käyttämään, vaan se on useimmiten nimetty opinto-oppaaksi, opetusohjelmaksi tai tutkintovaatimuksiksi (Karjalainen ym. 2007).

Ammattikorkeakouluja varten ei ole myöskään olemassa erillisiä valtakunnallisia perusteita, vaan opetusministeriö vahvistaa tarjolla olevat koulutusohjelmat. Opetussuunnitelmistaan ja koulutuksen sisällöistä ammattikorkeakoulut päättävät itsenäisesti. Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistämisen -yhteistyöryhmä on asettanut vision (Opetusministeriö 2009b, 12), jonka mukaan *"Jokaisessa korkeakoulussa on hyväksytty toimintatapa, jossa kannustetaan ja tarjotaan valmiuksia yrittäjän uralle, synnytetään innovaatioita ja luodaan edellytyksiä yritysten kasvulle."*

Mikäli koulukontekstista nousevia opetussuunnitelmakäsityksiä ja -teorioita lähdetään soveltamaan korkeakouluihin, kohdataan todennäköisesti monentasoisia

ongelmia (Annala & Mäkinen 2011). Barnett ja Coate (2005) ovat kuitenkin esittäneet, että opetussuunnitelman tulisi olla yksi tärkeimmistä käsitteistä myös korkeakoulujen koulutusta ja tutkimusta kehitettäessä. Luoto ja Lappalainen (2006) ovat tehneet selvityksen siitä, miten akateeminen opetussuunnitelma syntyy ja muokkautuu. Heidän mukaansa yliopistojen opetussuunnitelmatyötä voidaan kuvata dynaamisena voimakenttänä, jossa koulutusten tavoitteista ja sisällöistä käytävään keskusteluun ja päätöksentekoon vaikuttavat niin yliopistojen tieteenalat kuin valtiovalta, työmarkkinat ja opiskelijat (Luoto & Lappalainen 2006). Korkeakoulujen arviointineuvoston (KKA) tehtävänä riippumattomana asiantuntijaelimellä on avustaa korkeakouluja (yliopistot ja ammattikorkeakoulut) sekä opetus- ja kulttuuriministeriötä korkeakoulujen arvioinneissa ja sitä kautta opetussuunnitelman muotoutumisessa (yliopistolaki 2009, valtioneuvoston asetus 2004). Sen jäsenet edustavat yliopistoja, ammattikorkeakouluja, opiskelijoita ja työelämää. Tutkimukset osoittavat, että yksittäisen opettajan toiminnan varmistamiseen tai yhteiseen opetussuunnitelmien toteutumisen arviointiin yliopistoilla ei juurikaan ole työvälaineitä tai toimintamalleja (Luoto & Lappalainen 2006, Karjalainen ym. 2007, ks. myös Cochran-Smith & Demers 2008).

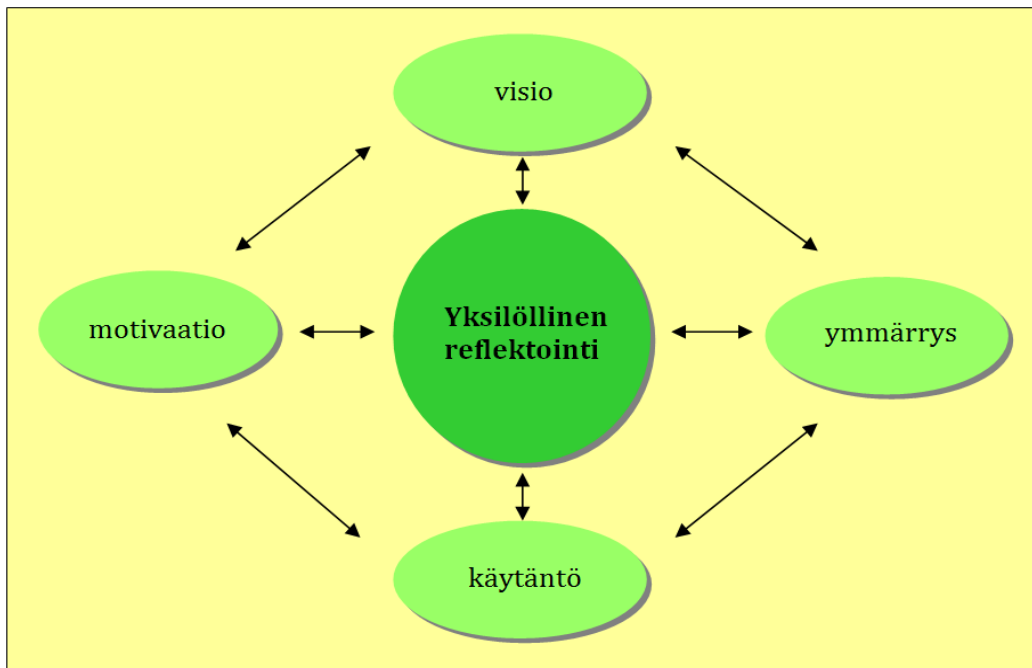
Seikkula-Leino ja muut (2012) esittävät Annalaan ja Mäkiseen (2011) sekä suomalaisiin korkeakoululakeihin pohjaten, että suomalaisissa korkeakouluissa noudatetaan yhteiskunnallista duaalimallia, jossa painottuu yhteiskunnallinen palvelu, vuorovaikutus, vaikuttavuus, tutkimukseen perustuva opetus sekä elinikäinen oppiminen. Ammattikorkeakoululaissa korostuu työelämän vaatimukseen perustuva opetus, asiantuntijuuden kehittäminen sekä aluekehitys. Yliopisto-opetuksessa painottuu yhteiskunnan kehittäminen. (Seikkula-Leino ym. 2012, Annala & Mäkinen 2011, Laki ammattikorkeakoululain muuttamisesta 2009, Yliopistolaki 2009.)

Annalan ja Mäkisen (2011) mukaan korkeakoulujen opetussuunnitelmia voidaan kehittää ilmiöperusteisesti. Se mahdollistaa opetussuunnitelmien rakentamisen yhteistyössä opiskelijoiden kanssa. Näin opiskelijat olisivat osa asiantuntijayhteisöä (ks. Taura 2013). Ilmiöperusteisuus voi luoda produktiivisen jännitteen käytännöllisen ja teoreettisen tiedon välille. Opetussuunnitelmia tulisi tietoisesti liittää kunkin ajan, yhteiskunnan, työelämän ja koulutuspolitiikan muutoksiin. Näin voidaan arvioida korkeakouluopetuksessa tuotettavan tiedon ja työssä vaadittavan osaamisen luonnetta. Lisäksi korkeakoulujen opetussuunnitelmatyötä tulisi suunnata kantaaottavammin ja yhteistoiminnallisesti vuorovaikutukseen painottaen, teknisen prosessin sijaan. Näin opetussuunnitelma mahdollistaa korkeakoulujen proaktiivisen kehittämisen. (Annala & Mäkinen 2011.) Korkeakoulut ovat itsenäisiä koulutuksen ja tutkimuksen kehittäjiä. Koska niiden opetussuunnitelmat ovat epäyhteneväisiä (Vitikka ym. 2012), myös yrittäjyyskasvatus näkyy opetussuunnitelmissa kovin eri tavoin, jos ollenkaan. Lisäksi työelämän rooli näyttää olevan epämääräinen erityisesti yliopistojen toimijoille (Annala & Mäkinen 2011).

5.3 Opettajan oppiminen työssään

Yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä on ensiarvoisen tärkeää vahvistaa opettajien pedagogista ajattelua (ks. Seikkula-Leino 2007). Kansanen, Tirri, Meri, Krokfors, Husu ja Jyrhämä (2000) esittelevät alun perin Königin (1975) teoriaan perustavan kolmiportaisen mallin opettajan pedagogisesta ajattelusta, jonka perustalle liittyvät käsitteet objektiteoria ja metateoria. Objektiteorioita voidaan harjoitella käytännön tasolla ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa, metateoriat ovat laajempia ja abstraktisempia kasvatuksen teorioita. Opettajien pedagoginen ajattelu tapahtuu kolmella eri tasolla: käytännön tasolla, objektiteorioiden tasolla ja metateorioiden tasolla. Monien tutkijoiden mukaan yrittäjyyskasvatuksessa tulisi keskittyä oppijakeskeiseen oppimisprosessiin, jossa myös opettaja on oppijan roolissa. Opettajan tulisi kyetä refleктоimaan eli havaitsemaan oppijoiden eli myös hänen omassa oppimisessa, vuorovaikutuksessa ja kehityksessä niitä muutoksia, jotka aiheutuvat hänen omasta toiminnastaan. (Seikkula-Leino 2007; Schwartz 2006; Westbury, Hansen, Kansanen & Björkvist 2005; van der Akker 2003.) Shulman ja Shulman (2004) ovat pohtineet, mitkä ovat opettajien opettamiseen tarvittavien taitojen tai kykyjen osatekijät, miten näiden osatekijöiden toiminta on sidoksissa toisiinsa ja missä olosuhteissa ne voivat muuttua ja kehittyä. He ovat kehittäneet mallin (kuvio 4), jonka mukaan opettajan kehittyminen ja oppiminen rakentuvat visiosta, motivaatiosta, ymmärryksestä, käytännöistä ja reflektoinnista.

Shulman ja Shulmanin (2004) lähtökohtana ovat pätevän opettajan ominaispiirteet. Pätevä ja valveutunut opettaja on ammatillisesti vahvan työyhteisön jäsen, hän on vastaanottavainen, halukas ja kykeneväinen opettamaan ja oppimaan omista opetuskoemuksistaan. Yksilön oppimisen mahdollistaa sosiaalisen yhteisön mukanaolo (ks. Dixon 1999). Opettajan toiminnasta voidaan johtaa Shulman ja Shulmanin mallissa esitetyt osatekijät: reflektio, visio, motivaatio, ymmärrys sekä käytäntö. Ymmärrys ja käytäntö ovat sidoksissa siihen, miten opettaja ymmärtää ja toteuttaa opetussuunnitelmaa sekä siihen, miten hän pedagogisesti toimii. Visio kattaa opetuksen tavoitteet. Tavoitteellisuus ja visiointi puolestaan luovat valmiuksia opettaa. Opettaminen on prosessi, jossa tavoitteet määrittävät päämäärät, joita halutaan jatkuvasti kehittää arvioinnin avulla. Riittävät valmiudet opettamiseen luovat motivaatiota. Opettajan on ymmärrettävä opettamisessa tarvittava tiedollinen sisältö eli hänellä tulee olla riittävä aineenhallinta. Lisäksi hänellä tulee olla kyky soveltaa ymmärtämänsä tieto käytännön opetukseensa eli tähän tarvitaan hyvä pedagoginen opetustaito, joka kehittyy ajan ja kokemuksen myötä. Visioiden asettaminen motivoi opettajaa muuttamaan ja kehittämään opetustaan. Motivaatio voi olla sisäistä eli omaehtoista tai ulkoista esimerkiksi palkkion ja ulkoisen paineen aiheuttamaa. Nämä osatekijät eivät kuitenkaan yksinään riitä saamaan aikaan muutosta tai kehittymistä opettajassa. Siihen tarvitaan reflektointia eli kykyä analysoida omaa toimintaansa ja sen seuraamuksia. Opettajan oppimisessa ja kehitymisessä on tärkeää tutkia ja näin havaita mahdollinen epätasapaino eri osatekijöiden välillä. Sitä kautta tehdään korjaavia toimenpiteitä mahdollisilla heikoilla osa-alueilla. (Shulman & Shulman 2004, 259-265.)

Kuvio 4. Opettajan oppiminen Shulmanin ja Shulmanin (2004, 260) mukaan.

Shulman ja Shulmanin kehittämä malli on esitetty kuviossa 4. Reflektointi sijoittuu keskelle mallia ja kaikkien osatekijöiden keskinäistä vuorovaikutusta kuvataan kaksisuuntaisilla nuolilla. Shulman ja Shulman (2004, 264) esittävät yhteenvetona, että pätevä opettaja yhdistää vaivatta vision, motivaation, ymmärryksen ja käytännön omaan opetukseensa. Hän oppii ja kehittyy sekä kehittää opetustaan aktiivisen reflektoinnin avulla. Seikkula-Leinon (2007, 20-21) tutkimuksessa hyödynnettiin tätä Shulman ja Shulmanin (2004) luomaa mallia. Tutkimuksessa selvitettiin, miten yrittäjyyskasvatusta toteutettiin vuoden 2004 perusopetuksen opetussuunnitelmaudistuksen perusteella. Mallin avulla selvitettiin yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen liittyviä opettajan valmiuksia: oliko opettajilla kehittynyt ja terävöitynyt visio yrittäjyyskasvatuksesta, olivatko opettajat motivoituneita ja halukkaita kehittämään yrittäjyyskasvatusta, ymmärsivätkö he mitä ja miten yrittäjyyskasvatusta tulisi opettaa sekä kykenivätkö he siirtämään yrittäjyyskasvatuksen käytännön opetukseen ja refleктоimaan toimintaansa. Tutkimustulosten mukaan opettajien yrittäjyyskasvatukseen liittyvässä visioinnissa ja motivaatiossa oli puutteita ja niitä ehdotettiin vahvistettavaksi. Jos opettajalla on selkiintynyt visio yrittäjyyskasvatuksesta, hän kykenee muuttamaan opetustaan niin, että oppilaiden yritteliäisyys ja heidän suhteensa yrittäjyyteen kasvaa.

Seikkula-Leinon (2007) tutkimuksen mukaan opettajien reflektoinneissa ei näkynyt yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen liittyvää visiointia, vaikkakin motivaatio

yrittäjyyskasvatuksen käyttöönottoon oli kasvanut. Ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta oli puutteellista ja toimintatapojen kehittymättömyys asettivat rajoituksia opettajien reflektoinnille. Esimerkiksi yrittäjyyskasvatuksen sisältöjen nimeäminen oli vaikeaa ja toteutus oli jossain määrin epämääräistä. ”Yrittäjyyskasvatuksen käsite sekä yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt olivat edelleen epäselviä eikä sen läpäisyperiaatetta oltu sisäistetty. Lisäksi yrittäjyyskasvatuksen omaisia työtapoja käytettiin vähän.” (Seikkula-Leino 2007.)

Vähän myöhemmin Ruskovaaran, Rytkölän, Seikkula-Leinon, Ikävalkon ja Mattilan (2011a), Ruskovaaran, Seikkula-Leinon, Rytkölän ja Pihkalan (2011b), Ruskovaaran, Pihkalan, Rytkölän ja Seikkula-Leinon (2011c) sekä Seikkula-Leinon ym. (2010) tutkimuksissa, käytettiin myös Shulman & Shulmanin mallia. Heidän tutkimustensa mukaan yrittäjyyskasvatuksen terminologia ymmärrettiin yhteneväisesti sisäisenä ja ulkoisena yrittäjyytenä sekä yritteliäisyyskasvatuksena, joka ymmärrettiin opetuksen sisältönä ja menetelmänä. Ruskovaaraan ym. (2011a, 2011b, 2011c) sekä Seikkula-Leinon ym. (2010) tutkimusten mukaan opettajien visiot yrittäjyyskasvatuksesta olivat melko epäselviä, sillä tavoitteet näyttäytyivät jäsentymättöminä. Opettajilla oli tietämystä yrittäjyyskasvatuksen sisällöistä, mutta käsitys näyttäytyi osin rajoittuneena ja käytäntöön soveltaminen oli pirstaleista. Yrittäjyyskasvatusta toteutettiin projektienomaisesti eikä sitä sidottu kokonaisvaltaisesti opetukseen. Tiedot opetussuunnitelmasta ja strategioista olivat puutteellisia eikä yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisessa huomioitu yhteyttä opetussuunnitelmiin. Näin ollen opettajien ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta oli rajoittunut. Vaikka opettajien visio, käytännöt ja ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta olivat melko kehittymättömiä, he olivat siitä huolimatta kiinnostuneita kehittämään yrittäjyyskasvatusta. Muissa mallin (ks. kuvio 4) osatekijöissä esiintyy jäsentymättömyyttä, pirstaleisuutta ja rajoittuneisuutta. Lisäksi osatekijöiden välillä ei ollut selkeää yhteyttä. Tutkijat (Ruskovaara ym. 2011a, 2011b, 2011c; Seikkula-Leino ym. 2010) päätyivätkin toteamaan, että on ymmärrettävää, etteivät opettajat kyenneet kehittämään yksilöllistä yrittäjyyskasvatuksen reflektointiaan, mikä puolestaan asettaa rajoituksia yrittäjyyskasvatuksen kehittymiselle. Shulman ja Shulmanin malli ei toiminut heidän tutkimustensa aineistossa jokaiseen suuntaan. Tutkimustulokset ovat yhteneväisiä Seikkula-Leinon (2007) tutkimustulosten kanssa ja vahvistivat näin käsitystä opettajien reflektointitaitojen tärkeydestä yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyössä.

Seikkula-Leinon (2007) esiin nostamaa ja Ruskovaaran ym. (2011a, 2011b, 2011c) sekä Seikkula-Leino ym. (2010) yrittäjyyskasvatuksen tutkimuksissa käyttämää Shulman ja Shulmanin (2004) teoreettista mallia, jossa korostuvat opettajan reflektointiprosessin keskeiset elementit, sovelletaan myös tämän tutkimuksen opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämiseen sekä opettajankouluttajan oppimisen tutkimiseen.

5.4 Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittäminen toimintatutkimuksen keinoin

Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelman kehittämistyöhön tartuttiin toimintatutkimuksen keinoin YVI-hankkeessa (ks. johdanto) vuosina 2011-2012. Kun tavoitellaan muutosta ja kehitystä, toimintatutkimus on hedelmällinen vaihtoehto, varsinkin jos tutkimukseen osallistuu ryhmä alansa ammattilaisia. (ks. Martin, McLaren & McLaren 2006; McGlinn Manfra 2009; Sagor 2009.) Tässä toimintatutkimuksessa sen suunnittelun, toimintasuunnitelmapohjan ja kyselylomakkeiden laadinnan, toimintatutkimukseen liittyvän aineiston toteutuksen ohjauksen, aineiston analyysin ja tiedon levittämisen toteuttivat YVI-hankkeen tutkijat. Opettajankoulutuksen kentällä toimivat opettajankouluttajat (N 55) osallistuivat tutkimukseen laatimalla opetussuunnitelmien kehittämiseen toimintasuunnitelmat, toteuttamalla suunnitelmansa sekä vastaamalla laadulliseen kyselyyn. Toimintatutkimus on käytännönläheinen tutkimusstrategia tai ehkä pikemminkin lähestymistapa tutkittavaan kohteeseen.

Toimintatutkimuksella rohkaistiin opettajankouluttajia olemaan reflektiivisiä kasvatustyönsä tehostamiseksi. Samalla se sitoutti opettajankouluttajat aktiivisesti omaan ammatilliseen kehittymiseensä. (McGlinn Manfra 2009, 37; McNiff 1992, 1.) Toimintatutkimuksella oli näin ollen paitsi tietoa tuottava, myös toimintaa kehittävä funktio. Tämä tutkimus oli ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa rakentuvien toimintakäytäntöjen havainnoimista ja tavoitteellista muuttamista (Giddens 1991, 213). Sen tarkoituksena oli muun muassa opettajan rohkaiseminen omiin johtopäätöksiin systemaattisen tutkimuksen avulla. Lisäksi tavoitteena oli saada aikaan aiempaa demokraattisempia toimintamuotoja. Tässä tutkimuksessa kehittämiseen otettiin mukaan myös opettajaksi opiskelevia. (Martin, McLaren & McLaren 2006, 157; McGlinn Manfra 2009, 32-33; Sagor 2009, 9; Gast & Tawney 2010)

Tutkimuksen tiedon intressin voidaan katsoa olevan myös teknistä ja praktista. Teknisenä sitä voidaan pitää, koska opettajankoulutuksen keskeinen tarkoitus on opettajien ammatillinen kehittyminen ja tässä tapauksessa erityisesti yrittäjyyskasvatuksen osajina. Toisaalta tavoitteena on sekä opettajankouluttajien että opettajaopiskelijoiden tietoisuuden kehittyminen, mitä voidaan pitää praktisen intressin mukaisena. Praktisessa näkökulmassa pyritään tutkimuksen avulla löytämään opetukseen parhaita käytänteitä. Yksilöllisen ja yhteisöllisen reflektion kautta sekä opettajankouluttajien että opiskelijoiden toivottiin pohtivan syvällisesti yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen merkitystä opettajan työssä. Näin heidän toivottiin vapautuvan perinteisiin kiteytyneistä ja itsestään selvinä pidetyistä ajatusmalleista. Täten tutkimuksessa voidaan nähdä myös emansipatorinen tiedon intressi. (Tuomi & Sarajärvi 2009, 39; Kyrö 2003, 62-63; Huttunen & Heikkinen 1999, 161-169).

Kaikille suomalaisille opettajankoulutuksen organisaatioille lähetettiin kutsu toimintatutkimukseen osallistumisesta. Kutsu sisälsi toimintaohjeet (liite 7) ja toimintasuunnitelmapohjan (liite 8), joka tuli palauttaa viimeistään tammikuussa 2012. Toimintasuunnitelman palautti 15 (58 % kaikista) eri opettajankoulutuksen yksikköä. Näistä viisi (5) edusti ammatillisia opettajakorkeakouluja, kuusi (6) yliopistojen opettajankoulutuslaitoksia ja neljä (4) yliopistojen harjoittelukouluja. Mukaan lähteneistä organisaatioista suurin osa (87%) toimi YVI-hankkeessa. Kaikkiaan opettajankoulutusorganisaatioita oli tutkimushetkellä 28, mutta koska kahta niistä oltiin lakkauttamassa, opetussuunnitelmien kehittäminen oli ajankohtaista 26 organisaatiossa. Kunkin organisaation tuli perustaa opettajankouluttajista ja mahdollisesti myös opettajaopiskelijoista koostuva kehittäjätiimi. Kehittäjätiimeihin osallistui myös sellaisia opettajankouluttajia, jotka eivät toimineet YVI-hankkeessa. Tiimeissä toimi yhteensä 55 opettajankouluttajaa edellä luetelluista opettajankoulutusyksiköistä. Mukana olevien opettajankouluttajien tuli valita vähintään yksi neljästä opetussuunnitelman kehittämisen tasosta, jotka laadittiin pohjautuen mm. Annalaan ja Mäkiseen (2011). Kehittäjien tuli asemoida tasoja organisaationsa omiin tarpeisiin. Tasot olivat:

1. Yrittäjyyskasvatuksen *osaamisen analysointi ja sen määrittely* kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohtana.
2. *Oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma*, esim. suunnitellaan jokin yrittäjyyskasvatuksen kokonaisuus/moduuli/integroitu näkemys olemassa oleviin tai kehitettäviin opetussuunnitelmiin.
3. *Yrittäjyyskasvattajien käytännön työssä kehitettävä opetussuunnitelma*, ts. lähdetään viemään olemassa olevaa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmaa käytäntöön ja keksitään sen realisoitumiseen uusia ratkaisuja.
4. *Oppijoiden kokema opetussuunnitelma*, esim. kehittämisessä pureudutaan siihen, miten nykyinen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelma näkyy oppijoiden kokemana ja lähdetään tämän pohjalta kehittämään uusia käytänteitä. (ks. myös Cuban 1992, Lahdes 1997, Huusko 1999, Shulman & Shulman 2004).

Lisäksi kunkin kehittäjätiimin tuli luoda *visio* eli kirjata ylös se, mitä he tällä kehittämistyöllään haluavat saavuttaa. Visioiden ja tavoitteiden kirjaaminen sitouttaa myös niiden toteuttamiseen (Borba 1993, 115-116).

Taulukosta 14 käy ilmi, miten ammatilliset opettajakorkeakoulut, yliopistojen opettajankoulutuslaitokset ja harjoittelukoulut valitsivat opetussuunnitelman kehittämistasoja sekä kokoamansa kehittäjätiimin jäsenten lukumäärä. Organisaatioista viisi valitsi kehittämiskohteekseen vain yhden tason ja viisi organisaatiota kaksi tasoa. Yksi organisaatio valitsi kolme kehittämistasoa ja kolme organisaatiota valitsi kaikki neljä kehittämistasoa. Yksi organisaatio ei valinnut mitään annetuista

tasoista, vaan se ilmoitti tarkastelevansa hajanaista opetussuunnitelmaansa yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta nostamalla esiin yrittäjyyskasvatuksen sisällöt, määrittelemällä kehittämishaasteet sekä esittelemällä hankkeet, joilla yrittäjyyskasvatusta on heidän organisaatiossaan kehitetty. Heidän tavoitteensa oli kokonaiskuvan kartoittaminen yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Tutkija asetti tämän kehittämistyön sisällöllisesti tasolle 1.

Taulukko 14. Opetussuunnitelman kehittämisen tasojen valinta sekä kehittäjätiimin opettajankouluttajien lukumäärä eri opettajankoulutuksen organisaatioissa.

Organisaatio	Taso 1	Taso 2	Taso 3	Taso 4	Tiimin jäsenet
Amm. OKK 1	x			x	8
Amm. OKK 2		x			3
Amm. OKK 3	x			x	6
Amm. OKK 4		x		x	5
Amm. OKK 5	x	x	x	x	3
Yo: OKL 1	x	x	x	x	3
Yo: OKL 2	x	x	x	x	4
Yo: OKL 3				x	6
Yo: OKL 4			x		5
Yo: OKL 5		x	x	x	2
Yo: OKL 6					3
harjoittelukoulu 1		x			1
harjoittelukoulu 2			x	x	3
harjoittelukoulu 3			x	x	1
harjoittelukoulu 4	x			x	2
Yhteensä	6	7	7	11	55

Täytettyjä toimintasuunnitelmia palautettiin 15 kappaletta, joista kolme on tyhjenetty tunnistettavuustiedoista ja liitetty malliksi (Liitteet 8a, 8b & 8c). Tavoitteena oli kuvailla millaisena näyttäytyy opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien kehittäminen. Tämän toteuttamiseksi aineisto analysoitiin teorialähtöisellä sisällön-analyysillä, joka pohjautui mm. Annalan & Mäkisen 2011 malliin. Analyysiä tehtiin sisällön teemoittelulla ja tyypittelyllä. (Hsieh & Shannon 2005, Tuomi & Sarajarvi 2009, 99.) Teemoittelun ja tyypittelyn avulla pyrittiin saamaan vastauksia siihen, miten yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmia kehitettiin ja mitä opettajankouluttajat kokivat oppineensa yrittäjyyskasvattajina (Eskola & Suoranta 2000, 174-181). Ensin aineisto luettiin läpi useaan kertaan kokonaiskuvan muodostamiseksi. Sen jälkeen ryhdyttiin systemaattisesti keräämään taustatiedot sekä tutkimuksen varsinainen sisältö luokittelemalla ja ryhmittelemällä sisältöä niihin tehtyjen kir-

jausten mukaisesti (Cohen ym. 2007, Hardy 2001, Weber 1990). Sisällönanalyysiä teki kaksi tutkijaa, joista toisella on opettajankouluttajan tausta ja toinen on kauppatieteilijä. Näin pyrittiin välttämään se ongelma, että tutkijan oma aikaisempi tietämys tai esiyymmärrys vinouttaisi analyysiä (Tuomi & Sarajärvi 2009, 98). Molemmat analysoijat laativat ensin oman analyysinsä ja sen jälkeen niitä vertailtiin toisiinsa. Näin pyrittiin mahdollisimman systemaattiseen ja objektiiviseen analysointiin (mm. Altrichter, Feldman, Posch & Somekh 2008; Silverman 2000; Kyngäs & Vanhanen 1999; Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2001). Alla on esitetty lopullinen analyysi tasoittain.

Taso 1: Yrittäjyyskasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohtana.

Kuusi organisaatiota valitsi kehittämiskohteekseen tämän tason. Uuden opetussuunnitelman lähtökohdaksi nimettiin mm. opettajan yrittäjyyskasvatusosaaminen, joka tulee ensin määritellä. Opetussuunnitelmaan on tarkoitus kirjata sellaiset tavoitteet ja arviointikriteerit, jotka ohjaavat kehittymään kohti yrittäjyyskasvatusosaamista. Lähtökohtana olivat mm. asiantuntijuuden tunnistamisen lisäksi aikaisemman opetussuunnitelman analysointi. Lisäksi arvioitiin ja tutkittiin miten yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet nykyisellään näkyvät oppilaitoksessa, ja miten yrittäjyyteen voisi ylipäättänsä kasvattaa. Kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohdaksi mainittiin opettajan itsenäinen yrittäjyyskasvatuksen opiskelu. Yhden toimintasuunnitelman mukaan *”kaikille opettajaopiskelijoille tullaan tarjoamaan perustiedot yrittäjyyskasvatuksesta”*.

Taso 2: Oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma, jossa suunnitellaan esimerkiksi jokin yrittäjyyskasvatuksen kokonaisuus jo olemassa oleviin tai kehitettäviin opetussuunnitelmiin.

Seitsemän organisaatiota valitsi tason 2 kehittämiskohteekseen. Kolme toimintasuunnitelmaa nosti saman tavoitteen: yrittäjyyskasvatuksen liittäminen tiiviimmin osaksi opetussuunnitelmaa ja koko organisaation toimintaa. Vastauksissa ei tosin eritelty kuinka opetussuunnitelmaa tullaan syventämään yrittäjyyskasvatuksen osalta ja miten yrittäjyyskasvatus tulee ilmenemään opetuksessa. Muut vastaukset olivat konkreettisempia, ja niissä mainittiin kurseja sekä opintojaksoja. Yrittäjyyskasvatus on mm. linkitetty myös opetusharjoittelujaksoihin. Näin *”opettajaopiskelijat pääsevät jatkossa toteuttamaan yrittäjämäisen opettamisen kokeilua, jonka menetelmät ovat pitkälti opiskelijoiden itsensä valittavissa”*. Syventäviin opintoihin kuuluva yrittäjyyskasvatuksen opintojakso tarjotaan yhdessä suunnitelmassa myös valinnaisena lastentarhanopettajaopiskelijoille ja varhaiskasvatuksen maistereille, jotka opiskelevat luokanopettajiksi. Opettajaksi opiskeleville tulee yhden toimintasuunnitelman mukaan pakollisiin syventäviin opintoihin uusi yrittäjyyskasvatuksen opintokokonaisuus.

Taso 3: Olemassa oleva opetussuunnitelma, jota sovelletaan käytännön työssä uudella tavalla.

Seitsemän organisaatiota valitsi kehittämiskohteekseen tämän tason. Yhtenä tavoitteena on saada *”yrittäjyyskasvatus osaksi pakollisia opintoja ja läpileikkäväksi aihekokonaisuudeksi opettajaksi opiskelevan opinnoissa”*. Tarkoituksena on yrittäjyyskasvatuksen didaktisen ja pedagogisen toimintamallin sisäistäminen opettajaopiskelijoiden paradigmatuksi. Opetussuunnitelma on jo tehty ja parhailaan työstetään uusia ratkaisuja yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelman viemiseksi käytäntöön. Lisäksi pohdittiin kuinka voimassa olevaa opetussuunnitelmaa voitaisiin soveltaa käytäntöön niin, että jokainen opettajaopiskelija saa kokemuksen yrittäjämäisestä pedagogiikasta ja tietoa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta perusopetuksessa. Yrittäjyyskasvatuksen teema on linkitetty uudessa opetussuunnitelmassa useisiin opintokokonaisuuksiin monimuotoisin menetelmin. Esimerkiksi *”opetusharjoittelujaksoihin on liitetty yrittäjyysteema ja yrittäjyyskasvatuksen ennakkotunnit”*.

Opettajaopiskelijoille tarjotaan syventävän harjoittelun aikana mahdollisuus vapaaehtoiseen yrittäjämäisen toiminnan havainnointiin ja kokeiluun, ja mahdollistetaan oman yrittäjyyden löytäminen. Yksi tavoite on *”kehittää pakollisen yrittäjyyskasvatuskurssin opetussuunnitelma ja tehdä opettajan opas, joka toimisi opettajan tukena kurssin suunnittelutyössä”*. Tavoitteena on myös yhteistyö harjoittelukoulun kanssa. Eräs tavoite on tehdä olemassa olevia yrittäjyyskasvatuksen toimintoja näkyväksi ja vahvistaa niitä eri menetelmien ja projektien avulla, mm. edistämällä oppilaiden aktiivista kansalaisuutta ja antamalla kokemuksia elinkeinoelämästä esimerkiksi yritysvierailujen avulla. Myös opettajaopiskelijoiden tietoja yrittäjyyskasvatuksen periaatteista ja työ- ja elinkeinoelämän mahdollisuuksista opetuksessa aiotaan parantaa.

Taso 4: Oppijoiden kokema opetussuunnitelma kehittämistyön lähtökohtana.

Tämä taso valittiin kehittämiskohteeksi yhteensä 11 organisaatiossa. Useassa niistä yrittäjyyskasvatuksen näkyvyyttä pyritään parantamaan opetussuunnitelmassa, minkä jälkeen kartoitetaan opiskelijoiden käsityksiä yrittäjyyskasvatuksen toteutumisesta. Tarkoituksena on, että toimintaa kehitetään tarvittaessa opiskelijoilta saadun palautteen perusteella. Yhtenä tavoitteena oli, että *”kaikilla opettajaksi opiskelevilla olisi yleisosaamista yrittäjyyskasvatuksesta, heillä olisi valmiudet toimia yrittäjyyskasvatuksen kehittäjinä ja heillä olisi mahdollisuus syventää osaamistaan”*. Lisäksi tavoitteeksi kirjattiin *”tutkia miten yrittäjyyskasvatus näyttäytyy oppilaitoksen opetuksessa”*. Tarkoituksena on, että opetussuunnitelmaa kehitetään tältä pohjalta ja siihen kirjataan mm. hyväksi havaitut käytänteet. Osa kirjasi tutkivansa tai refleктоivansa yhdessä opettajaopiskelijoiden kanssa opiskeluihin sisältyviä yrittäjyyskasvatuksen jaksoja tai koulutusmalleja. Tavoitteena on kehittää yrittäjyyskasvatuksen rutiineja ja käytäntöjä opettajankoulutuksessa, sekä saattaa opet-

tajaopiskelijat pohtimaan sitä, kuinka yrittäjyyskasvatusta on luonteva toteuttaa peruskoulun toiminnoissa.

Visiot

Kahdessa toimintasuunnitelmassa ei varsinaisesti esitetty visioita, vaan lyhyen aikavälin tavoitteita. Selkeitä visioita löytyi kuitenkin valtaosasta (87%) toimintasuunnitelmista. Neljässä toimintasuunnitelmassa esiintyi ajatus yrittäjyyskasvatuksen saamisesta opetuksen yhteiseksi filosofiaksi. Sisältö oli ilmaistu vastauksissa vähän eri tavoin, esimerkiksi näin: *”Yrittäjyyskasvatuksen didaktisen ja pedagogisen toimintamallin sisäistäminen opettajaopiskelijoiden paradigmaksi.”* Yhdessä toimintasuunnitelmassa yrittäjyyskasvatus visioitiin opetussuunnitelmassa *”osaksi opinnot läpäisevää ammatillisen kasvun juonetta”*. Toisessa toimintasuunnitelmassa taas *”yrittäjyyskasvatus haluttiin osaksi pakollisia opintoja ja läpileikkaavaksi aihekokonaisuudeksi opintoihin”*, ja yhdessä *”yrittäjyyskasvatus integroitaisiin tiiviisti osaksi opetussuunnitelmaa ja osaksi ammatillisen opettajakorkeakoulun toimintaa”*.

Muita toimintasuunnitelmakirjauksia yhdisti ajatus, että opettajaopiskelijoille tulee tarjota riittävät tiedot ja taidot yrittäjyyskasvatuksen sisällöistä ja tavoitteista, jotta he voivat huomioida opetussuunnitelmaan kirjatut yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt tulevassa työssään. Ainoastaan yhdessä toimintasuunnitelmassa esitettiin rohkeampi visio. Tämä ammatillinen opettajakorkeakoulu halusi olla edelläkävijä yrittäjyyskasvatuksen ammattipedagogiikan kehittämisessä Suomessa, sekä *”Suomen paras ammattikorkeakoulu, jolla on vahvaa näyttöä koulutuksen laadusta, kansainvälisyydestä ja yrittäjyyden edistämisestä”*.

Taulukossa 15 on tiivistettynä se, mitä eri organisaatioiden (N15) toimintasuunnitelmien sisällönanalysistä nousi esiin. Vasemmalla näkyvät kunkin tason valinneiden organisaatioiden lukumäärä ja sama asia ilmaistuna prosentteina tutkimukseen osallistuneiden organisaatioiden kokonaismäärästä. Oikealla on tiivistettynä aineistosta nousseet keskeisimmät sisällöt.

Taulukko 15. Toimintasuunnitelmien sisällönanalyysistä esiin nousseet toiminnot eri tasoilla sekä kirjatut visiot. (tasot olivat: 1=Yrittäjyyskasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely, 2=Oppilaitoksessa suunniteltava ops, 3=Yrittäjyyskasvattajien käytännön työssä kehitettävä ops, 4=Oppijoiden kokema ops)

Taso 1. 6 kpl 40%	<ul style="list-style-type: none"> • Määritelty opettajan yrittäjyyskasvatusosaaminen • Opettajan itsenäinen yrittäjyyskasvatuksen opiskelu • Tavoitteet ja arviointikriteerit kirjataan opetussuunnitelmaan • Asiantuntijat esiin • Aiemman opetussuunnitelman analyysi • Miten tavoitteet näkyvät tällä hetkellä • Pohdinta siitä, miten yrittäjyyteen voi kasvattaa • Kaikille opiskelijoille perustiedot yrittäjyyskasvatuksesta
Taso 2. 7 kpl 47%	<ul style="list-style-type: none"> • Yrittäjyyskasvatuksen liittäminen tiiviimmin opetussuunnitelmaan ja koko organisaation toimintaan • Uusia kursseja ja opintojaksoja liittyen yrittäjyyskasvatukseen • Yrittäjyyskasvatus osaksi ohjattua harjoittelua
Taso 3. 7 kpl 47%	<ul style="list-style-type: none"> • Yrittäjyyskasvatus osaksi pakollisia opintoja • Yrittäjyyskasvatus läpileikkaavaksi aihekokonaisuudeksi • Didaktinen ja pedagoginen toimintamalli paradigmaksi • Uusia menetelmiä käytäntöön viemiseksi • Opettajan opas yrittäjyyskasvatuksesta • Työ- ja elinkeinoelämäyhteyksien luominen
Taso 4. 11 kpl 73%	<ul style="list-style-type: none"> • Opiskelijat mukaan käytännön totutuksen analysointiin ja arviointiin • Opiskelijoilla olisi valmiudet toimia yrittäjyyskasvatuksen kehittäjinä • Reflektioivaa pohdintaa siitä miten yrittäjyyskasvatusta olisi luontevaa opettaa oppilaitoksissa
Visio 13 kpl 87%	<ul style="list-style-type: none"> • Yrittäjyyskasvatus opetuksen yhteiseksi filosofiaksi • Edelläkävijä yrittäjyyskasvatuksen pedagogiikan kehittäjä • Yrittäjyyden edistäminen

5.5 Opettajankouluttajan oppiminen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisessä

Lukukauden lopussa, keväällä 2012 yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmia kehittäneet opettajankouluttajat saivat täytettäväkseen laadullisen kyselylomakkeen (Liite 9). Toimintatutkimus kuvataan usein spiraalina, jossa toiminta kehittyy suunnittelun, toiminnan, havainnoinnin ja reflektoinnin kautta. Laadullisessa kyselyssä vastaajia pyydettiin refleктоimaan, kuinka kevään 2012 aikana oppilaitoksissa suunniteltu ja toteutettu opetussuunnitelmien kehittämistyö on vaikuttanut heihin yrittäjyyskasvattajina henkilökohtaisella tasolla. (mm. Carr & Kemmis 1986; Kemmis 1995; Elliott 1991). Vastaajilta kysyttiin Shulman ja Shulmania (2004) mukailten, *miten opetussuunnitelmatyö on kehittänyt*

1. *ymmärrystäsi* siitä, mitä yrittäjyyskasvatus on?
2. *motivaatiotasi* yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen?
3. *konkreettisia* yrittäjyyskasvatuskäytänteitä työssäsi?

4. *yhteisöllistä kehittämistä* verkostoyhteistyössä?
5. *visiosi* muodostumista yrittäjyyskasvatukseen? Toisin sanoen, miten olet käsitellyt sitä, mikä on nykyinen yrittäjyyskasvatuksesi tila ja mihin toimintaan sekä tuloksiin haluaisit sen avulla päästä?

Kyselylomakkeen palautti 20 opettajankouluttajaa, joista 12 edusti ammatillista opettajakorkeakoulua, kaksi yliopistojen harjoittelukoulua ja kuusi yliopistojen opettajankoulutuslaitosta. Vastanneista 18 ilmoitti olevansa opettajankouluttaja, yksi ilmoitti olevansa opettajankouluttajan lisäksi ”muu opettaja” ja yksi opetusjohtaja. Vastanneista 11 arvioi opetussuunnitelmatyön koskettavan 250-350 opettajaksi opiskelevaa. Kuusi arvioi opetussuunnitelmatyön koskettavan joitakin kymmeniä opettajaksi opiskelevia. Yksi arvioi työn koskevan 100 ja toinen 160 opettajaksi opiskelevaa. Yksi vastasi työn koskettavan kaikkia oppilaitoksen oppijoita. Ammatillisissa opettajakorkeakouluissa opetussuunnitelmatyön arvioitiin koskettavan satoja opettajaksi opiskelevia ja yliopistojen opettajankoulutuslaitokset arvioivat työn koskettavan joitakin kymmeniä opettajaopiskelijoita. Vastajia pyydettiin lisäksi arvioimaan kuinka monta muuta oppijaa opetussuunnitelmatyö koskettaa. Muilla opiskelijoilla tarkoitettiin muita kuin opettajaksi opiskelevia. Lomakkeen palauttaneista neljä ei vastannut tähän kysymykseen lainkaan, ja yksi arvioi määrän nollassa. Vastanneista neljäsosa arvioi määrän olevan joitakin satoja (100-500). Lähes puolet vastanneista arvioi opetussuunnitelmatyön koskettavan kaikkia opettajaksi opiskelevien tulevia oppilaita, mikä tarkoittaa useita tuhansia oppijoita. Yksi vastaaja arvioi määräksi jopa 6000 oppijaa.

Ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta

70 % vastanneista ilmaisi, että opetussuunnitelmatyö on selkiyttänyt ja syventänyt ymmärrystä yrittäjyyskasvatuksesta ja sen ”*pedagogista ja didaktista ajattelua*”. ”*Keskustelu ja asian jäsentäminen*” sekä yrittäjyyskasvatuksen *merkityksen pohtiminen*” ovat lisänneet ymmärrystä. Työskentely on mm. *selkiyttänyt yrittäjyyskasvatuksen ydintä sekä parantanut tietoisuutta sen arvoperustasta*. Yksi vastasi yrittäjyyskasvatuksen olevan sisällä opetussuunnitelmassa tapana ajatella ja kohdata oppija. Samansuuntainen on kommentti, jonka mukaan *yrittäjyyskasvatus ei ole vain sisältöjä, vaan tapa opiskella*. Neljä kertoi, ettei opetussuunnitelmatyö ole juurikaan lisännyt heidän ymmärrystään yrittäjyyskasvatuksesta. Kolme heistä ilmaisi heidän ymmärryksen yrittäjyyskasvatuksesta olevan jo hyvällä tasolla. Yksi totesi, että hän on nyt huomannut, että ”*yrittäjyyskasvatuksesta on monenlaisia käsityksiä, eivätkä kaikki nouse pedagogiikasta vaan liiketaloudesta*”. Yksi ei vastannut kysymykseen lainkaan, ja kaksi ilmoitti opetussuunnitelmatyön olevan vielä kesken heidän organisaatiossaan.

Motivaatio

Puolet kyselyyn vastanneista ei varsinaisesti vastannut kysymykseen siitä, kuinka opetussuunnitelmatyö on kehittänyt heidän motivaatiotaan yrittäjyyskasvatuksen ke-

hittämiseen. He ilmoittivat motivaationsa yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen olevan jo entuudestaan hyvä. Vastanneista seitsemän ilmaisi motivaationsa selvästi parantuneen tämän työn myötä. Syynä kasvaneeseen motivaatioon oli mm. se, että vastaajilla on ollut enemmän aikaa pohtia yrittäjyyskasvatusta. Lisäksi työ on konkretisoitunut asiaa entisestään, mikä puolestaan lisää motivaatiota. Tutkimukseen osallistuminen on jäsentänyt ymmärrystä yrittäjyyskasvatuksesta ja sitä kautta motivaatio on kasvanut. Yksi vastaajista totesi opetussuunnitelmatyön vaikuttaneen motivaatioon kahdella tavalla: *"toisaalta yrittäjyyskasvatuksen tärkeys on tullut hyvin näkyväksi, toisaalta taas monet hyvät asiat kilpailevat tilasta opetuksessa"*. Kolme vastasi motivaationsa olevan myönteinen tai tärkeä asia eli he eivät suoranaisesti vastanneet miten motivaatio on kehittynyt. Yksi ilmoitti, että tämä työ on kasvattanut motivaatiota *"opetuksen kehittämiseen yleensä"*, ei pelkästään yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen.

Konkreettiset yrittäjyyskasvatuksen käytänteet

Yli puolet vastanneista mainitsi opetussuunnitelmatyön kehittäneen käytänteitä, synnyttäneen uusia yrittäjyyskasvatuspainotteisia opintojaksoja ja uusia ajatuksia sekä yhteistyömuotoja. Osa vastanneista puhui opetussuunnitelmatyön synnyttämisestä käytänteistä hyvin konkreettisella tasolla. He pyrkivät antamaan oppijoille työkaluja yrittäjyyteen, kannustavat itsenäiseen päätöksentekoon, luovuuteen, vaihtoehtojen punnitsemiseen sekä vastuunottoon. Yksi totesi, että *"nykyiset käytänteet ovat kehittyneet tämän työn aikana"*. Kaksi vastanneista totesi, ettei opetussuunnitelmatyö ole kehittänyt konkreettisia käytänteitä heidän omassa työssään. Yksi taas ei ole mukana konkreettisessa opetustyössä, mutta on koordinoimassa kehitettyjä käytänteitä.

Yhteisöllinen kehittäminen

Suurin osa vastanneista ilmaisi tavalla tai toisella, että yhteistyö on lisääntynyt ja suhde kumppaneihin on tiivistynyt. Ainoastaan yksi vastanneista totesi, ettei yhteisöllinen kehittäminen ole toteutunut toivotulla tavalla.

Visio

Neljä toivoi, että yrittäjyyskasvatus olisi luonteva osa ammatillisen opettajan työelämäosaamista ja integroituisi osaksi arkipäivän toimintaa. Muiden vastanneiden visiot koskettivat lähinnä heidän omaa työtään ja oppilaitostaan. Uuden opetussuunnitelman myötä opiskelijoihin halutaan mm. *"valaa ideoita yrittäjyydestä ja yrittäjämäisestä toiminnasta"*. Vastauksista nousee esiin myös mielipide, jonka mukaan yrittäjyyskasvatuksen tulisi lähteä ennen kaikkea pedagogiikasta ja olla opiskelijälähtöistä. Oppilaitoksen toimintatapa on nykyisellään liian jäykkä, jotta muutos voisi lähteä ylhäältäpäin. Opetussuunnitelmatyö on auttanut sekä konkretisoimaan että problematisoimaan aihetta. Yrittäjyyskasvatuksesta kaivataan myös kriittistä keskustelua. Eräs vastanneista toivoisi voivansa ryhtyä *"yrittäjyyskasvatuksen ideoijaksi"*, mutta toteaa etteivät aika ja resurssit riitä siihen. Toteutuakseen tämä

vaatisi johdon tuen. Kaksi ei vastannut kysymykseen visiosta lainkaan. Kaksi vastannutta totesi, että heidän ennestänsä vahva visio on kehittynyt opetussuunnitelmatyön myötä. Yksi kertoi, ettei usko kauaskantoiisiin visioihin vaan pieniin askeleihin. Vastanneista yksi ilmoitti, ettei yrittäjyyskasvatus kosketa hänen toimintaansa tällä hetkellä, mutta jotain on kehittymässä tulevaisuutta ajatellen.

Taulukossa 16 on tiivistettynä se, mitä laadullisten kyselylomakkeiden sisällönanalysistä nousi esiin vastaajan (N20) ymmärryksestä, motivaatiosta, konkreettisista käytänteistä, yhteisöllisestä kehittämisestä sekä visioista. Ensin on esitetty prosenttilukuina se, miten suurella osalla vastaajista kukin osa-alue on muuttunut tai kehittynyt kehittämistyön aikana. Sen jälkeen on kirjattuna keskeisimmät tai yleisimmät aineistosta nousseet sisällöt.

Taulukko 16. Laadullisen kyselylomakkeen sisällönanalysistä esiin nousseet vastaajan käsitykset ymmärryksestään, motivaatiostaan, konkreettisista käytänteistä, yhteisöllisestä kehittämisestä sekä visioista.

Ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta	<ul style="list-style-type: none"> • Selkiytynyt ja syventynyt 70 %:lla vastaajista • Hyvällä tasolla jo ennestänsä 15 %:lla • 10 %:lla prosessi oli vielä kesken kyselyyn vastatessa • 5 % ei vastannut • Yrittäjyyskasvatuksen ydin on selkiintynyt • Tietoisuus yrittäjyyskasvatuksen arvoperustasta syntynyt
Motivaatio yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen	<ul style="list-style-type: none"> • Kasvoi 35 %:lla vastaajista • 50 % ei vastannut tähän, vaan totesi motivaationsa olevan hyvä • 15 % ei suoranaisesti vastannut • Asian konkretisoituminen kasvatti motivaatiota • Asian pohtimiseen oli aikaa, mikä voimisti motivaatiota
Konkreettiset käytänteet	<ul style="list-style-type: none"> • 80 %:lla syntyi uusia konkreettisia käytänteitä • 10 %:lla nykyiset käytänteet hiukan kehittyivät • 10 % ei vastannut • uusia ajatuksia • uusia yhteistyömuotoja • uusia kursseja ja opintojaksoja • yrittäjyyskasvatuspainotteisten ryhmien luominen • uusia menetelmiä ja työtapoja käytössä jo olevien kurssien toteutukseen
Yhteisöllinen kehittäminen	<ul style="list-style-type: none"> • Yhteistyö on lisääntynyt ja suhde tiivistynyt
Visio yrittäjyyskasvatuksesta	<ul style="list-style-type: none"> • 80 % ilmaisi selkeän vision syntyneen • 10 %:lla oli jo visio, mutta se selkiintyi työn aikana • 10 % ei vastannut • luonteva osa opettajan työtä • integroituisi osaksi arkipäivän toimintaa • kriittistä keskustelua • oppilaitoksen toimintatavan muuttuminen • johdon tuki

5.6 Tulosten tarkastelua

Ammatillisen ja yleissivistävän puolen opettajankoulutuksen samanaikainen opetussuunnitelmatutkimus on poikkeuksellinen Suomen opettajankoulutuksen tutkimuksessa. Vastaavaa korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittämiseen keskittyvää tutkimusta ei liene ennen tehty. Kiireellisestä aikataulusta huolimatta monet opettajankoulutuslaitokset (N 15 = 58%) tarttuivat tähän haasteeseen. Jokainen mukaan lähtenyt opettajankoulutuksen organisaatio kokosi tutkimus- ja kehittämistyöhön teoreettisen tarkasteluun pohjautuen tiimejä (ks. Martin, McLaren & McLaren 2006; McGlenn Manfra 2009; Sagor 2009), joihin osallistui yhteensä 55 suomalaista opettajankouluttajaa sekä joukko opettajaksi opiskelevia. Tiimit ryhtyivät kehittämään opetussuunnitelmiaan yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta. Tutkimus toteutettiin mm. Annalan ja Mäkisen (2011) mukaan teknisen prosessin sijaan ilmiöperusteisesti, vuorovaikutteisuuteen painottaen ja kantaa ottaen. Tällä tavoin tuettiin korkeakoulujen proaktiivista kehittymistä opetussuunnitelmien kehittämisen näkökulmasta. Näin tutkittiin, miten tietämisen ja taitamisen päämäärät näkyvät toimintasuunnitelmissa (Annala & Mäkinen 2011). Vastaajista 70 %:lla ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta eli todennäköisesti tietämys yrittäjyyskasvatuksesta on heidän oman arvionsa mukaan lisääntynyt toimintatutkimuksen aikana. Taitaminen näkyy uusien käytänteiden kuten uusien kurssisisältöjen syntymisenä. Se, miten yrittäjyyskasvatusta on haluttu tai kyetty liittää osaksi opetussuunnitelmia, näyttää suoraan tutkimustuloksista. Sen sijaan vuorovaikutusta työelämään ei ole vielä riittävästi.

Tutkimuksessa opetussuunnitelmatyö on jaoteltu mm. Annalaa ja Mäkistä (2011), Cubania (1992), Lahdesta (1997), Huuskoa (1999), sekä Shulman ja Shulmania (2004) mukaillen neljään eri tasoon: 1) yrittäjyyskasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely, 2) oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma, 3) käytännön työhön vietävä opetussuunnitelma sekä 4) oppijoiden kokema opetussuunnitelma. Käytännössä esimerkiksi tasojen kaksi ja kolme erottaminen toisistaan oli hankalaa. Kokonaiskuvan muodostamisessa tällä asialla ei kuitenkaan ole merkitystä. Annetut tasot ohjasivat kehittäjiä valitsemaan juuri heidän työtään koskehtavan näkökulman, joka olisi mahdollisimman relevantti opettajan oman työn kannalta (ks. McGlenn Manfra 2009, Sagor 2009).

Toimintasuunnitelmissa tasolla yksi keskityttiin yrittäjyyskasvatuksen perustiedon, sen tavoitteiden ja arvioinnin sisäistämiseen sekä olemassa olevan opetussuunnitelman analysointiin. Tasolla kaksi yrittäjyyskasvatus pyrittiin liittämään tiiviimmin opetussuunnitelman osaksi luomalla uusia opintojaksoja ja kursseja sekä tuomalla yrittäjyyskasvatus osaksi opetusharjoittelua. Kolmannella tasolla yrittäjyyskasvatuksen käytäntöön viemistä toteutettiin ajamalla yrittäjyyskasvatus osaksi pakollisia opintoja ja tekemällä siitä kaiken läpileikkaavaa aihekokonaisuutta myös opettajankoulutuksessa. Opetussuunnitelman viemistä käytäntöön mahdollistetaan didaktisten ja pedagogisten toimintamallien sisäistämällä. Nel-

jännellä tasolla kartoitettiin opiskelijoiden käsityksiä yrittäjyyskasvatuksen toteutumisesta. Opiskelijapalautteen avulla pystytään kehittämään organisaation yrittäjyyskasvatuksen käytänteitä. Organisaatiossa toteutettava tutkimus siitä, miten yrittäjyyskasvatus todella näkyy käytännön opetuksessa ja sen tutkimuksen perusteella opetussuunnitelman kehittäminen ja reflektoinnit opiskelijoiden kanssa olivat myös neljännen tason kehittämissuunnitelmien muotoja.

Toimintasuunnitelmien visioista selkein oli pyrkimys olla vahva edelläkävijä yrittäjyyden edistämässä. Muita visioita olivat yrittäjyyskasvatuksen saaminen opetuksen yhteiseksi filosofiaksi sekä riittävien yrittäjyyskasvatustietojen ja -taitojen jakaminen opiskelijoille. Aineiston pohjalta voidaan todeta, että muutamat opettajankoulutuksen oppilaitokset ovat todella ottaneet yrittäjyyskasvatuksen omakseen ja pyrkivät saamaan sen osaksi opetusta ja koko organisaation toimintaa. Muutamilla on tavoitteena saada jokin yrittäjyyskasvatusaiheinen opintokokonaisuus pakolliseksi niin, että kaikilla opiskelijoilla olisi yrittäjyyskasvatuksesta vähintään hyvät perustiedot.

Aineistosta nousi esiin tavoite, että olemassa olevia yrittäjyyskasvatuksen sisältöjä on tarkoitus tehdä näkyvämmiksi. Usein mainittiin myös päämäärä, jossa jokainen opettajaksi opiskeleva saisi perustiedot yrittäjyyskasvatuksesta, tai että yrittäjyyskasvatukseen liittyen järjestettäisiin pakollinen kurssi. Monissa toimintasuunnitelmissa esitettiin pyrkimys, että yrittäjyyskasvatus saataisiin läpileikkaavaksi aihekokonaisuudeksi myös opettajaksi opiskelevien opintoihin. Nythän tilanne on näin perus- ja lukio-opetuksessa. Muutamissa toimintasuunnitelmissa opetussuunnitelmaa oli tarkoitus kehittää opettajan tai yrittäjyyskasvattajan osaamistavoitteista lähtien (taso 1). Kun uusi opetussuunnitelma on otettu käyttöön, tiedustellaan oppijoiden käsityksiä uudesta opetussuunnitelmasta ja kehitetään käytäntöjä edelleen saatujen vastausten perusteella (taso 4). Oppijoiden eli opettajaksi opiskelevien käsityksiä yrittäjyyskasvatuksen toteutumisesta opetuksessa ja opetussuunnitelmassa kartoitettiin yllättävän ahkerasti. Se oli kaikkien yleisimmin lähtökohtana uusien yrittäjyyskasvatuskäytäntöjen suunnittelussa. Joissakin toimintasuunnitelmissa ilmaistiin, että oppijoiden käsityksiä kartoitetaan tai tullaan kartoittamaan, mutta ei sanottu suoraan, onko saaduilla vastauksilla vaikutusta opetuskäytäntöihin ja - sisältöihin tai opetussuunnitelmaan.

Laadullinen kysely toteutettiin keväällä 2012 opetussuunnitelmien kehittämistyön päätteeksi. Kyselyssä opettajankouluttajia pyydettiin vastaamaan Shulman ja Shulmanin (2004) malliin perustuen kysymykseen: Miten opetussuunnitelmatyö on kehittänyt *ymmärrystäsi* yrittäjyyskasvatuksesta, *motivaatiosi* yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen, *konkreettisia* yrittäjyyskasvatuskäytänteitä työssäsi, *yhteisöllistä kehittämistä* verkostoyhteistyössä sekä viimeiseksi *visiosi* muodostumista yrittäjyyskasvatukseen. Kyselyyn vastasi 55 opettajankouluttajasta ainoastaan 20, mikä todennäköisesti johtui kyselyn sijoittumisesta lukukauden loppuun, joka on oppilaitoksissa varsin kiireistä aikaa.

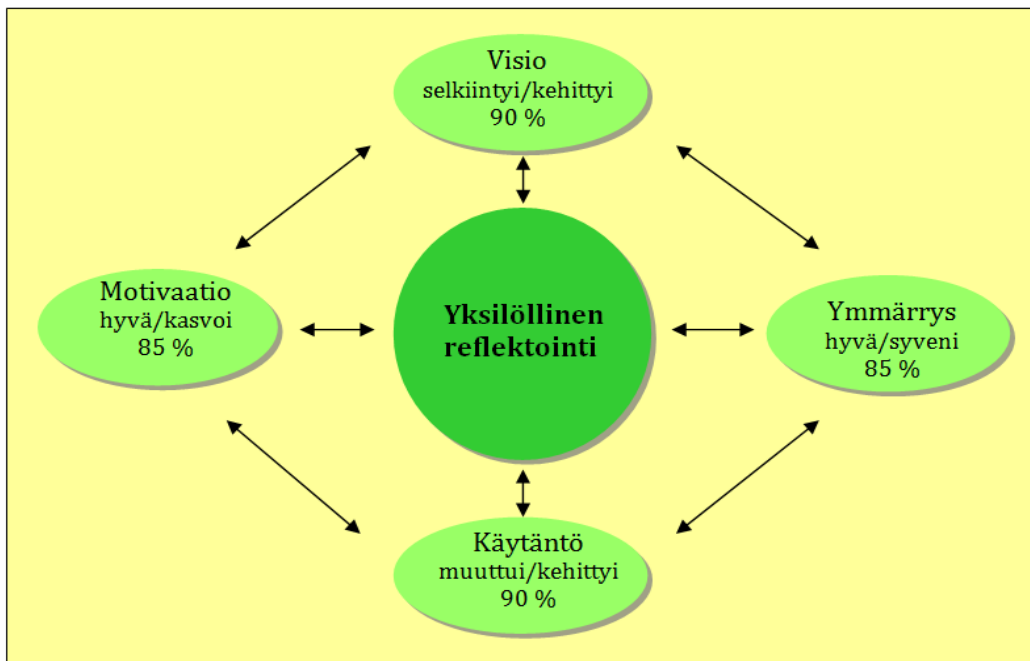
70 % kyselyyn vastanneista ilmaisi, että opetussuunnitelmatyö on lisännyt heidän *ymmärrystään* yrittäjyyskasvatuksesta, mutta vain osa perusteli millä tavalla. Kehittäjien *motivaatio* yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen on varmaakin ollut jo läh-
tökohtaisesti hyvä, mutta 35 % vastaajista kuitenkin koki, että tutkimukseen osal-
listuminen nosti entuudestaan heidän motivaatiotaan.

Opetussuunnitelman kehittäminen toimintatutkimuksen keinoin on tuonut ope-
tajankoulutuslaitoksiin *uusia käytänteitä* ja synnyttänyt uusia yrittäjyyskasvatus-
painotteisia opintojaksoja ja yhteistyömuotoja sekä herättänyt uusia ajatuksia.
Opetussuunnitelmatyön synnyttämistä käytänteistä suurin osa on hyvinkin konk-
reettisia. Osalla tähän tutkimukseen osallistuneilla organisaatioilla voidaan olet-
taa olleen käytössään jo entuudestaan hyviä, konkreettisia yrittäjyyskasvatuksen
käytänteitä. 10 % ilmoitti entisten käytänteiden kehittyneen kehittämisprosessin
aikana. *Yhteistyö* on lisääntynyt ja suhde kumppaneihin on tiivistynyt. Verkostoyh-
teistyön kehittäminen onkin yksi suurista yrittäjyyskasvatuksen haasteista.

Vastanneista 80 % ilmaisi jonkinlaisen uuden tai kirkastuneen *vision* syntyneen
liittyen yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen ja tavoitteisiin. 10 %:lla olemassa
ollut visio kehittyi hiukan kehittämisprosessin aikana. Erityisesti ammatillisessa
opettajankoulutuksessa toivottiin yrittäjyyskasvatuksen integroituvan luont-
teväksi osaksi ammattikasvatusta ja opettajien työelämäosaamista. Uuden ope-
tussuunnitelman toivotaan valavan opiskelijoihin yrittäjämäistä asennetta. Visiot
eivät juurikaan muuttuneet toimintasuunnitelmien alkumerkinnöistä loppuke-
vään kyselyyn mennessä. Tähän vaikuttaa varmastikin ajallisesti lyhyt aika sekä
se, että tutkimukseen valikoitui ehkä juuri ne opettajankouluttajat, joilla oli jo
jonkinlainen visio.

Opetussuunnitelmien kehittämistyö lisäsi opettajankoulutuksen organisaatioissa
aktiivisuutta, ymmärrystä ja motivaatiota yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen ja
opettamiseen. Lisäksi yhteisöllinen kehittäminen käynnistyi ja ennen kaikkea tut-
kimukseen osallistuminen toi mukanaan uusia konkreettisia toimenpiteitä yrit-
täjyyskasvatuksen edistämiseen ja aktivoi visioiden luomiseen. Seikkula-Leinon
(2007), Seikkula-Leinon ym. (2010) sekä Ruskovaaran ym. (2011a, 2011b, 2011c)
tutkimusten mukaan opettajien motivaatiossa ja visioiden luomisessa on ollut
puutteita. Tässä tutkimuksessa opettajankouluttajat olivat motivoituneita ope-
tussuunnitelmien kehittämiseen, heidän ymmärryksensä yrittäjyyskasvatuksesta ke-
hittyi ja selkiintyi, uusia käytänteitä syntyi ja he loivat uusia visioita yrittäjyyskas-
vatuksen tilasta Suomen opettajankoulutusorganisaatioissa. Shulman ja Shulmanin
(2004) mallin osatekijöiden välillä vallitsi melko selkeä tasapaino. Tulokset ovat
mielenkiintoiset ja tästä on hyvä jatkaa opetussuunnitelmien kehittämistä kussa-
kin organisaatioissa. Yhteisöllisyyden ja kehittämistyöhön paneutumisen voima
näyttää olevan merkityksellinen. Myös ympärillä oleva hämmennys opettajankou-
luttajaa motivoivana tekijänä on kannustava toteamus jatkokehittämistä ajatellen.

Seuraavassa kuviossa 5 esitellään tutkimuksen määrälliset tulokset sijoitettuna Shulmanin ja Shulmanin (2004) malliin.

Kuvio 5. Tämän tutkimuksen määrälliset tulokset Shulman ja Shulmanin (2004) mallissa.

Seikkula-Leinon (2007), Seikkula-Leinon ym. (2010) sekä Ruskovaaran ym. (2011a, 2011b, 2011c) tutkimusten mukaan opettajilla ei ollut välttämättä selkiintynyttä visiota siitä, miten he pystyisivät hyödyntämään tietynlaisia yrittäjyyskasvatuksen käytänteitä tai menetelmiä, jotta heidän opetuksensa tavoittaisi toivottuja muutoksia. Tämän tutkimuksen mukaan opettajankouluttajien reflektoinneissa näkyy selvästi visiointia. Seikkula-Leinon (2007), Seikkula-Leinon ym. (2010) sekä Ruskovaaran ym. (2011a, 2011b, 2011c) tutkimusten löydöksenä oli myös yrittäjyyskasvatuksen ymmärtämättömyys ja toimintatapojen kehittymättömyys, mitkä asettivat rajoituksia opettajien reflektoinnille. Tämän tutkimuksen tulosten mukaan tästä on tultu pitkälle ainakin opettajankouluttajien keskuudessa. Lisäksi aineisto antaa ymmärtää, että kehittämistyössä ollaan hyvää vauhtia menossa eteenpäin. Tuloksissa saattaa olla positiivista vinoutumaa, jos opetussuunnitelmien kehittämisen toimintatutkimukseen lähtivät mukaan kaikkein motivoituneimmat ja yrittäjyyskasvatukseen positiivisimmin suhtautuvat opettajankouluttajat.

Giddensin (1991) mukaan toimintatutkimus on käytännönläheinen tutkimusstrategia tai pikemminkin lähestymistapa tutkittavaan kohteeseen. Siinä tutkitaan ja tavoitteellisesti muutetaan ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa rakentuvien toimintakäytäntöjä (Giddens 1991, 213). Tässä tutkimuksessa tutkittiin opetta-

jankouluttajien kehittäjätiimeissä, vuorovaikutteisesti rakentuvia yrittäjyyskasvatuksen toimintakäytänteitä. Toiminnasta saatava tieto ja sen julkinen levittäminen sekä tutkijan ja tutkittavien tietoisuuden lisääntyminen emansipaation kautta ovat toimintatutkimuksen päämääriä (Kiviniemi 1999, 71-74; Huttunen & Heikkinen 1999, 165.) Alustavia tutkimustuloksia on jo esitetty julkisesti kansallisilla Yrittäjyyskasvatuspäivillä (Tiikkala ym. 2012) ja myöhemmin kansainvälisessä yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen konferenssissa (Tiikkala ym. 2013). Tutkijan konstruktivistisen oppimisprosessin keskeiset prosessit ja tulokset on raportoitu kunkin käsiteltävän aiheen yhteydessä ja lisäksi sitä avataan pohdinnassa.

Toimintatutkimuksessa syntyvää, sisällönanalyysillä analysoitua tietoa voidaan kritisoida objektiivisuuden puutteesta. Tätä pyrittiin huomioimaan muun muassa tutkijatriangulaatiolla (ks. Cohen ym. 2007, Tuomi & Sarajärvi 2009). Sisällönanalyysiä teki systemaattisesti ja toisistaan riippumattomasti kaksi eri tieteenalan tutkijaa (ks. Altrichter, Feldman, Posch & Somekh 2008). Sisällönanalyysi tai sen tulkinta on yleensä ainutlaatuinen, vaikkakin jokainen analyysi on sinänsä validi. Lisäksi se on aina kontekstisidonnainen. (Krippendorf 2004, 22-24.) Toimintatutkimuksen avulla pyritäänkin ammatilliseen kehittymiseen. Siinä saavutetun tiedon luotettavuutta ei voida arvioida kvantitatiivisten tutkimusmenetelmien käyttämien validiteetin ja reliabiliteetin avulla (Huttunen, Kakkori & Heikkinen 1999, 113). Luotettavuustarkastelussa tulee arvioida onko toimintatutkimuksella onnistuttu muuttamaan käytäntöjä, kehittämään toimintoja ja itse toimijoita (Kurtakko 1990). Tämän tutkimuksen tutkimustulosten mukaan suomalaisissa opettajankoulutuslaitoksissa on syntynyt uusia yrittäjyyskasvatuksen käytäntöjä ja toimintoja. Toimintojen kehittymisen lisäksi voidaan todeta käytännön toimijoiden (N 55) sekä tutkijan oppineen prosessin aikana.

Toimintatutkimuksella ei ole helppoa osoittaa, että sen avulla saavutettu totuus vastaisi täysin todellisuudessa vallitsevaa asiointilaa. Se voi korkeintaan vastata sitä yhdellä tietyllä hetkellä ja tietyssä kontekstissa, mutta ei välttämättä seuraavassa hetkessä ja toisessa kontekstissa. Totuuden korrespondenssiteoria (Huttunen, Kakkori & Heikkinen 1999, 115-116) ei näin ollen toteudu toimintatutkimuksessa kovinkaan hyvin. Sen sijaan voidaan nojautua pragmatismiin, jonka mukaan käytäntö ohjaa tutkimusta, joka on tosi, jos se johtaa toivottuun tulokseen (Huttunen, Kakkori & Heikkinen 1999, 119.) Tämän tutkimuksen tavoitteena oli yrittäjyyskasvatuksen ja opettajankouluttajien kehittäminen suomalaisessa opettajankoulutuksessa ja tämän voidaan todeta toteutuneen.

Shulman ja Shulmanin (2004, 264) opettajan oppimisen osa-alueiden: *vision, ymmärryksen, motivaation, käytännön ja reflektion* keskinäistä riippuvuutta tulisi arvioida ja näin tuoda esille mahdollista epätasapainoa näiden välillä. Lisäksi tulisi osoittaa erityisesti kehittämistä tarvitsevat alueet. Aineiston perusteella opettajankouluttajien ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta selkiintyi 50 %:lla, motivaatio kasvoi 30 %:lla ja säilyi ennallaan 30%. Uusia käytänteitä ja visioita syntyi sekä opet-

tajankouluttajien reflektointia tapahtui. Selkeää epätasapainoa näiden välillä ei näyttäisi olevan. Aineistosta ilmeni, että opettajankouluttajien oppiminen tapahtui tasapainoisesti vision selkiytymisenä, motivaation vahvistumisena, ymmärryksen lisääntymisenä ja uusina käytännön toimina. Kehittämistyötä tulee jatkaa tasaisesti kaikilla osa-alueilla.

6. YRITTÄJYYSKASVATUKSEN ARVOT KOULUTUKSEN KEHITTÄMISEN ASIAKIRJOISSA

Arvotutkimuksen tuloksena listattiin 15 yrittäjyyskasvatuksen arvoa (ks. Kuvio 3), jotka ovat: luovuus, ongelmanratkaisukyky, yhteistyökyky, tulevaisuuteen suuntautuminen, vastuun ottaminen, virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisessa valossa, tietämys, ajattelu, kyky sietää muutosta, kyky ottaa riskejä, itseluottamus, aloitteellisuus ja sitoutuminen. Tähän lisättiin vielä opettajaksi opiskelevien kyselystä nousseet haasteisiin tarttuminen, kokonaisuuden hallinta ja innovatiivisuus. Asiakirjojen tarkastelussa etsittiin kartoitetun yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan sanojen tai niiden synonyymien esiintymistä koulutuksen kehittämistä ohjaavissa asiakirjoissa sekä yrittäjyyskasvatuksen opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien kehittämisen tutkimusaineistossa. Sisällönanalysillä tutkitaan tekstin eroja ja yhtäläisyyksiä tai tiettyjen sanojen esiintymistä ja muita tekstin määrällisiä ominaisuuksia. (Jussila, Montonen & Nurmi 1989, 173.)

6.1 Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisen tutkimusaineisto

Opetussuunnitelmien kehittämiseen liittyvän toimintasuunnitelman laatimisen tehtävänannossa (liite 7) ei mainittu yrittäjyyskasvatuksen arvoista mitään. Opetussuunnitelmien kehittämiseen kirjatuiista toimintasuunnitelmista sekä laadullisista kyselylomakkeista kartoitettiin sisällönanalysillä, löytyykö niistä 15 listattua yrittäjyyskasvatuksen arvoa. Loppuun lisättiin opettajaksi opiskelevien luokittelusta nousseet kolme arvoa, joita ei ollut asiantuntijoiden luokittelussa. Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämistyön **toimintasuunnitelmissa** mainittiin 28 kertaa joku kansainvälisen arvotutkimuksen tuloksena syntyneen arvolistauksen arvoista, **kyselylomakkeissa** niitä esiintyi 18 kertaa. Lisäksi yhdessä kyselylomakkeessa todettiin, että vastaajan tietoisuus yrittäjyyskasvatuksen arvoperustasta on vahvistunut. Taulukosta 17 selviää, mitkä yrittäjyyskasvatuksen arvoista esiintyivät ja kuinka monta kertaa toimintatutkimuksen toimintasuunnitelmissa ja laadullisella kyselylomakkeella. Yhteistyökyky esiintyi eniten sekä toimintasuunnitelmissa että kyselylomakkeiden vastauksissa. Seuraavaksi eniten esiintyi tietämys ja ajattelu. Suomessa koulutus on tietopainotteista, mutta sama tilanne ei ole kaikkialla EU:ssa. Muut arvot mainittiin vain kerran tai kaksi. Innovatiivisuus, joka nousi opiskelijoiden luokittelussa, esiintyi toimintatutkimuksen toimintasuunnitelmissa kolme kertaa. Muut eivät lainkaan.

Taulukko 17. Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä opetussuunnitelmien toimintasuunnitelmissa sekä kyselylomakkeissa.

<i>Arvo</i>	<i>toimintatutkimus</i>	<i>kyselylomake</i>	<i>yhteensä</i>
Luovuus	1	1	2
Ongelmanratkaisukyky	1	1	2
Yhteistyökyky	8	11	19
Vastuun ottaminen	2	2	4
Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena	1	1	2
Kyky ottaa riskejä	1	0	1
Muutoksen sietokyky	1	0	1
Aloitteellisuus, aloitekyky	2	1	3
Sitoutuminen	1	0	1
Keskustelutaito	2	1	3
Tiimityötaito	1 (ryhmätyö)	0	1
Toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen	0	0	0
Tietämys ja ajattelu	5	0	5
Tulevaisuuteen suuntautuminen	1	0	1
Itseluottamus	1	0	1
Yhteensä	28	18	46
innovatiivisuus	3	0	3
Kokonaisuuden hallinta	0	0	0
Haasteisiin tarttuminen	0	0	0

6.2 Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 luonnos

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden luonnos (POPS 2014) oli lausuntokierroksella loppuvuodesta 2012. POPS 2014 ohjaa vuodelle 2016 laadittavia perusopetuksen opetussuunnitelmia. POPS 2014 luonnostekstistä ja sen yrittäjyyskasvatuksen osuudesta on kerrottu tarkemmin luvussa 2. Tämä luonnosteksti analysoitiin sisällönanalyysillä etsien teksteistä yrittäjyyskasvatuksen arvoja. Taulukkoon 18 on listattu luonnoksesta löytyneet arvot lukumäärinä. Yhteensä niitä löytyi 106 kappaletta. Eniten luonnostekstissä esiintyi yrittäjyyskasvatuksen arvoista vastuun ottaminen, tietämys ja ajattelu sekä tulevaisuuteen suuntautuminen. Myös luovuus esiintyi jonkin verran, mutta siitä puuttuivat kokonaan yhteis- ja tiimityö, riskinottokyky, sitoutuminen, keskustelutaito sekä itseluottamus. Opettajaksi opiskelevien luokittelun tuloksena saadut kolmesta muusta arvosta innovatiivisuus esiintyi kerran.

Taulukko 18. Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014 luonnoksessa.

Arvo	POPS 2014 luonnos	Esiintyy luonnoksessa mm. näin
Luovuus	13	Luova toiminta, luova ajattelu, uuden luominen, luova ihminen
Ongelmanratkaisukyky	3	
Yhteistyökyky	1	Opitaan yhdessä muiden kanssa Yhteistyö esiintyi 78 kertaa esim. kodin ja koulun tai eri ryhmien välinen yhteistyö
Vastuun ottaminen	30	Vastuullisuus, vastuu tekemisistään ja tulevaisuudesta, vastuullinen toiminta
Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena	1	Virheistä oppiminen
Kyky ottaa riskejä	0	
Muutoksen sietokyky	4	
Aloitteellisuus, aloitekyky	1	
Sitoutuminen	0	Sitoutuminen opetussuunnitelmatyön osapuolilta, mutta ei oppijoiden sitoutumista
Keskustelutaito	0	Keskustelukulttuuri ja keskustelua asenteista esiintyivät kumpikin kerran
Tiimityötaito	0	Myöskään ryhmätyötä ei esiintynyt
Toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen	3	Erilaisuuden ja toisten ihmisten kunnioittaminen
Tietämys ja ajattelu	26	
Tulevaisuuteen suuntautuminen	24	Tulevaisuuden edellyttämiä toimintoja, tulevaisuuden rakentaminen, tulevaisuuteen varautuminen
Itseluottamus	0	
yhteensä	106	
innovatiivisuus	1	
Kokonaisuuden hallinta	0	
Haasteisiin tarttuminen	0	

6.3 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2011-2016

Opetus- ja kulttuuriministeriö on julkaissut vuonna 2011 Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelman vuosille 2011-2016 (Opetusministeriö 2011). Yrittäjyyskasvatukseen viitataan tässä asiakirjassa otsikkotasolla luvussa Väestön

koulutustaso ja osaaminen: ”Koulutuksen ja työelämän yhteyksiä vahvistetaan”, jonka alla on lause: ”Kaikilla koulutusasteilla vahvistetaan kansalaisen, työntekijän ja yrittäjän oikeuksia ja velvollisuuksia koskevaa työelämä- ja yrittäjyyskasvatusta.” (Opetusministeriö 2011.)

Vahvimmin tässäkin koulutustamme ohjaavassa, vaikkakin poliittisin tarkoituksellin laaditussa asiakirjassa painotetaan tietoa ja tietämystä, mutta sitä ei kuitenkaan liitetä ajatteluun. Yhteistyö mainittiin KESUssa useaan otteeseen liittyen eri toimijoiden, viranomaisten, kansainvälisiin, kodin ja oppilaitoksen välille, työelämän kanssa ja niin edelleen, mutta yhtään mainintaa ei löytynyt oppijoiden yhteistyökäytännön vahvistamisesta. Luovuus mainittiin neljä kertaa ja tulevaisuuteen suuntautuminen kaksi kertaa. Yhden kerran mainittiin ongelmanratkaisukyky, vastuun ottaminen sekä toisen ihmisen kunnioittaminen. Muutoin kaikki yrittäjyyskasvatuksen arvot puuttuvat tästä asiakirjasta.

Taulukko 19. Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä KESUssa.

Arvo	KESU 2011-2016	Esiintyy asiakirjassa mm. näin
Luovuus	4	
Ongelmanratkaisukyky	1	
Yhteistyökyky	0	Yhteistyö eri toimijoiden kanssa, mutta ei oppijoiden yhteistyökykyä
Vastuun ottaminen	1	Vastuukykyinen kansalainen
Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena	0	
Kyky ottaa riskejä	0	
Muutoksen sietokyky	0	
Aloitteellisuus, aloitekyky	0	
Sitoutuminen	0	
Keskustelutaito	0	
Tiimityötaito	0	
Toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen	1	Kanssaihmissen kunnioitus
Tietämys ja ajattelu	20	Viittaukset tietoon ja tietämiseen, ei ajatteluun
Tulevaisuuteen suuntautuminen	2	
Itseluottamus	0	
<i>yhteensä</i>	29	
innovatiivisuus	0	
Kokonaisuuden hallinta	0	
Haasteisiin tarttuminen	0	

6.4 EU-komission tiedonanto koulutuksen uudelleenajattelusta

EU-komissio julkaisi vuonna 2012 tiedonannon Euroopan parlamentille, neuvostolle, Euroopan talous- ja sosiaalikomitealle ja alueiden komitealle nimellä: ”Koulutuksen uudelleenajattelu: sosioekonomisten vaikutusten parantaminen investoimalla taitoihin”. Tässä asiakirjassa painotetaan voimakkaasti yrittäjyyskasvatusta. Luvussa kaksi todetaan otsikkotasolla, että 2000-luvulla tarvittavan osaamisen opettamisessa on keskityttävä kehittämään monialaisia taitoja, ”**etenkin yrittäjyystaitoja. Yrittäjyystaitojen kehittämisen olisi oltava erityisen huomion kohteena, sillä kyseiset taidot edistävät sekä uusien yritysten luomista että nuorten työllistettävyyttä.**” Asiakirjan mukaan EU-komissio aikoo julkaista vuonna 2013 toimintaohjeet tukemaan yrittäjyyskasvatuksen laadun ja kattavuuden parantamista.

Asiakirjassa todetaan seuraavasti: Yrittäjyystaitoja olisi edistettävä *uusilla, luovilla opetus- ja oppimismenetelmillä alemmalta perusasteelta alkaen, ja toisen ja korkeasteen koulutuksessa olisi keskityttävä käsittelemään yrityksen perustamismahdollisuutta uravaihtoehtona. Ongelmälähtöisen oppimisen ja yrityskontaktien kautta syntyviä käytännön kokemuksia olisi sisällytettävä kaikkiin oppiaineisiin, ja niitä olisi räättälöitävä jokaista koulutustasoa varten. Kaikkien nuorten olisi saatava vähintään yksi kokemus yrityksissä tapahtuvasta työharjoittelusta ennen oppivelvollisuutensa päättymistä. Tämänsuuntaisen työn vaikutusten mittaaminen on tärkeää, joten komissio aikoo tukea jäsenvaltioita yksilöimällä välineitä, joilla voidaan arvioida edistymistä ja osoittaa yrittäjyystaitojen hankkiminen. Yksittäisten koulutuslaitosten tasolla edistymistä aiotaan vauhdittaa itsearviointimallilla, joka toteutetaan yhdessä OECD:n kanssa ja jolla opastetaan ja edistetään yrittäjyyskoulutusta tarjoavien oppilaitosten kehittämistä kaikille tasoille, perusaste ja ammatillinen koulutus mukaan lukien. Lisäksi EU-komissio ehdottaa yhteistä Erasmus-rahoitusohjelmaa mm. yrittäjyystaitojen vaalimiseen. EU-komissio velvoittaa jäsenvaltioita välittömästi keskittämään huomionsa seitsemään keskeiseen toimeen, joista yksi on *yrittäjyyskasvatustoimet*, joihin kuuluu yrittäjyyskasvatusta koskevien *politiikkaohjeiden julkaiseminen vuonna 2013 sekä ohjeistuksen laatiminen oppilaitoksille yhteistyössä OECD:n kanssa sekä arviointivälineiden kehittäminen edistymisen seuranta varten.* (Euroopan komissio 2012c.)*

Taulukossa 20 on tämän EU-asiakirjan sisällönanalyysin tulokset. Koko asiakirja painottaa tietämistä ja eteenkin ajattelutaitoja. Myös ongelmanratkaisukyky, luovuus, yhteistyö ja sitoutuminen löytyvät asiakirjasta. Vaikka asiakirja nostaa voimakkaasti esiin yrittäjyyskasvatuksen kehittämisen, painottamisen ja arvostamisen, siitä puuttuvat kuitenkin käytännön toimintaa ohjaavat yrittäjyyskasvatuksen arvot, kuten vastuun ottaminen, virheistä oppiminen, riskinotto-kyky, keskustelu- ja tiimityötaito, toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen, tulevaisuuteen suuntautuminen ja itseluottamus.

Taulukko 20. Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä EU-linjauksessa koulutuksen uudelleenajattelemiseksi.

Arvo	EU-komission linjaus	Esiintyy asiakirjassa mm. näin
Luovuus	2	
Ongelmanratkaisukyky	4	
Yhteistyökyky	2	Lisäksi usein mainittiin yhteistyö eri toimijoiden, yritysten ym. sidosryhmien kanssa
Vastuun ottaminen	0	
Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena	0	
Kyky ottaa riskejä	0	
Muutoksen sietokyky	1	Sopetutuminen muutoksiin
Aloitteellisuus, aloitekyky	1	
Sitoutuminen	2	
Keskustelutaito	0	Keskustelu jäsenvaltioiden ym. sidosryhmien kesken, mutta ei viitteitä oppijan keskustelutaitoon
Tiimityötaito	0	
Toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen	0	
Tietämys ja ajattelu	12	Tietämys esiintyi 4 kertaa ja ajattelu 8 kertaa: mm. kumppanuusajattelu, luova ajattelu
Tulevaisuuteen suuntautuminen	0	
Itseluottamus	0	
yhteensä	24	
innovatiivisuus	1	
Kokonaisuuden hallinta	0	
Haasteisiin tarttuminen	0	

6.5 Sisällönanalyysin tulosten tarkastelua

Kaikki muut kansainvälisen asiantuntijaryhmän näkemyksen mukaan listatuista arvoista mainittiin opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien toimintasuunnitelmissa ja tai kyselylomakkeissa paitsi, toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen. Tämä lienee suomalaisessa kontekstissa yksi koulutuksen perusarvoista, jota ei nähdä tai koeta erityisesti yrittäjyyskasvatuksen arvoksi. Sen sijaan joissakin EU-maissa tämä on nostettu yhdeksi tavoitteeksi nimenomaan yrittäjyyskasvatuksessa.

Tämän tutkimuksen perusteella yrittäjyyskasvatuksen arvoiksi nimetyt termit tai niiden synonyymit poimittiin toimintasuunnitelmista sekä laadullisista kyselylomakkeista. Analyysi ei kerro, miten kyseiset arvot näkyvät yrittäjyyskasvatuksen toteutuksessa. On kuitenkin todennäköistä, että aineistossa usein esiintyvät sanat ovat merkityksellisempiä kuin harvemmin esiintyvät ja näin ollen ohjaavat myös opetuksen suunnittelua ja toteutusta. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden 2014 luonnoksessa vastuun ottaminen esiintyi kaikkein eniten. Tulevaisuuteen suuntautuminen ja luovuus esiintyivät yllättävän usein, mutta harmillisesti uudesta POPS-luonnoksesta puuttuivat yhä tietyt yrittäjyyskasvatuksen keskeiset arvot, kuten riskinottokyky, itseluottamus, ryhmä- ja tiimityötaito sekä muutoksen sietokyky. Opettajaksi opiskelevien luokittelussa noussut innovatiivisuus esiintyi luonnoksessa kuitenkin yhden kerran. Innovatiivisuus liittyy yrittäjälle tyypilliseen ominaisuuteen uusien mahdollisuuksien havainnointina. KESU:ssa painottuu myös suomalaiselle koulutukselle tunnusomaisesti tietäminen, mutta sitä ei sidostettu ajatteluun. Muut yrittäjyyskasvatuksen arvot eivät painottuneet KESU:ssa ollenkaan. Sen sijaan ajattelu painottui EU-komission tiedonannossa koulutuksen uudelleen linjaamiseksi. Siinä esiintyi jonkin verran viittauksia ongelmanratkaisukykyyn, mutta muut yrittäjyyskasvatuksen arvot jäivät joko vähälle huomiolle tai ne puuttuivat kokonaan vaikkakin asiakirja muuten ottaa kantaa voimakkaasti yrittäjyyskasvatuksen ja yritteliäisyyden puolesta.

Yhteenvedona voidaan todeta, että yrittäjyyskasvatuksen käytännön toimijoiden, joihin tässä lasketaan EU-maiden asiantuntijat ja toimintatutkimukseen osallistuneet suomalaiset opettajakouluttajat sekä opettajaksi opiskelevat, näkevät yrittäjyyskasvatuksen tärkeiksi arvoiksi sellaisia seikkoja, jotka puuttuvat kokonaan tai niiden painotus on heikkoa koulutusta ohjaavissa asiakirjoissa. Näitä ovat riskinottokyky, yhteistyökyky ja tiimityötaito, itseluottamus, keskustelutaito, virheistä oppiminen ja niiden näkeminen positiivisessa valossa sekä sitoutuminen. Vähälle huomiolle asiakirjoissa jää myös muutoksen sietäminen ja aloitekyky.

Taulukosta 21 selviää kaikkien tarkasteltujen asiakirjojen ja toimintatutkimuksen tutkimusaineiston sisällönanalyysin tulokset. Huomion arvoista tässä on se, että koulutuksen kehittämistä ohjaavissa asiakirjoissa arvoja mainitaan selvästi vähemmän kuin opettajankouluttajien itselleen ja tätä tutkimusta varten laatimissa toimintasuunnitelmissa ja kyselylomakkeissa. Korostettakoon vielä, että opettajankouluttajille suunnatussa ohjeistuksessa ei mainittu mitään yrittäjyyskasvatuksen arvoista. Kaikki arvot mainitaan kuitenkin koko näytteessä ainakin yhden kerran. Yhteistyökyky puuttuu POPS 2014 luonnoksesta ja KESU:sta ja EU-linjauksessakin se esiintyy vain kerran, kun taas opettajankouluttajien aineistoissa se esiintyi eniten. Tietämys ja ajattelu esiintyvät yhä asiakirjoissa paljon, mutta opettajankouluttajat eivät painota sitä niin paljon. Vastuunotto on nostettu POPS 2014 luonnoksessa vahvasti esille, mutta se puuttuu kokonaan EU-linjauksesta ja KESU:ssakin se esiintyy vain kerran. Virheistä oppiminen ja niiden näkeminen positiivisena on

yhä haasteellinen koulutuksen näkökulmasta. Tämä puuttuu kokonaan KESU:sta ja EU-linjauksesta, POPS 2014 mainitsee sen kerran ja opettajankouluttajat kaksi kertaa. Tulevaisuuteen suuntautuminen on vahvasti esillä POPS 2014 luonnoksessa, mutta EU-linjauksesta se puuttuu kokonaan. KESU:ssa se mainitaan kaksi kertaa ja opettajankouluttajien aineistossa kerran.

Ne arvot, jotka puuttuvat kokonaan tutkituista asiakirjoista, mutta mainitaan opettajankouluttajien tutkimusaineistossa, ovat: riskinottokyky, keskustelutaito, tiimityötaito ja itseluottamus. Kaikista vähiten koko tutkitussa aineistossa esiintyivät itseluottamus, riskinottokyky sekä tiimityötaito. Tässä yhteydessä on huomioitava, että asiakirjojen laatijat ovat usein hallinnon virkamiehiä, joilla ei välttämättä ole käytännön asiantuntemusta koulutuksen sisällöistä tai pedagogiikasta. Tästä herääkin kysymys, tulisiko niiden laadinnassa hyödyntää enemmän koulutuksen käytännön asiantuntijoita?

Taulukko 21. Yrittäjyyskasvatuksen arvojen mainintojen lukumäärä kaikissa analysoiduissa asiakirjoissa sekä toimintatutkimuksen aineistossa.

Arvo	POPS 2014	KESU 11-16	EU-linjaus	Tutkimus-aineisto	yhteensä
Luovuus	13	4	2	2	21
Ongelmanratkaisukyky	3	1	4	2	10
Yhteistyökyky	0	0	2	19	21
Vastuun ottaminen	30	1	0	4	35
Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena	1	0	0	2	3
Kyky ottaa riskejä	0	0	0	1	1
Muutoksen sietokyky	4	0	1	1	6
Aloitteellisuus, aloitekyky	1	0	1	3	4
Sitoutuminen	0	0	2	1	3
Keskustelutaito	0	0	0	3	3
Tiimityötaito	0	0	0	1	1
Toisen ihmisen kunnioittaminen ja kuunteleminen	3	1	0	0	4
Tietämys ja ajattelu	26	20	12	5	63
Tulevaisuuteen suuntautuminen	24	2	0	1	27
Itseluottamus	0	0	0	1	1
yhteensä	106	29	24	46	
innovatiivisuus	1	0	1	3	5
Kokonaisuuden hallinta	0	0	0	0	0
Haasteisiin tarttuminen	0	0	0	0	0
PUUTTUVIEN ARVOJEN MÄÄRÄ (kpl)	6	9	8	1	-

7. YHTEENVETO JA TULOKSET

Yrittäjyyskasvatuksen arvopohjan kartoittamiseksi tehtiin 16 EU-maassa kaksi eri kyselytutkimusta (liite 1 ja liite 2) yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijoiden keskuudessa. Kahden kyselyn tuloksena listattiin 15 yrittäjyyskasvatuksen arvoa, joita ei asetettu tärkeysjärjestykseen. Nämä yrittäjyyskasvatuksen arvot ovat:

- luovuus
- tiimityötaito
- yhteistyökyky
- keskustelutaito
- vastuun ottaminen
- ongelmanratkaisukyky
- tulevaisuuteen suuntautuminen
- virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena
- toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen
- kyky sietää muutosta
- kyky ottaa riskejä
- tietämys, ajattelu
- aloitteellisuus
- sitoutuminen
- itseluottamus

Opettajaksi opiskelevien näkemys arvopohjasta oli suurimmalta osaltaan samanlainen. Asiantuntijoiden listalta riskinottokyky, kyky sietää muutosta sekä tietäminen ja ajattelu jäivät pois opiskelijoiden luokittelussa ja tilalle tulivat haasteisiin tarttuminen, kokonaisuuden hallinta ja innovatiivisuus.

Yrittäjyyskasvatuksen opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien kehittäminen toteutettiin toimintatutkimuksen keinoin 15 suomalaisessa opettajankoulutusorganisaatiossa. Kehittämistyöhön osallistui 55 opettajankouluttajaa, jotka laativat yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelman kehittämiseen toimintasuunnitelman (liite 8). Suunnitelma toteutettiin kevätlukukaudella 2012 ja siihen osallistui myös joukko opettajaksi opiskelevia. Lukukauden lopuksi tehtiin kehittämiseen osallistuneille opettajankouluttajille laadullinen kyselytutkimus (N 20), jonka avulla kartoitettiin mitä **opettajankouluttajat oppivat opetussuunnitelmien kehittämisessä**.

Tämän osion tuloksena voidaan todeta, että yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisessä muutamat opettajankoulutuksen organisaatiot ovat todella ottaneet yrittäjyyskasvatuksen omakseen ja pyrkivät saamaan sen osaksi opetusta. Päämääräksi asetettiin mm. että jokainen opettajaksi opiskeleva saisi perustiedot yrittäjyyskasvatuksesta, tai että yrittäjyyskasvatukseen liittyen järjestettäisiin paikallinen kurssi. Monissa organisaatioissa esitettiin pyrkimys, että yrittäjyyskasva-

tus saataisiin läpileikkaavaksi aihekokonaisuudeksi myös opettajaksi opiskelevien opintoihin. Opetussuunnitelmien kehittämistyö lisäsi organisaatioiden aktiivisuutta sekä opettajankouluttajien ymmärrystä ja motivaatiota yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen ja opettamiseen. Lisäksi yhteisöllinen kehittäminen käynnistyi ja ennen kaikkea tutkimukseen osallistuminen toi mukanaan uusia konkreettisia toimenpiteitä yrittäjyyskasvatuksen edistämiseen ja se aktivoi yrittäjyyskasvatuksen visioiden luomiseen. Lisäksi voidaan todeta, että opettajankouluttajien oppiminen tapahtui tasapainoisesti vision selkiytymisenä, motivaation vahvistumisena, ymmärryksen lisääntymisenä ja uusina käytännön toimina.

Koulutuksen kehittämistä ohjaavien asiakirjojen sisällönanalyysin tuloksena voidaan todeta, opettajankouluttajien opetussuunnitelman kehittämisen toimintatutkimuksen aineistossa esiintyi eniten yhteistyökyky, POPS 2014 luonnoksessa vastuunotto, KESU:ssa tietämys muttei ajattelu ja EU-linjauksessa tietämys painottuen kuitenkin ajatteluun.

Seuraavaan taulukkoon 22 on koottuna tämän tutkimuksen tutkimustulokset ongelmittain.

Taulukko 22. Tutkimustulokset ongelmittain.

Tärkeimmät arvot	Opetussuunnitelmien kehittäminen	Opettajankouluttajien oppiminen	Arvot asiakirjoissa
<ul style="list-style-type: none"> • luovuus • tiimityötaito • yhteistyökyky • keskustelutaito • vastuun ottaminen • ongelmanratkaisukyky • tulevaisuuteen suuntautuminen • virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena • toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen • kyky sietää muutosta • kyky ottaa riskejä • tietäminen, ajattelu • aloitteellisuus • sitoutuminen • itseluottamus <i>haasteisiin tarttuminen</i> <i>kokonaisuuden hallinta</i> <i>innovatiivisuus</i> 	<p>proaktiivinen, yhteisöllinen kehittäminen tiimeissä käynnistyi: pohdintoja, analyyseja, yhteistyö tiivistyi</p> <p>uusia kursseja ja opintokokonaisuuksia, y-kasvatus osaksi harjoittelua</p> <p>uusia käytänteitä jo olemassa oleviin oppisisältöihin</p> <p>visiointi vilkastui</p>	<p>opettajankouluttajien oman reflektion mukaan heidän:</p> <p>Ymmärrys selkiintyi Motivaatio kasvoi Käytänteet kehittyivät Visiot kirkastuivat</p> <p>tasapainoisesti</p>	<p>Asiakirjoissa vähän kirjauksia arvoista</p> <p>ENITEN näkyi:</p> <p>Tutkimusaineistossa yhteistyökyky</p> <p>POPS 2014 –luonnoksessa vastuunotto</p> <p>KESUssa tietämys, mutta ei ajattelu</p> <p>EU-linjauksessa tietämys painottuen ajatteluun</p>

8. POHDINTA

”Tutkimukseen perustuva opettajankoulutus, joka ei sovelle teoriaa vaan kehittää teorioita käytännön maailmasta” voisi hyvin käyttää Design-tutkimusta metodologisena lähtökohtana tutkimuksissaan. Toistaiseksi Design-tutkimus on vielä vakiintumaton mutta kasvavassa määrin sovellettu metodologia myös kasvatustieteissä. Professori Enkenbergin (2009) esitelmä herätti kiinnostuksen Design-tutkimukseen, jota on alun perin sovellettu design- ja taidetutkimuksissa. Perinteinen tieteellinen tutkimus alkaa hypoteesin asettamisella, joka perustuu tarkkailuun ja se johdetaan olemassa olevista teorioista. Hypoteesi testataan kokeen tai tutkimuksen avulla. Teoriaa kehitetään tutkimustulosten pohjalta ja näin muodostuu uusia hypoteeseja jatkotutkimuksia varten. Uutta tutkittua tietoa sovelletaan käytäntöön (van den Akker ym. 2006, 59), jos se vaan tavoittaa käytännön toimijat. Tieteellisen tutkimuksen tutkija esittää tutkimuksestaan nousevat tutkimustulokset. Design-tutkimustulokset perustuvat puolestaan käytännön toimijoiden yhteistoimintaan. (Reeves ym. 2006.)

Toimintatutkimus on prosessi, jossa siihen osallistuvat henkilöt tutkivat omia käytänteitään systemaattisesti ja huolella soveltaen tieteellisen tutkimuksen menetelmiä. Tässä esitettyyn toimintatutkimukseen osallistui ryhmä opettajankouluttajia, joilla oli yhteinen haaste. Design-tutkimuksen päämääränä on puolestaan luoda uusi malli ratkaisemaan autenttinen ongelma. Tämä tutkimus pureutui arkipäivän käytännön ongelmiin, joita parannettiin ja kehitettiin uuden toimintamallin avulla. Käytännön toimijat, opettajat, opettajankouluttajat ja muut yrittäjyyskasvatuksen asiantuntijat osallistuivat yrittäjyyskasvatuksen arvojen kartoittamiseen ja opetussuunnitelmien kehittämiseen. Samalla kehittyi heidän henkilökohtainen ammatillinen pätevyys. (Enkenberg 2009.)

Design-tutkimusprosessin aikana tulisi tapahtua oppimista kaikkilla siihen osallistuvilla. Näin se edistää kasvatustieteellisellä kentällä toimivien ammatillista vahvistumista ja kehittymistä (van den Akker ym. 2006, 3-4). Tämän tutkimuksen tekijän kehittymistä tulee myös reflektoida. Tässä tutkimusprosessissa on ollut mukana iso joukko yrittäjyyskasvatuksen sekä kansainvälisiä että kansallisia tutkijoita ja käytännön toimijoita. Välillä tiiviskin yhteistyö, myös oman tieteenalan ylittävän tutkijajoukon sekä käytännön toimijoiden kanssa, on ollut avartava ja vaikuttava oppimisprosessi.

8.1 Luotettavuustarkastelua

Design-metodologiassa on monia kohtia, joita on erityisesti pohdittava tutkimuksen luotettavuuden kannalta. Ensinnäkin vahvimman ja parhaimman teoriapohjan valinta ja luominen on vaikea tehtävä. Lisäksi tutkijan objektiivisuuteen, tutkimuksen

reliabiliteettiin ja validiteettiin liittyvät haasteet ovat suuret. Tutkimuksen luotettavuustarkasteluja on tehty myös alaluvuissa 4.6. ja 5.6. Koska tutkittava aihealue on laaja ja monisyinen, on syytä palata vielä luotettavuustarkasteluihin. Opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien kauaskantoisten vaikutusten tutkiminen vaatisi pitkäjänteisen, monivuotisen tutkimusprojektin. Opettajankoulutuksen opetussuunnitelmaa toteuttaa opettajankouluttaja kohteenaan opettajaksi opiskeleva, tuleva opettaja. Kun hän puolestaan valmistuu ja ryhtyy toteuttamaan oman työpaikkansa opetussuunnitelmaa kohteenaan oppilaat/opiskelijat, joihin yrittäjyyskasvatuksella pyritään vaikuttamaan, ollaan ajallisesti useamman vuoden päässä. Kokonaisuudessa on usean ihmisen oppimis- ja ymmärtämisprosessi, opetussuunnitelman toteuttaminen sekä taustalla opetussuunnitelman kehittäminen ja laatiminen. Tässä tutkimuksessa pyrittiin ymmärtämään ja kehittämään pientä osaa tästä laajasta kokonaisuudesta lyhyellä aikajänteellä.

Design-menetelmällä on suurempi mahdollisuus tuottaa todella uusia innovatiivisia ratkaisuja kuin perinteisillä menetelmillä. (Bell 2004, van den Akker ym. 2006.) Tässä tapauksessa ei olisi ollut tarkoituksenmukaista, että tutkija olisi suunnitellut toimintamalleja, joita käytännön toimijat olisivat testanneet. Käytänteet eri organisaatioissa ovat erilaisia ja opetussuunnitelmien kehittäminen on erilaisissa vaiheissa eri organisaatioissa. Opettajankouluttajat ovat itse omissa organisaatioissaan alansa asiantuntijoita. Nyt käytännön toimijat loivat itse uusia malleja ja toimintoja osallistavan toimintatutkimuksen keinoin.

Tutkimuksessa on yhdistetty erilaisia menetelmiä ja se sisältää sekä kvalitatiivisen että kvantitatiivisen tutkimuksen periaatteita. Design-tutkimus on aina kontekstuaalista. Se tehdään tiettyssä kontekstissa, mutta kun ongelma koskettaa laajaa toimijajoukkoa, tuloksia voidaan siirtää myös muihin konteksteihin. (Reeves & Orrills 2006.) Tämä tutkimus tehtiin tiettyinä aikoina tietyllä kohdejoukolla. Olennaista onkin nyt pohtia tutkimuskysymysten, kerätyn aineiston ja analyysimenetelmän yhteensopivuutta. Tutkimuksen aineistonkeruu ja analyysit perustuvat käytännöstä nousseisiin tutkimuskysymyksiin eikä päinvastoin. (Eisenhart & Howe 1992, 657.)

Ensimmäisen tutkimuskysymyksen kohdalla eli yrittäjyyskasvatuksen arvojen kartoittamisessa määrällinen kyselytutkimus oli perusteltu aineistonkeruumenetelmä (ks. Holopainen & Pulkkinen 2012). Validiteetti kärsi tässä tutkimuksessa, koska käsitteen ala eli mahdolliset yrittäjyyskasvatuksen arvot on laajempi käsite kuin muuttujan ala eli lomakkeella vaihtoehtoina olleet vaihtoehdot. Tämä oli ensimmäinen tutkimus, jossa listattiin yrittäjyyskasvatuksen arvoja, joten kyselyyn otettavien vaihtoehtojen valinta oli haastavaa. Metodinen triangulointi eli kahden eri menetelmän käyttö arvojen kartoittamisessa lisäävät kuitenkin luotettavuutta (Cohen ym. 2007, Tuomi & Sarajarvi 2009). Reliabiliteetti pyrittiin varmistamaan sillä, kun molemmilla mittauskerroilla saatiin samansuuntaisia tuloksia (Holopainen & Pulkkinen 2012, 16-17). Koska kohdejoukko jäi pieneksi, tutkimuksen yleistettävyyteen tulee suhtautua varauksella. Aineiston suppeudesta johtuen analyysiä

ei myöskään ollut tarkoituksenmukaista syventää arvofilosofisiin pohdintoihin, luokitteluihin tai vertaileviin analyysihin. Tätä varten tarvitaan jatkotutkimuksia suuremmalla aineistolla. Arvojen esiintymistä koulutuksen kehittämistä ohjaavista asiakirjoista kartoitettiin aineistopohjaisella sisällönanalyysillä. Aineistoksi valittiin tutkimusajankohtana tuoreimmat ja keskeisimmät koulutuksen kehittämistä ohjaavat kansalliset ja EU-tason asiakirjat.

Yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittymistä ja opettajankouluttajien oppimista tutkittiin toimintatutkimuksen keinoin, mikä osoittautui hyvin toimivaksi menetelmäksi. Aineisto kerättiin laadullisilla toimintasuunnitelmalomakkeilla ja kyselylomakkeilla, jotka perustuivat relevantteihin taustateorioihin tai malleihin. Aineisto analysoitiin teoriasidonnaisella sisällönanalyysillä tutkijatriangulaatiota hyväksikäyttäen. Näin saatiin vastaukset toiseen ja kolmanteen tutkimuskysymyksen. Toimintatutkimusta toteutettiin useimmissa (58%) suomalaisissa opettajankoulutusorganisaatioissa, joten sen voidaan katsoa koskettaneen laajempaakin joukkoa ja näin ollen sen tulokset ovat hyvinkin siirrettävissä toisiin konteksteihin.

Opettajankouluttajien oppimista kartoittavan laadullisen kyselyn vastaajamäärä jäi odotettua pienemmäksi, johtuen todennäköisesti loppukevään muiden työtehtävien kasaantumisesta. Opettajankouluttajien oppiminen kehittämisessä oli siis tietyn pienen ryhmän kokemus, mutta siitä saatu tulos innostaa jatkokehittämiseen ja jatkotutkimuksiin. Tutkimukseen osallistuivat todennäköisesti ne opettajankoulutuksen organisaatiot, joilla on motivaatio kehittää yrittäjyyskasvatusta. Tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden organisaatioiden tilanteesta ei ole tutkittua tietoa. Jotta voitaisiin saavuttaa syvällisempää tietoa kehittämisprosesseista, opettajien oppimisesta ja niiden tuottamista vaikutuksista opetukseen, tarvittaisiin laajempi tutkimusaineisto. Lisäksi tässä tutkimuksessa jäi tarkastelun ulkopuolelle se, miten opettajankouluttajien oppiminen tapahtui suhteessa valittuihin opetussuunnitelman kehittämisen eri tasoihin.

Tutkimukseen liitetään vankka kasvatuksen tai opetuksen teoria. Lähtökohtana on tukeutua vankimpaan kasvatustieteelliseen teoriaperustaan, joka on saatavilla kyseisestä aiheesta. Yrittäjyyskasvatuksen arvojen osalta puuttuu vankka taustateoria, joten tämän tutkimuksen taustaksi valittiin Schwartzin (1992), Rokeachin (1973), Puohiniemen (1993, 1995, 1996, 2002, 2003, 2006) arvotarkastelut. Toimintatutkimuksen teoreettinen perusta tukeutuu pääsääntöisesti Annalan ja Mäkisen (2011) korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittämiseen, mutta siihen saatiin vahvistusta myös Cubanin (1992), Lahdeksen (1997), Huuskon (1999) ja Shulman & Shulmanin (2004) teorioista tai malleista. Opettajankouluttajien oppiminen pohjautuu mm. Seikkula-Leinon (2007), Seikkula-Leinon ja muiden (2010), Schwartzin (2006), Westburyn ym. (2005) ja van der Akker (2003) jo yrittäjyyskasvatukseen soveltuvaksi toteamaan Shulman ja Shulmanin (2004) teoriaan opettajan oppimisesta.

Jotta laadullinen tutkimus voidaan katsoa päteväksi, tulee sen olla oman tieteenalansa kehittymisen kannalta merkityksellinen (Eisenhart & Howe 1992, 660). Tämä tutkimus vastasi Annalan ja Mäkisen (2011) esiin nostamaan ilmiöperustaiseen opetussuunnitelma-ajatteluun ja toi esiin täsmällisempää tietoa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämisen tueksi. Tämä voi edistää myöhempää opetussuunnitelmien tai käytänteiden kehittämistyötä. Tähän tutkimukseen osallistuneiden, kentällä toimivien opettajankouluttajien ja muiden yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä mukana olevien asiantuntijoiden ammatillisessa kasvussa voidaan katsoa tapahtuneen vahvistumista ja kehittymistä (ks. esim. kuvio 5) muun muassa mietiskelevän pohdinnan ja vuorovaikutteisuuden kautta. Tämä puolestaan kuvastaa Annalan ja Mäkisen (2011) mukaan tieteen ja asiantuntijaksi kasvun toteutumista.

Koska design-tutkimusprosessi on hyvin laaja, intensiivinen ja elävä, tutkimuksen tulosten levittäminen laajemmalle voi olla vaikeaa. Tästä syystä tutkimuksen tulosten raportointi sen eri vaiheissa on erittäin tärkeää. Laajempi kenttä pystyy näin vastaanottamaan tutkimuksen tuloksia pienissä erissä ja näin muodostamaan kuvan lopullisesta mallista vaihe vaiheelta. Lisäksi tutkimus kehittyy saadun palautteen myötä. Tämän tutkimuksen osatuloksia on jo raportoitu kansainvälisissä ja kansallisissa yrittäjyyskasvatuksen konferenssi- ja muissa tieteellisissä julkaisuissa (Tiikkala ym. 2010a, 2010c, 2011a, 2011b, 2011d, 2012, 2013). Tutkimuksen osatuloksia on julkaistu sekä kansallisella tasolla suomeksi että kansainvälisellä tasolla englanniksi. Tieteen kehittymisen näkökulmasta on hyvä julkaista tutkittua tietoa englanniksi, jolloin se on koko laajan tiedeyhteisön käytössä. Toisaalta, varsinkin Suomen kontekstissa tehtyä, käytännönläheistä tutkimusta on hyvä julkaista myös suomeksi. Näin kaikilla suomalaisilla käytännön toimijolla on yhtenevät mahdollisuudet tutustua tutkimuksiin ja hyödyntää niiden tuloksena syntynyttä uutta tietoa omaan työhönsä. Käytännön työtä tekevät eivät välttämättä seuraa kovainkaan tiiviisti varsinkaan kansainvälistä tutkimusta, joten tutkijalla on eettinen vastuu toimia siltana tiedeyhteisön ja käytännön välillä.

8.2 Yrittäjyyskasvatuksen arvot

Tutkimuksen yrittäjyyskasvatuksen arvoja kartoittavassa osuudessa lopputuloksena listattiin 15 yrittäjyyskasvatuksen arvoa. Niitä ei laitettu tärkeysjärjestykseen, koska se on vaikeaa ja toisaalta tarpeetontakin. Vastaaajajoukko oli suhteellisen pieni, mutta he edustivat laajalta alueelta yrittäjyyskasvatuksen parissa työskenteleviä henkilöitä. Tutkimustulos on saatu suppealla, mutta harkintaan perustuvalla näytteellä, joten sen yleistettävyyksi ei ole paras mahdollinen. Suppean aineiston vuoksi arvojen tarkastelussa ei päästy syvälle filosofiselle tasolle. Tutkimuksellista haastavuutta lisäsi standardoitujen mittareiden puute. Näin voitaneen puhua yrittäjyyskasvatuksen arvojen pilottitutkimuksesta, joka vaatii jatkotutkimuksia. Arvot

muuttuvat ajan kuluessa, joten arvopohjaa tulee päivittää tietyin väliajoin, esimerkiksi opetussuunnitelmauudistusten yhteydessä.

Ensimmäisessä (liite 1) arvokyselyssä sekä opiskelijoiden arvokyselyssä (liite 5) avoimeen kenttään tulleet vastaukset, joissa todettiin, että kaikki nämä yrittäjyyskasvatuksen taustalla vaikuttavat seikat ovat yhtä tärkeitä eikä niistä ole tarpeellista luoda hierarkioita, ovat hyvin kiinnostavia. Niissä on nostettu esille yksi tämän tutkimuksen tutkimusongelma: miksi yrittää laittaa yrittäjyyskasvatuksen arvoja tärkeysjärjestykseen? Yrittäjyyskasvatukseen liittyy niin monia erilaisia arvoja ja arvostuksia, että opettajien on vaikea valita mihin keskittyisi yrittäjyyskasvatuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa sekä opetussuunnitelmien kehittämisessä. Rokeach (1973, 6) antaa tästä ongelmasta yhden hyvin valaisevan esimerkin: Useimmat vanhemmat rakastavat jokaista lastaan ehdoitta ja varauksetta, mutta joissakin olosuhteissa vanhemman täytyy asettaa yksi lapsista etusijalle – kun lapsi on esimerkiksi sairas tai tarvitsee enemmän huomiota jostain muusta syystä. Arvot ovat kuin lapset, joita rakastamme. Kun opetuksessa tai arvioinnissa keskitymme yhteen arvoon, emme kuitenkaan unohda muita arvoja. Tästä syystä arvokeskusteluja tulisi käydä aina uudelleen ja uudelleen.

Jokainen kyselylomakkeella mainittu arvovaihtoehto sai ensimmäisessä kyselyssä vähintään yhdeksän mainintaa, minkä perusteella voidaan todeta tutkimukseen valittujen arvovaihtoehtojen liittyvän hyvin yrittäjyyskasvatukseen ja näin ollen kyselytutkimuksen validiteetti on hyvä. Toisaalta yrittäjyyskasvatuksen arvomaailma käsitteenä on todella laaja eikä kyselylomake kattanut sitä kokonaisuudessaan. Tästä näkökulmasta katsottuna validiteetti myös hiukan kärsii. Kyselylomakkeelta jäi pois paljon sellaisia vaihtoehtoja, joita ei esiintynyt kartoitukseen valituissa lähteissä riittävän usein. Esimerkiksi ahkeruus ja tavoitteellisuus jäivät kokonaan pois. Niiden poisjättämisen syynä oli lähinnä se, että ne lienevät tällä hetkellä Suomessa kasvatuksen yleisiä tavoitteita lähes kaikessa kasvatuksessa ja kaikilla asteilla. Toisaalta ne eivät välttämättä ole kaikissa EU-maissa kasvatuksen yleistavoitteita.

Avoimeen kenttään saaduista vastauksista eettisyys, kaikkien rakastaminen ja positiiviseen keskittyminen sekä opettajaksi opiskelevien aineistosta nousseet joustavuus, innokkuus, heittäytyminen, priorisointikyky sekä paineensietokyky ovat kaikki seikkoja, joita ei suoranaisesti löytynyt kirjallisuus- ja asiakirjakatsauksesta. Myös nämä teemat olisi hyvä huomioida yrittäjyyskasvatuksen kehittämisessä ja jatkotutkimuksissa. Tutkimusaineistosta esiin nousut rakkaus herättää pohtimaan, onko koulutuksemme yleisesti unohtanut lähimmäisenrakkauden. Skinnari (2004) käyttää koulutukseen liitettävästä lähimmäisenrakkaudesta termiä pedagoginen rakkaus, jonka hän esittää olevan opettajuuden ydintä. Se ilmenee opettajan aitona kiinnostuksena sekä oppilaitaan että totuutta kohtaan.

Käytännön yrittäjyyden ja yrittäjyyskasvatuksen pohdinnoissa usein mainittu epävarmuuden sietokyky jäi tämän tutkimuksen tuloksissa melko kauas tärkeysjärjes-

tyksessä. Ensimmäisessä kyselyssä epävarmuuden sietäminen jäi 14. sijalle 28:sta ja toisessa kyselyssä 22. sijalle 30:stä. Sen sijaan käytännöstä nousevat mahdollisuuksien havaitseminen ja niihin tarttuminen näkyvät luovuuden ja innovatiivisuuden käsitteiden kautta. Intohimo on noussut myöhemmissä keskusteluissa esille yhtenä yritteliäisyyden tunnusmerkkinä, mutta sitä ei käsitelty tässä tutkimuksessa lainkaan. Yritteliäs toiminta eittämättä perustuu intohimoon. Sen opettaminen lienee haasteellista, mutta siihen kannustaminen onnistuu myös koulutuksen kautta. Kilpailullisuus jäi molemmilla kohderyhmillä vähiten tärkeäksi arvoksi. Tämä on yllättävä tulos, koska yrittäjäyyskasvatuksen yksi keskeinen tavoite viime kädessä on kansakunnan kilpailukyvyyn parantaminen. Tämä antaa aiheen epäillä, ajattelivatko vastaajat todellakin juuri yrittäjäyyskasvatusta vai kasvatusta yleisesti kyseeseen vastatessaan. Toisaalta voi pohtia, painottuuko yrittäjäyyskasvatus enemmän sisäiseen kuin ulkoiseen yrittäjyyteen. Kilpailullisuus on ehkä enemmän ulkoisen yrittäjyyden edellytys. Kuten jo aiemmin on todettu, iso joukko tärkeitä arvoja jäi tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Kyselylomakkeella olleet vaihtoehdot olivat pääsääntöisesti yksilökeskeisiä arvoja. Selvästi yhteisöllisyyteen liittyviä vaihtoehtoja oli seitsemän (24%): yksilön ja yhteisön voimaantuminen, yhteistyökyky, vastuunotto, toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen, keskustelutaito, erilaisuuden hyväksyminen sekä tiimityötaito. Näistä viisi (71%) valikoitui sekä ammattilaisten että opiskelijoiden listaaman 15 tärkeimmän arvon joukkoon. Tästä voitaneen päätellä, että yhteisöllisyyden korostaminen lienee tällä hetkellä koulutuksemme kehittämisen keskiössä. Toisaalta yhteisöjen ja tiimien toivotaan koostuvan yksilöistä, joilla on mahdollisimman optimaaliset yksilölliset taidot.

Opettajaopiskelijoiden näkemykset yrittäjäyyskasvatuksen arvoista eivät juurikaan poikenneet ammatissa jo toimivien näkemyksestä. Suurin poikkeama oli kokonaisuuden hallinnan kohdalla. Opettajaksi opiskelevat (ka. 8,61) luokittelivat sen huomattavasti tärkeämmäksi kuin EU-toimijat (ka. 7,38). Muiden arvojen kohdalla poikkeamat olivat huomattavasti pienempiä, useimpien kohdalla lähes olemattomia. Tästä voitaneen päätellä, että opettajaksi opiskelevilla, jotka olivat joko suorittaneet ja juuri suorittamassa yrittäjäyyskasvatuksen opintoja, on muodostunut tavoitteen mukainen kuva siitä, millaista yrittäjäyyskasvatuksen tulisi olla ja mihin sillä pyritään.

Vastuunotto ja tulevaisuuteen suuntautuminen ovat vahvasti esillä POPS 2014 luonnoksessa. Tämä on selkeä kannanotto koulutuksen ja opetussuunnitelmien kehittämiseksi. Tietämys ja ajattelu esiintyvät KESU:ssa ja EU-linjauksessa paljon, mutta opettajankouluttajat eivät painota sitä samoin. KESU:ssa painotus oli tietämisessä, kun taas EU-linjaus painotti enemmän ajattelua. Ne yrittäjäyyskasvatuksen arvot, jotka puuttuvat kokonaan tutkituista asiakirjoista, mutta ne mainitaan opettajankouluttajien tutkimusaineistossa, olivat: riskinottokyky, keskustelutaito, tiimityötaito ja itseluottamus. Kaikista vähiten koko tutkitussa asiakirja-aineistossa esiin-

tyivät itseluottamus, riskinottokyky sekä tiimityötaito. Gartnerin (1988) mukaan yrittäjyys liittyy vahvasti riskiä ottaviin yksilöihin. Tässä onkin koulutuksellemme suuri haaste: opettaa oppijoita ottamaan hallittuja riskejä. Toisen ihmisen kuunteleminen ja kunnioittaminen ei esiintynyt asiakirja-aineistoissa juurikaan, mikä osittain selittynee sillä, että suomalaisessa koulutusjärjestelmässä tämä lienee ”itsestään selvyyttä”. Yrittäjyyskasvatuksen arvopohja kartoitettiin 16 EU-maassa ja muissa EU-maissa tämä ei todennäköisesti toteudu koulutuksessa kovinkaan hyvin ja siksi se nousi yhdeksi tärkeäksi seikaksi, jota juuri yrittäjyyskasvatuksella tulisi edistää.

Koska useat koulutuksen kehittämistä ohjaavat asiakirjat on laadittu poliittisiin tarpeisiin, eikä niiden laatijat välttämättä ole koulutuksen ja kasvatuksen käytännön asiantuntijoita, niihin tehdyt kirjaukset eivät aina palvele riittävästi käytäntöä. Nykyisin monet käytännön opetus- ja kasvatustyötä tekevät kehittävät opetusta ja opetussuunnitelmia. Nämä käytännön toimijat lukevat myös koulutusta ohjaavia asiakirjoja, joten niiden laadintaan olisi hyvä kiinnittää huomiota myös tästä näkökulmasta.

8.3 Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittäminen ja opettajankouluttajan oppiminen

Opettajankoulutuksen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmia kehitettiin toimintatutkimuksen keinoin 15 opettajankoulutusorganisaatiossa (58% kaikista organisaatioista) yhteensä 55 opettajankouluttajan voimin. Mukana oli sekä ammattillisen että yleissivistävän koulutuksen opettajankoulutusorganisaatioita. Lisäksi prosessiin osallistui joukko opettajaksi opiskelevia. Tämä lienee ainutlaatuinen tutkimushanke tällä alueella. Tutkimusaineiston pohjalta voitiin todeta, että yrittäjyyskasvatuksen visiot oli laadittu syvällisesti, opettajankoulutusorganisaatioiden toimintasuunnitelmassa heijastuu opettajankouluttajien motivaatio yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen. Toiminta realisoitui käytäntöön erilaisten kurssien ja käytänteiden myötä. Aineistosta heijastuu myös se tosiasia, että yrittäjyyskasvatusta on laajasti ymmärretty opettajankoulutuksessamme. Opetussuunnitelmia on ollut kehittämässä monipuolinen kehittäjien verkosto, mikä lienee harvinaista suomalaisen opettajankoulutuksen kehittämisessä. Puutteena opetussuunnitelmien kehittämisessä näkyi yhä vähäinen yhteistyö tai sen kehittäminen elinkeinoelämän suuntaan tai ylipäättään oppilaitoksen ulkopuolelle. Tämä näkyi myös Annalan ja Mäkisen (2011) tutkimustuloksissa.

Toimintatutkimus on onnistunut, jos siihen osallistuneet toimija ovat kehittyneet tai käytännön toiminnot ovat kehittyneet. Näin voidaan todeta tässä tutkimuksessa tapahtuneen. Käytännön toimenpiteinä yrittäjyyskasvatuksen toimintatutkimuksen perusteella on ollut mm. nykyisten opettajankoulutuksen opetussuunnitelmien

analysointia. Lisäksi on kartoitettu sitä, miten kirjatut tavoitteet näkyvät käytännön opetustyössä. Yrittäjyyskasvatus on liitetty tiiviimmin sekä opetussuunnitelmaan että käytäntöön. Tämä näkyy uusina kursseina. Joissakin yksiköissä ohjattuun opetusharjoitteluun on liitetty yrittäjyyskasvatus. Yrittäjyyskasvatus on pyritty ottamaan läpileikkaavaksi aihekokonaisuudeksi myös korkeakouluihin.

Myös opettajaopiskelijoita on otettu mukaan kehittämistyöhön. Opettajaopiskelijat ovat analysoineet ja arvioineet miten yrittäjyyskasvatus on toiminut käytännössä. Opiskelijapalautteiden perusteella on tehty tai tehdään korjauksia opetussuunnitelmiin. Kaikki tämä työ on tehty yhden lukukauden aikana ja siitä on olemassa kirjalliset raportit. Todella innovatiivisia ratkaisuja ei syntynyt tässä prosessissa. Visioista rohkein lienee se, jossa yrittäjyyskasvatus nostetaan opetuksen yhteiseksi filosofiaksi. Lisäksi visioissa on tavoitteena taata opettajaopiskelijoille riittävät tiedot ja taidot yrittäjyyskasvatuksen sisällöistä ja tavoitteista. Yksi ammatillinen opettajankoulutuslaitos haluaa olla edelläkävijä yrittäjyyskasvatuksen ammattipedagogiikan kehittämässä Suomessa. Visioiden luominen on erittäin tärkeää, kun halutaan mennä määrätietoisesti eteenpäin ja kehittyä (ks. Borba 1993).

Kyselytutkimuksen mukaan opettajankouluttajien ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta selkiytyi ja syventyi. Heidän motivaationsa yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen oli tutkimukseen mukaan lähtiessään jo korkea, mutta joillakin tutkimukseen osallistuminen nosti motivaatiota entisestään. Konkreettisia yrittäjyyskasvatuskäytänteitä syntyi: kursseja, opintojaksoja, ohjatun harjoittelun kehittäminen, työkaluja ja uusia yhteistyömuotoja. Yhteisöllistä kehittämistä verkostoyhteistyössä käynnistyi tai vahvistui. Opettajankoulutusorganisaatioiden yrittäjyyskasvatuksen visiot vahvistuivat ja kehittyivät eteenpäin. Näin ollen tällä tutkimuksella saavutettiin sille asetetut tavoitteet.

Shulman ja Shulmanin (2004, 264) opettajan kehittymisen osa-alueiden: *vision, ymmärryksen, motivaation, käytännön sekä reflektoinnin* keskinäistä riippuvuutta tulisi arvioida ja näin tuoda esille mahdollista epätasapainoa näiden välillä. Lisäksi tulisi osoittaa erityisesti kehittämistä tarvitsevat alueet. Tämän tutkimuksen aineiston perusteella voidaan todeta, että suomalaisilta yrittäjyyskasvatuksen opettajankouluttajilta löytyi visiointia, heidän ymmärryksensä yrittäjyyskasvatuksesta syveni entisestään, motivaatio säilyi ennallaan tai jopa kasvoi, uusia käytänteitä syntyi ja opettajankouluttajat refleктоivat omaan toimintaansa. Näiden välillä ei löydy aineiston perusteella epätasapainoa. Tulos selittyy osittain suomalaisen opettajankoulutuksen korkeasta tasosta ja opettajankouluttajien ammattipätevyydestä sekä yrittäjyyskasvatuksen voimakkaasta esiintulosta erilaisten kehittämishankkeiden myötä. Kaikkia opettajan oppimisen osa-alueita tulee kehittää edelleen ja huolehtia, että tasapaino säilyy tulevaisuudessakin.

Tulosten perusteella voidaan todeta, että yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyö on käynnistynyt ainakin 15 suomalaisessa opettajankoulutusorganisaatiossa (58%) ja

niissä työskentelevät opettajankouluttajat refleктоivat ja kehittävät toimintaa tasapainoisesti. Tätä työtä tulisi laajentaa koskemaan kaikkia opettajankoulutusorganisaatiota ja kaikkia oppilaitoksia. Tutkimukseen olisi saatu lisää syvyyttä, jos opettajankouluttajien oppimista olisi arvioitu eri opetussuunnitelmien kehittämistasojen suhteessa. Tällaiseen analyysiin olisi ollut hyvä saada kaikkien toimintatutkimukseen osallistuneiden reflektio. Tämän tutkimuksen ulkopuolelle jää myös seuranta siitä, miten kehittämistyö on realisoitunut ja miten sitä on jatkettu.

Ruskovaaran ym. (2011a, 2011b, 2011c) sekä Seikkula-Leino ym. (2010) tutkimusten mukaan opettajien visio, käytännöt ja ymmärrys yrittäjyyskasvatuksesta olivat melko kehittymättömiä, he olivat siitä huolimatta kiinnostuneita kehittämään yrittäjyyskasvatusta. Muissa Shulman ja Shulmanin (2004) mallin (ks. kuvio 4) osatekijöissä esiintyy jäsentymättömyyttä, pirstaleisuutta ja rajoittuneisuutta. Lisäksi osatekijöiden välillä ei ollut selkeää yhteyttä. Tutkijat (Ruskovaara ym. 2011a, 2011b, 2011c; Seikkula-Leino ym. 2010) päätyivätkin toteamaan, että on ymmärrettävää, etteivät opettajat kyenneet kehittämään yksilöllistä yrittäjyyskasvatuksen reflektointiaan, mikä puolestaan asettaa rajoituksia yrittäjyyskasvatuksen kehittymiselle. Shulman ja Shulmanin (2004) malli ei toiminut heidän tutkimustensa aineistossa jokaiseen suuntaan. Samansuuntaiset olivat tulokset myös Seikkula-Leinon vuonna 2007 tekemän tutkimuksen mukaan. Näihin tuloksiin nähden kehitystä on tapahtunut ainakin opettajankoulutuksen osalta. Onkohan opettajankouluttajat valmiimpia yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen kentällä toimiviin opettajiin verrattuna? Vai onko kehitystä tapahtunut myös muualla? Sitä kannattaisi tutkia. Toisaalta tähän tutkimukseen saattoi osallistua vain ne opettajankoulutuksen organisaatiot, joilla on motivaatio kehittää yrittäjyyskasvatusta ja näin ollen tulokset saattavat olla positiivisuuteen vinoutuneet. Tutkimuksen ulkopuolelle jääneiden organisaatioiden tilanteesta ei ole tutkittua tietoa.

Huolimatta yrittäjyyskasvatuksen kokonaisuuden pirstaleisuudesta, motivoituneet opettajat tai tässä tapauksessa opettajankouluttajat ovat sitkeästi kehittäneet yrittäjyyskasvatusta. Tässä työssä on ollut mukana joukko erilaisia yrittäjyyskasvatuksen kehittämishankkeita. YVI-hanke (ks. johdanto) on ollut niistä laajin ja se on keskittynyt nimenomaan opettajankoulutuksen kehittämiseen. Yrittäjyyskasvatuksen Mittaristo -hankkeessa** tuotettu opettajan itsearviointityökalu on selkiyttänyt opettajien ymmärrystä yrittäjyyskasvatuksesta. Kehitteillä olevasta opettajankouluttajien omasta mittarista, sitä testanneet ovat saaneet lisää ymmärrystä siitä, mitä yrittäjyyskasvatus on opettajankouluttajan näkökulmasta.

* Yrittäjyyskasvatuksen mittaristo™ on perus- ja toisen asteen opettajille tarkoitettu itsearviointijärjestelmä, joka on kehitetty Lappeenrannan teknillisen yliopiston koordinoimassa ESR-rahoitteisessa hankkeessa yhteistyössä Kerhokeskus - koulutyön tuki ry:n, kuntien ja ison opettajaryhmän kanssa (lut.fi/mittaristo).

8.4 Käytännön saavutukset ja jatkotutkimusehdotukset

Hytin (2002) ja Gibbin (2001, 2005) teorioiden mukaan yrittäjyyskasvatuksessa opitaan *yrittäjyyttä varten*, opitaan *yrittäjyydestä* sekä opitaan *yrittämisen kautta*. Tässä tutkimuksessa keskityttiin opettajankouluttajien oppimiseen yrittäjyyskasvatuksesta. Oppilaitoksissa voidaan oppia yrittäjyyttä varten, jos opettajat ymmärtävät siitä tarpeeksi. Mm. yrittäjälle tyypillisiä ominaispiirteitä voidaan tukea koulutuksessa. Yrittäjyydestä voidaan oppia työharjoittelussa ja työelämään tutustumisjaksoilla. Näihin onkin jo kiinnitetty enemmän huomiota, mutta niitä tulee edelleen kehittää niin, että oppija todella oppii nimenomaan yrittäjyydestä. Opetusta voi kehittää kaikissa oppiaineissa niin, että harjoitellaan yrittämisen ja kokeilun kautta. Tutkijoiden lisäksi opettajat ja opettajankouluttajat, jotka tekevät käytännön työtä, voivat hakea omaan työhönsä kehittämisideoita luvussa 5.4. neljän eri tason alle kirjatusta esimerkeistä. Opetuksensa kehittämiseksi kohti yrittäjämäistä opetusta ja oppimista, opettajat voivat hyödyntää luvussa 2.2. esiteltyjä Sarasvathyn (2001) effectuation-ajatteluun perustuvaa opetusta sekä Raen (2003) mahdollisuuskeskeistä mallia. Ne sopivat minkä tahansa oppiaineen opetukseen sekä kaikenikäisten ja -tasoisten oppijoiden opetukseen. Lisäksi omaa opetustaan kannattaa peilata Snown, Cornon ja Jacksonin (1996, 247) taksonomiaan ja siten saada opetukseen syvyyttä.

Seikkula-Leinon (2006, 2007) luomat yrittäjyyskasvatuksen tasot: yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet, yrittäjyyttä tukevat menetelmät ja työtavat sekä yrittäjyyttä käsittelevät sisällöt tulevat esiin myös tässä tutkimuksessa. Tällä tutkimuksella kartoitettiin yrittäjyyskasvatuksen arvopohja, mikä ohjaa tavoitteiden asettelua. Lisäksi opettajankouluttajia ohjattiin omien organisaationsa yrittäjyyskasvatuksen tavoitteiden asettelussa ja visioiden luomisessa. Tutkimuksen aikana suomalaiseen opettajankoulutukseen syntyi uusia työtapoja ja menetelmiä. Niitä tulee kuitenkin kehittää edelleen ja laajemmin. Uusia yrittäjyyskasvatuksen sisältöjä syntyy opettajankouluttajien ymmärryksen ja motivaation lisääntymisen kautta.

Opetus ja oppiminen on moniulotteinen ja dynaaminen tapahtuma, joka sisältää myös kasvatusta. Siihen liittyvät oppija, usein myös kanssaoppijat, opettaja, opetussuunnitelma, oppimis-, opettamisprosessi sekä oppimisympäristö ja -välineet. Lisäksi siinä on aina mukana joukko inhimillisiä, väliin tulevia muuttujia kuten ihmisten tunteet, vireystila yms. seikat. Kasvatustulokset ja joskus myös oppimistulokset näkyvät vasta viiveellä. Tämän kokonaisuuden tutkiminen on haasteellista ja joskus jopa mahdotonta tiukkaa tieteellisyyttä noudattaen. Puutteistaan huolimatta tällä tutkimuksella on yhteiskunnallinen merkitys ja ennen kaikkea vaikutusta käytäntöön. Annalan ja Mäkisen (2011) tutkimuksen mukaan korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittämistä leimasi reaktiivinen ote. Nyt on avattu korkeakoulujen yhteistoiminnallinen, proaktiivinen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämistyöprosessi. Lisäksi tässä tutkimuksessa yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyöhön on liitetty arvotarkastelu. Tässä tutkimuksessa konteksti on yrit-

täjiyyskasvatuksessa, mutta myös muista näkökulmista korkeakoulujen opetussuunnitelmia voidaan kehittää ja tutkia tällä menetelmällä.

Yrittäjiyyskasvatuksen arvoja tulisi kartoittaa laajemmilla kohderyhmillä, jolloin voitaisiin tehdä luokitteluja, erilaisia vertailuja esimerkiksi kansallisuuden mukaan. Poikkeako esimerkiksi Suomen tilanne muista EU-maista? Tai onko pohjoismailla erilainen arvopohja kuin Etelä-Euroopan mailla? Ensimmäinen jatkotutkimus onkin jo käynnistynyt. Siinä kartoitetaan suomalaisen ja portugalilaisen yrittäjiyyskasvatuksen arvomaailmaa ja tutkitaan niistä mahdollisesti löytyviä kulttuurisia eroavaisuuksia. Laajempien aineistojen kerääminen saattaakin olla jatkossa helpompaa, koska yrittäjiyyskasvatusta toteuttavia opettajia ja muita toimijoita on koko ajan enemmän. Lisäksi olisi hyvä selvittää miten yrittäjiyyskasvatuksen arvot näkyvät paikallisissa opetussuunnitelmissa ja käytännön toiminnassa.

Tässä arvokartoituksessa vastaajat eivät perustelleet vastauksiaan. Perustellut vastaukset voisivat tuoda uutta syvyyttä arvopohjan luomiseen. Näin myös varmistettaisiin se, että vastaaja on ymmärtänyt vaihtoehtoina olevat termit niin kuin tutkija olettaa. Mielenkiintoista olisi tutkia miten eri arvot näkyvät ja vaikuttavat eri koulutusasteille? Entä mitkä arvot painottuvat eri-ikäisten oppijoiden oppimisessa? Koska tämän arvokartoituksen ulkopuolelle jäi suuri joukko tärkeitä arvoja, olisi tarpeen tehdä toinen samanlainen tutkimus, jossa vaihtoehtoina olisi tämän tutkimuksen ulkopuolelle jääneitä arvoja. Näitä aineistoja voisi vielä vertailla keskenään. Myös arvioinnin kehittäminen yrittäjiyyskasvatuksessa on yksi keskeinen haaste, johon myös Euroopan komissio (2012, 8) ottaa kantaa. Se, mitä arvioidaan, siihen panostetaan, sitä opitaan ja opetetaan. Jotta yrittäjiyyskasvatuksella pystyttäisiin tehokkaasti vaikuttamaan syrjäytymisen ehkäisemiseen sekä uusien yritysten perustamiseen, tulisi sen arviointia kehittää.

Opetussuunnitelmien kehittämistyössä, opetussuunnitelmien ja muiden koulutuksen kehittämistä ohjaavien asiakirjojen laatimisessa tulisi huomioida myös yrittäjiyyskasvatuksen arvot (ks. Martin ym. 2006). Asiakirjatekstien laadintaan tulisi kutsua virkamiesten lisäksi kyseisen alan käytännön ammattilaisia ja tutkijoita, jolloin saataisiin mahdollisimman kattavasti huomioitua koko kokonaisuus.

Yrittäjiyyskasvatuksen määrittely on tuottanut tutkijoille haasteita. Yrittäjiyyskasvatus on kasvatustyötä, jonka tavoitteena on kasvattaa yritteliäästi toimivia ihmisiä. Tämän tutkimuksen aineiston pohjalta syntyi määritelmä yritteliäisyydelle. Se pohjautuu arvotutkimusten tuloksiin, joita peilataan EU-komission (2005) määritelmään yrittäjiydestä (ks. luku 2.1.).

Yritteliäisyys perustuu vahvaan itseluottamukseen. Se edellyttää luovuutta, ongelmien ratkaisemista, innovaatioita, vastuun ja riskien ottamista, aloitteellisuutta sekä sitoutumista ja kokonaisuuksien hallintaa. Yhteistyö ja tiimityöskentely onnistuvat toista ihmistä kunnioittaen ja kuunnellen, mutta vaativat myös keskustelutaitoa, tietämystä ja ajattelutaitoja. Kun virheet

käännetään positiiviseksi voimavaraksi, ja niistä opitaan, voidaan suunnata katseet tulevaisuuteen. Kun sietää muutoksia ja kykenee tarttumaan tarjoutuviin haasteisiin, luodaan perusta yritteliäisyyden kehittymiselle. Sitä tarvitaan jokaisen ihmisen arkielämässä sekä yhteiskunnallisen tai kaupallisen toiminnan tukena.

Yrittäjyyskasvatuksen ymmärtäminen **kasvatuksena** velvoittaa opettajia toteuttamaan sitä eri oppiaineiden ja oppisisältöjen opettamisessa ja kaikilla koulutusasteilla. Opetuksen suunnittelussa, toteutuksessa ja arvioinnissa pitäisi keskittyä seuraaviin asioihin, jotka ovat keskeisiä yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta: antaa oppijoille enemmän vastuuta koskien heidän omaa oppimistaan ja työskentelyään; tukea kaikenlaista luovuutta; opettaa ryhmä- ja tiimityötaitoja; hyväksyä oppijoiden tekemiä virheitä ja auttaa heitä näkemään virheet ja epäonnistumiset positiivisen voimavarana. Oppijoille tulisi antaa tehtäviä, jotka vaativat ongelmanratkaisutaitoja. Oppijoita pitäisi valmentaa sietämään muutoksia ja vaatia heitä omistautumaan työllensä ja opinnoillensa. Oppijoita tulisi kannustaa opiskelemaan ahkerasti, jotta he saisivat hyvät tiedolliset valmiudet, sekä tukea heitä itsenäisessä ajattelussa ja riskien ottamisessa. Rohkaisemalla heitä olemaan ennakoivia ja luottamalla heihin, tuetaan heidän itseluottamuksen kehittymistä. Lisäksi tulevaisuuteen suuntaaminen, sen pohtiminen ja toimintojen suunnittelu tulevaisuutta ennakoiden, luovat pohjaa oppijoiden yritteliäisyydelle. Luovuutta ja innovatiivisuutta on myös uusien mahdollisuuksien havainnointi ja niihin tarttuminen. Näitä tulisi huomioida kaikessa opetuksessa, koska ne ovat kasvatusta *yrittäjyyttä varten, yrittämisen kautta*. Tämän lisäksi eteenkin ammatillisessa koulutuksessa ja korkea-asteella tulisi toteuttaa erillisiä yrittäjyyden kursseja, jotka sisältävät myös oppia *yrittäjyydestä*.

Tässä kohtaa voidaan palata aiemmin yrittäjyyskasvatuksen arviointitutkimuksissa esitettyyn kysymykseen: tulisiko yritteliäisyyttä arvioida huolellisuuden ja käyttäytymisen arvioinnin tapaan (Tiikkala ym. 2010a, 2010c). Alatuvan (2007) mukaan neljännes, paikoin jopa vielä suurempi osa eri oppiaineiden arvosanoista koostuu tekijöistä, joita kukaan ei oikein tunne ja joiden yksilöllinen, oppilaskohmainen varianssi on suuri. (ks. myös Keltikangas-Järvinen 2007.) Kouluarviointia voisi kehittää niin, että eri oppiaineista annettaisiin arvionti, joka ilmaisee vain ja ainoastaan niitä kognitiivisia taitoja, tietoja ja kykyjä, joita kyseisen aineen hallitsemiseksi tarvitaan. Muita elämässä ja varsinkin työelämässä vaadittavia tärkeitä kykyjä, taitoja ja ominaisuuksia voitaisiin arvioida käyttäytymisen, yritteliäisyyden ja mahdollisesti jonkin muunkin yläkäsitteen kautta.

Suomessa tarvitaan lisää opetussuunnitelmien kehittämistyötä, varsinkin korkea-asteella. Tässä tutkimuksessa käytetty tutkimustapa aktivoi organisaatioita ja niissä työskentelevää opetushenkilöstöä kehitystyöhön. He oppivat prosessin aikana, saivat siitä uutta motivaatiota ja se innosti visioimiseen. Lisäksi näin toimien syntyy konkreettisia, käytännössä näkyviä tuloksia. Toimintatutkimusta kuvataan usein spiraalina, jossa toiminta kehittyy neljän, osittain limittäin etenevän vaiheen

kautta. Toimintatutkimuksen ensimmäinen spiraalikierrös toteutettiin tässä tutkimuksessa: suunnittelu, toiminta, havainnointi ja reflektointi. Uudelleensuunnittelun kautta kehittämistyö jatkuu jatkotutkimuksina toivon mukaan jokaisen tässä tutkimuksessa mukana olleen organisaation sisällä. (mm. Carr & Kemmis 1986, Kemmis 1995, Elliott 1991). Niitä opettajankoulutusorganisaatioita, jotka jäivät tämän tutkimuksen ulkopuolelle, kannustetaan kehittämään opetussuunnitelmiaan tällä menetelmällä.

Tätä tutkimusta olisi syytä jatkaa seuraamalla mitä toimintatutkimukseen osallistuneissa organisaatioissa on todella tapahtunut. Ovatko kaikki suunnitelmat siirtyneet käytäntöön? Jos ovat, niin millaisia tuloksia niillä on saavutettu? Käytettyä menetelmää voi laajentaa muillekin kuin yrittäjyyskasvatuksen teemoille sekä muualle kuin oppilaitoksiin. Esimerkiksi yrittäjämäisen toimintakulttuurin kehittäminen yrityksiin sekä julkisen hallinnon organisaatioihin olisi yhteiskunnallisesti erittäin merkittävää.

Tarkoituksenmukaisella opetussuunnitelmatyöllä voidaan mahdollistaa korkeakoulujen proaktiivinen kehittäminen, kun työ tehdään yhteistoiminnallisesti vuorovaikutukseen painottaen (Annala & Mäkinen 2011). Tämän tutkimuksen opetussuunnitelmien kehittämisen tuloksena syntyneen aineiston perusteella eniten (73 %) kehittämistä tehtiin tasolla 4, joka oli otsikoitu: **Oppijoiden kokema opetussuunnitelma**. Tällä tasolla kehittämisessä pureuduttiin esimerkiksi siihen, miten nykyinen yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelma näkyy oppijoiden kokemana ja lähdettiin sen pohjalta kehittämään uusia käytänteitä. Tähän kehittämistyöhön otettiin mukaan myös opettajaksi opiskelevia opiskelijoita, joiden kanssa opettajankouluttajat muodostivat kehittäjätiimejä (ks. Martin ym. 2006, McGlinn Manfra 2009, Sagor 2009). Opetussuunnitelmia kehitettiin yhteistoiminnallisesti ja vuorovaikutuksellisesti sitouttaen kehittämiseen myös opiskelijoita. Tällä toimintatavalla päästiin myös hyviin tuloksiin. Tähän nojautuen, voidaan suositella käytännön opetussuunnitelmatyöhön seuraavaa lähestymistapaa:

- Organisaatioon perustetaan tiimejä tietyn aihealueen ympärille
- Tiimeihin otetaan mukaan opiskelijoita ja muita eri sidosryhmien edustajia
- Kirjataan ylös tiimin visio kyseiseen aihealueeseen liittyen
- Kirjataan ylös toimintasuunnitelma: mitä tehdään, kuka tekee, milloin tehdään, missä tehdään ja mikä on aikataulu
- Kehitystyötä tehdään vuorovaikutteisesti
- Lopuksi reflektoidaan tiimin jäsenten oppimisprosessia esimerkiksi Shulman & Shulmanin (2004) mallin mukaisesti
- Kehittämistyön tulos tuodaan julki ja otetaan käyttöön uuteen opetussuunnitelmaan

Tällä opetussuunnitelmien kehittämisen toimintatavalla saavutetaan mm. seuraavaa:

- Vastuun ja vallan jakaminen lisää organisaation sisällä yksilöiden välistä luottamusta ja arvostusta (ks. Borba 1993, 95-125).
- Opetussuunnitelman kehittäminen sitouttaa eri osapuolia myös sen toteuttamiseen.
- Yhteistoiminnallinen kehittäminen tapahtuu yrittäjyyskasvatuksen arvojen mukaisesti aloitteellisuutta ja ongelmanratkaisukykyä tukien, aktivoivilla opiskelumenetelmillä kuten, 'learning by doing' ja mallioppimisen kautta.
- Opiskelijoiden osallistaminen motivoi heitä opiskelussaan, aktivoi heidän reflektointia sekä kannustaa heitä kehittämistyöhön jatkossakin.
- Opiskelijat saavat kokemusta ja harjoittelua opetussuunnitelmien kehittämisestä jo opiskeluvaiheessa.
- Näin tuetaan yrittäjyyskasvatuksen arvojen mukaisesti opettajaopiskelijan itsetunnon kehittymistä (vrt. Borba 1993, 137-165).
- Opettajankouluttajat ovat osallisina oppimisprosessissa, jossa he myös refleктоivat omaa oppimistaan kyseisen prosessin aikana (ks. Seikkula-Leino 2007; Schwartz 2006; Westbury, Hansen, Kansanen & Brjörkvist 2005; van der Akker 2003).

Nyt suurin osa suomalaisista opettajankoulutusorganisaatioista on ryhtynyt kehittämään yrittäjyyskasvatusta ja pyrkii ottamaan sen kiinteäksi osaksi opetustaan. Motivaatio yrittäjyyden edistämiseen ja yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen on hyvä ja opettajankoulutusorganisaatioilla on kirkastuneita visioita tähän kehittämiseen liittyen. Tämä on rohkaiseva tulos aiempiin tutkimuksiin nähden. Uudet, viime vuosina syntyneet käytänteet, kurssit ja työvälineet kuten yrittäjyyskasvatuksen virtuaalinen oppimisympäristö, joka on tuotettu Yvistä energiaa yrittäjyyskasvatukseen -hankkeessa^{***} sekä opettajille ja opettajankouluttajille suunnatut yrittäjyyskasvatuksen itsearviointityökalut Mittaristo ja YVI-mittaristo^{****}) ovat selvästi auttaneet ja auttavat yhä opetushenkilöstöä yrittäjyyskasvatuksen käytännön toteutuksessa. Lyhyilläkin koulutuksen tutkimus- ja kehittämishankkeilla voidaan saada aikaiseksi kauaskantoisia ja pysyviä muutoksia. Opettajankoulutusorganisaatioiden opetussuunnitelmien pitkäjänteinen ja tehokas kehittäminen vaatisi huomattavasti pitempiketoisia prosesseja sekä tutkimuksen että käytännön kehittämistyön suhteen. Toisaalta maailmassa syntyvät muutokset tapahtuvat nykyisin huomattavan nopeastikin ja koulutuksen tulisi kyetä reagoimaan ympäröivän yhteiskunnan muutoksiin nopeammin. Tästä syystä myös lyhyellä aikajänteellä toteutettavia kehittämismalleja on syytä rakentaa ja testata.

^{***} Yvistä energiaa yrittäjyyskasvatukseen -hanke (www.yvi.fi) oli ESR-rahoitteinen ja Varsinais-Suomen ELY-keskuksen koordinoima alueellinen vuosille 2009–2012 ajoittuva yrittäjyyskasvatuksen kehittämishanke. Sen tarkoituksena oli tuottaa virtuaalinen oppimisympäristö yrittäjyyskasvatuksen kehittäjille. ESR-rahoituksen lisäksi hanke sai tukea Pellero-Seuran Osuustoiminnan neuvottelukunnalta, Työ- ja elinkeinoministeriöltä sekä Turun Seudun Kehittämiskeskukselta.

^{****} Lappeenrannan teknillinen yliopisto on kehittänyt Turun yliopiston koordinoimassa ESR-rahoitteisessa YVI-hankkeessa kaksi opettajankoulutukseen liittyvää itsearviointijärjestelmää yrittäjyyskasvatustoimien arviointiin, tuotteet ovat nimiltään YVI-mittaristo opettajankouluttajille sekä Yrittäjyyskasvatuksen mittaristo opettajaksi opiskeleville (yvi.fi/itsearviointi).

Lopuksi voidaan vielä pohtia kasvatuksen ja erityisesti yrittäjyyskasvatuksen mahdollisuuksista vaikuttaa yhteiskunnassamme tapahtuvaan kehitykseen. Terveysvalistuksen vaikutuksista on tehty seurantatutkimuksia ja niissä on osoitettu valistuksen teho. Kasvatuksella voidaan saavuttaa toivottuja tuloksia, jos työhön sitoutuu laaja joukko kasvatuksen ammattilaisia. Koulutusta ohjaavista asiakirjoista, myös perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden luonnostekstistä, puuttuva itseluottamus herättää hämmennystä. Miksi tunnustetusti huonosta itsetunnosta kärsivän kansan koulutusta ohjaavat asiakirjat eivät painota itsetunnon vahvistamista ja tukemista? Tosin tulkinnallinen sisällönanalyysi voisi tuoda esiin joitakin viittauksia, mutta suomalaisen koulutuksen kehittäjien ja tutkijoiden sekä poliitikkojen olisi aiheellista pohtia tätä.

LÄHTEET

- Aaltonen, T., Heiskanen, E. & Inananen, P. 2003. *Arvot yksilön ja työyhteisön kehittäjänä*. Porvoo: WSOY.
- Abbott, G. N., White, F. A. & Charles, M. A. 2005. Linking Values and Organizational Commitment: A Correlational and Experimental Investigation Teoksessa: Two Organizations. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 78, 531–551.
- Airaksinen, T. & Friman, M. 2008. *Asiantuntija-ammattien etiikka*. Hämeen ammattikorkeakoulu. Saarijärvi: Saarijärven Offset Oy.
- Airaksinen, T. & Kaalikoski, K. 1997. Arvojen ja välineiden outo rationaliteetti. Teoksessa: I. Niiniluoto & I. Halonen (toim.) *Järki*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Airaksinen, T. 1994. *Arvojen yhteiskunta. Erään taistelun kuvaus*. Juva: WSOY.
- Alatupa, S. 2007. Temperamentti ja koulunestys. Teoksessa: Alatupa, Sari. (toim.) 2007. *Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma – löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaasta?* Helsinki: Sitra. Viitattu 29.8.2013: <http://www.sitra.fi/julkaisut/raportti75.pdf?download=Lataa+pdf>.
- Altrichter, H., Feldman, A., Posch, P & Somekh, B. 2008. *Teachers Investigate their Work. An introduction to action research across the professions*. Second edition. Oxon: Routledge.
- Amit, R., Glostén, L. & Muller, E. 1993. “Challenges to theory development in entrepreneurship research”. *Journal of Management Studies*, 30(5), 815-834.
- Anderson, T., Shattuck, J. (2012). Design-Based Research: A decade of progress in education research, *Educational Researcher*, 41(1), 16-25.
- Annala, J. & Mäkinen, M. 2011. Korkeakoulutuksen opetussuunnitelma – kohti tietämisen ja taitamisen päämääriä. *Kasvatus*, 42 (1), 6–18.
- Atjonen, P. 2007. *Hyvä, paha arviointi*. Jyväskylä: Gummerus.
- Barab, S. 2006. Design-Based Research: A Methodological Toolkit for the Learning Scientist. Teoksessa: Sawyer, R.K. (toim.) *The Cambridge Handbook of The Learning Sciences*. New York: Cambridge University Press, 153–171.
- Barnett, R. & Coate, K. 2005. *Engaging the curriculum in Higher Education*. Berkshire: McGraw-Hill.
- Bell, P. 2004. On the theoretical breadth of design-based research in education. *Educational Psychologist*, 39(4), 243-253.
- Berings, D., De Fruyt, F. D. & Bouwen, R. 2004. Work Values and Personality Traits as Predictors of Enterprising and Social Vocational Interests. *Personality and Individual Differences*, 36, 349–364.
- Bobbitt, F. 2004. Scientific Method in Curriculum Making. Teoksessa: D. J. Flinders & S. J. Thornton (toim.) *The Curriculum Studies Reader*. New York: Routledge Falmer, 9–16.
- Borba, M. 1993. *Building staff self-esteem and implementing successful team building*. Torrance: Jalmar Press.
- Burrell, G. & Morgan, G. 1979. *Sociological Paradigms and Organizational Analysis*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Brettel, M., Mauer, R., Engelen, A & Küpper, D. 2012. Corporate effectuation: Entrepreneurial action and its impact on R&D project performance. *Journal of Business Venturing*, 27 (2), 167–184.
- Bygrave, W.D. & Hofer, C.W. 1991. “Theorizing about Entrepreneurship”. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 16, 13-22.
- Carr, W. & Kemmis, S. 1986. *Becoming critical. Education, knowledge and action research*. London: Falmer Press.
- Casson, M. 1982. *The entrepreneur*. Totowa, NJ: Barnes & Noble Books.
- Chandler, G. N., DeTienne, D. R., McKelvie, A., & Mumford, T. V. 2011. Causation and effectuation processes: A validation study. *Journal of Business Venturing*, 26 (3), 375-390.
- Cobb, P., Confrey, J., diSessa, A., Lehrer, R. & Schauble, L. 2003. Design experiments in educational research. *Educational Researcher*, 32(1), 9-13.

- Cochran-Smith, M. & Demers, K. E. 2008. Teacher Education as a Bridge? Unpacking Curriculum Controversies. Teoksessa: F. Connelly, M. Fang He & J. Phillion, *The Sage Handbook of Curriculum and Instruction*. Los Angeles: Sage Publications, 261–281.
- Cohen, L., Manion, L. & Morrison, K. 2007. *Research Methods in Education*. London: Routledge.
- Cortés-Pascual, A. 2009. The Work Values of Teacher Training Students in A Spanish University. Symbiosis Between Schwartz and Meaning of Work (MOW) Study Group. *European Journal of Education*, 44 (3), 441-454.
- Cuban, L. 1992. Curriculum stability and change. Teoksessa: P. W. Jackson (toim.) *Handbook of Research on Curriculum: A Project of the American Educational Research Association*. New York: Macmillan, 216-247.
- Davidsson, P., Low, M.B. & Wright, M. 2001. Low and MacMillan ten years on: achievements and future directions for entrepreneurship research. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 25(4), 5-14.
- Dew, N., Read, S., Sarasvathy, S. D., & Wiltbank, R. 2009. Effectual versus predictive logics in entrepreneurial decision-making: Differences between experts and novices. *Journal of Business Venturing*, 24 (4), 287-309.
- Dixon, N. 1999. *The Organizational Learning Cycle: how we can learn collectively*. Viitattu 14.2.2013: <http://site.ebrary.com.ezproxy.utu.fi:2048/lib/uniturku/docDetail.action?docID=10050478>
- Drucker, P.F. 1985. *Innovation and entrepreneurship*. New York: Harper & Row.
- Eisenhart, M. A. & Howe, K. R. 1992. Validity in Educational Research. Teoksessa: M. D. LeCompte, W. L. Millroy & J. Preissle (toim.) *The Handbook of Qualitative Research in Education*. London. Academic Press, Inc.
- Elliott, J. 1991. *Action research for educational change*. Philadelphia: Open University Press.
- Eskola J. & Suoranta J. 2000. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- ETF (European Training Foundation). 2010. *A Pilot Action on Entrepreneurship Education: High Level Reflection Panel. Fifth Cluster Meeting in Zagreb 18.-19.3.2010*, working paper. [http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/\(getAttachment\)/F14FA189FE-B04301C12577520031F749/\\$File/NOTE86WCP3.pdf](http://www.etf.europa.eu/pubmgmt.nsf/(getAttachment)/F14FA189FE-B04301C12577520031F749/$File/NOTE86WCP3.pdf)
- Euroopan komissio. 2013. *Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Entrepreneurship 2020 action plan. Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe*. Viitattu 21.5.2013: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:en:PDF>
- Euroopan komissio. 2012a. *Entrepreneurship education at school in Europe: National strategies, curricula and learning outcomes*. Viitattu 21.5.2013: http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/135EN.pdf
- Euroopan komissio. 2012b. *Building entrepreneurial mindsets and skills in the EU Guidebook Series, How to support SME policy from structural funds*. Viitattu 21.5.2013: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/regional-sme-policies/documents/no.1_entrepreneurial_mindsets_en.pdf
- Euroopan komissio. 2012c. KOMISSIION TIEDONANTO EUROOPAN PARLAMENTILLE, NEUVOSTOLLE, EUROOPAN TALOUS- JA SOSIAALIKOMITEALLE JA ALUEIDEN KOMITEALLE. *Koulutuksen uudelleenajattelu: sosioekonomisten vaikutusten parantaminen investoimalla taitoihin*. Strasbourg 20.11.2012. COM(2012) 669.
- Euroopan komissio. 2010. European Commission, Enterprise and Industry. 2010. *Towards Greater Cooperation and Coherence in Entrepreneurship Education*. Report and Evaluation of the Pilot Action High Level Reflection Panels on Entrepreneurship Education initiated by DG Enterprise and Industry and DG Education and Culture. Viitattu 10.9.2012 http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/education-training-entrepreneurship/reflection-panels/files/entr_education_panel_en.pdf
- Euroopan komissio. 2006. *Entrepreneurship Education in Europe: Fostering Entrepreneurial Mindsets through Education and Learning*. Viitattu 7.12.2010. http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2006/com2006_0033en01.pdf

- Euroopan komissio. 2005. *COM(2005)548 final. 2005/0221(COD). Proposal for a recommendation of the european parliament and of the council on key competence for lifelong learning*. Brussels, 10.11.2005.
- Eyal, O. & Inbar, D.E. 2003. Developing a public school entrepreneurship inventory. Theoretical conceptualization and empirical examination. *International Journal of Entrepreneurial Behaviour & Research*, 9(6), 221-244.
- Fetterman, D. M. 1996. Empowerment Evaluation: An Introduction to Theory and Practice. Teoksessa: *Empowerment evaluation. Knowledge and tools for self-assessment & accountability*, eds. D. Fetterman, S. Kaftarian & A. Wandersman. London: Sage Publications, 3-46.
- Fiet, J.O. 2001a. The Theoretical Side of Teaching Entrepreneurship. *Journal of Business Venturing*, 16, 1-24.
- Fiet, J.O. 2001b. The Pedagogical Side of Entrepreneurship Theory. *Journal of Business Venturing*, 16, 101-117.
- Flouris, G. & Pasiadis, G. 2003. A Critical Appraisal of Curriculum Reform in Greece (1980-2002). Trends, Challenges and Perspectives. *European Education*, 35 (3), 73-90.
- Gartner, W. B. 1988. "Who is the entrepreneur? is the wrong question". *American Journal of Small Business*, 12, 11-32.
- Gast, D. L. & Tawney, J. W. 2010. *Single Subject Research Methodology in Behavioral Sciences*. New York: Routledge.
- Ghorpade, J., Lackritz, J. & Singh, G. 2001. Work Values and Preferences for Employee Involvement. Teoksessa: *The Management of Organizations. Employee Responsibilities and Rights Journal*, 13, 191-203.
- Gibb, A. 2005. The future of entrepreneurship education – Determining the basis for coherent policy and practice?. Teoksessa: P. Kyrö & C. Carrier (eds.) *The dynamics of learning entrepreneurship in a cross-cultural university context*. Entrepreneurship Education Series 2/2005, Hämeenlinna: University of Tampere, Research Centre for Vocational and Professional Education, 44-67.
- Gibb, A. 2001. *Creating Conducive Environments for Learning and Entrepreneurship. Living with, dealing with creating and enjoying Uncertainty and Complexity*. Conference Paper, presented 21.–24.6.2001, in Naples.
- Gibb, A. 1993. The Enterprise Culture and Education. Understanding Enterprise Education and its Links with Small Business, Entrepreneurship and Wider Educational Goals, *International Small Business Journal*, 11(3), 11-34.
- Giddens, A. 1991. Structuration theory: past, present and future. Teoksessa: Bryant, C.G. & Jary, D. (toim.) *Giddens' theory of structuration. A critical appreciation*. London and New York: Routledge.
- Grant, P. & Perren, L.J. 2002. Small Business and Entrepreneurial Research: Metatheories, Paradigms and Prejudices. *International Small Business Journal*, 20(2), 185-211.
- Grebel, T., Pyka, A. & Hanush, H. 2003. An Evolutionary Approach to the Theory of Entrepreneurship. *Industry and Innovation*, 10(4), 493-514.
- Guba, E. G. & Lincoln, Y. S. 1994. Competing Paradigms in Qualitative Research. Teoksessa N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (toim.) *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks: Sage.
- Gustafsson-Pesonen, A. & Kiuru, P. 2012. Ideoita ja oivalluksia yrittäjyyskasvatukseen YKÖÖN-TI. Aalto-yliopisto. Aalto-yliopiston julkaisusarja *KAUPPA + TALOUS* 4/2012.
- Hardy, C. 2001. Researching Organizational Discourse. *Internal Studies of Management and Organization*, 31, 25-47.
- Harms, R., & Schiele, H. 2012. Antecedents and consequences of effectuation and causation in the international new venture creation process. *Journal of International Entrepreneurship*, 10 (2), 95-116.
- Harisalo, R. 2009. *Organisaatioteoriat*. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere.
- Harjoittelukoulujen strategia 2020*. Viitattu 7.7.2011. http://www.enorssi.fi/suho-harre/Harjoittelukoulujen_strategia_2020.pdf
- Hartshorn, C. & Hannon, P. D. 2005. Paradoxes in entrepreneurship education: chalk and talk or chalk and cheese? A case approach. *Education and Training*, 47(8), 616-627.
- Heinonen, J.-P. 2005. *Opetussuunnitelmat vai oppimateriaalit. Peruskoulun opettajien käsitäyksiä opetussuunnitelmien ja oppimateriaa-*

- lien merkityksestä opetuksessa. Helsingin yliopisto. Soveltavan kasvatustieteen laitos. Tutkimuksia 257. Viitattu 4.2.2012. <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/kay/sovel/vk/heinonen/opetussu.pdf>
- Hjorth, D. 2003. *Rewriting Entrepreneurship – for a new perspective on organizational creativity*, Liber – Abstrakt – Copenhagen Business School, Copenhagen, Denmark.
- Holopainen, M. & Pulkkinen, P. 2012. *Tilastolliset menetelmät*. Sanoma Pro Oy, Helsinki.
- Hornaday, J. A. 1982. Research About Living Entrepreneurs. Teoksessa: *Encyclopedia of Entrepreneurship*. C. A. Kent, D. L. Sexton & K. H. Vesper (toim.). Englewood Cliffs: NJ Prentice Hall, 26-27.
- House, E. 1980. *Evaluating with validity*. London: Sage.
- House, E. & Howe, K. 1999. *Values in evaluation and social research*. London: Sage
- Hsieh, H.-F. & Shannon, S. E. 2005. Three Approaches to Qualitative Content Analysis. *Qualitative Health Research* 15(9), 1277-1288.
- Huttunen, R. & Heikkinen, H.L.T. 1999. Kriittinen teoria ja toimintatutkimus. Teoksessa: Heikkinen, H.L.T., Huttunen, R. & Moilanen, P. 1999. *Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Atena kustannus. WSOY-kirjapainoyksikkö. Juva, 155-186
- Huttunen, R., Kakkori, L. & Heikkinen, H.L.T. 1999. Toiminta, tutkimus ja totuus. Teoksessa: Heikkinen, H.L.T., Huttunen, R. & Moilanen, P. 1999. *Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita ja näköaloja*. Atena kustannus. WSOY-kirjapainoyksikkö. Juva, 111-135
- Huusko, J. 1999. *Opettajayhteisö koulu omaleimaisten vahvuuksien hahmottajana, käyttäjänä ja kehittäjänä*. Kasvatustieteellisiä julkaisuja 49. Joensuun yliopisto.
- Hytti, U. 2002. *State-of-Art of Enterprise Education in Europe – Results from the Entredu Project*. Small Business Institute, Business Research and Development Centre, Turku School of Economics and Business Administration, Turku.
- James, A. 2006. The Objectivity of Values: Invariance without Explanation. *Southern Journal of Philosophy*, 44(4), 581-605.
- Joutsen-Onnela, M. 2003. *Turvallisuutta ja sopu-sointua vai jännitystä ja valtaa. Tutkimus sairaanhoitaja- ja terveydenhoitajaopiskelijoiden yrittäjyys- ja muista arvoista*. Jyväskylä Studies in Business and Economics 25. Jyväskylä.
- Jussila, J., Montonen, K. & Nurmi, E. 1989 (myös 1992) Systemaattinen analyysi kasvatustieteiden tutkimusmenetelmänä. Teoksessa: T. Gröhn & J. Jussila (toim.) *Laadullisia lähestymistapoja koulutuksen tutkimuksessa*. Helsingin yliopiston kasvatustieteen laitoksen tutkimuksia 123, 157–208.
- Kansanen, P. 2004. *Opetuksen käsitemaailma*. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kansanen, P., Tirri, K., Meri, M., Krokfors, L., Husu, J. & Jyrhämä, R. 2000. *Teachers' Pedagogical Thinking: Theoretical Landscapes, Practical Challenges*. New York, NY, USA: Peter Lang Publishing.
- Karjalainen, A., Alha, K. & Jutila, S. 2007. *Anna Aikaa Ajatella – Suomalaisten yliopisto-opintojen mitoitussjärjestelmä*. Oulun yliopiston Opetuksen kehittämissyksikkö. Viitattu 25.6.2012: http://www.uef.fi/documents/1526314/1526337/Anna+Aikaa+Ajatella++Suomalaisten+yliopisto-opintojen+mitoitussjärjestelmä_Karjalainen%2C%20Alha%2C%20Jutila_OY%2C%20Opetuksen+kehittämissyks_07.pdf/1cdac206-5ede-4237-8f97-acfb49150abe
- Keltikangas-Järvinen, L. 2007. Koulu ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa: Alatupa, Sari. (toim.) 2007. *Koulu, syrjäytyminen ja sosiaalinen pääoma – löytyykö huono-osaisuuden syy koulusta vai oppilaasta?* <http://www.sitra.fi/julkaisut/raportti75.pdf?download=Lataa+pdf>. (Viitattu 28.4.2013.) Helsinki: Sitra.
- Kemmis, S. 1995. *Action research and communicative action*. A paper presented at Innovative Links Project, May 26, 1995.
- Kilby, P. (toim.) 1971. *Hunting the Heffalump in Entrepreneurship and Economic Development*. New York: The Free Press.
- Kirzner, I. 1973. *Competition and Entrepreneurship*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Kirzner, I. 1979. *Perception, Opportunity and Profit*. Chicago: University of Chicago Press.
- Kiviniemi, K. 1999. Toimintatutkimus yhteisöllisenä prosessina. Teoksessa: Heikkinen, H.L.T., Huttunen, R. & Moilanen, P. 1999. *Siinä tutkija missä tekijä – Toimintatutkimuksen perusteita*

- ja näköaloja. Atena kustannus. WSOY-kirjapainoyksikkö. Juva, 63-84.
- Knight, F. H. 1921. *Risk Uncertainty and Profit*. London: Houghton-Mifflin Co.
- Koiranen, M. & Peltonen, J. 1995. *Yrittäjyyskasvatus. Ajatuksia yrittäjyyteen oppimisesta*. Tampere: Konetuumat Oy.
- Koiranen, M. & Ruohotie, P. 2001. Yrittäjyyskasvatus: analyyskejä, synteesejä ja sovelluksia. *Aikuiskasvatus*, 2, 102-111.
- Korkeakoski, E. 2008. Arvotietoisuus, teorialähtöisyys ja vaikuttavuus arviointimenetelmien kehittämisessä. Teoksessa: E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (toim.) *Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen*. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä, 201-215.
- Kosunen T. & Huusko J. 2002. Opetussuunnitelma opettajan työn ja kouluyhteisön kehittämisen välineenä. Teoksessa: Julkunen, M-L. (toim.) *Opetus, oppiminen, vuorovaikutus*. Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö, 202–226.
- Kouluhallitus. 1985. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1985*. Helsinki: Valtion painatuskeskus.
- Krippendorff, K. 2004. *Content Analysis. An Introduction to Its Methodology*. 2nd ed. USA. Sage Publications.
- Krokkfors L., Kynäslähti H., Stenberg K., Toom A., Maaranen K., Jyrhämä R. 2009. Opettaja muuttuvaan kouluun –Tutkimuspainotteisen opettajankoulutuksen arviointia. *Kasvatus*, 40(3), 206- 219, 285.
- Kurtakko, K. 1990. *Toimintatutkimus koulun ja opetuksen kehittämisessä*. TUKU-projektin loppuraportti II-osa: Projektissa käytetyn toimintatutkimuksen lähtökohdat ja kokemuksia sen soveltamisesta. Lapin korkeakoulun kasvatusteiteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 14. Rovaniemi.
- Kyngäs, H. & Vanhanen, L. 1999. Sisällön analyysi. *Hoitotiede*, 11(1), 3-12.
- Kyrö P. 2003. *Entrepreneurship pedagogy- the current state and some future expectations*. Presentation in Third European Summer University, Entrepreneurship in Europe. Best Practices and Regional Development. Université Dauphine, Paris, France, 26 June. – 3 July 2003, Published in Conference Proceedings CD.
- Kyrö, P. 1998. *Yrittäjyyden tarinaa kertomassa*. Juva. WSOY.
- Kyrö, P. 1997. *Yrittäjyyden muodot ja tehtävä ajan murroksessa*. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä Studies in Computer Science, Economics and Statistics 38.
- Kyrö, P., Nurmi, K. & Tikkanen, T. (toim.) 1999. *Yrittäjyyden askeleita yhteiskunnassa*. Helsinki: Yliopistopaino.
- König, E. 1975. *Theorie der Erziehungswissenschaft*. Band 1. Wissenschaftstheoretische Richtungen der Pädagogik. München: Wilhelm Fink.
- Laki ammattikorkeakoululain muuttamisesta 2009. 24.7.2009/564.
- Laki ja asetus ammatillisesta opettajankoulutuksesta 2003. 15.5.2003/357.
- Lahdes, E. 1997. *Peruskoulun uusi didaktiikka*. Keuruu: Otava.
- Latvala, E. & Vanhanen-Nuutinen, L. 2001. Laadullisen hoitotieteellisen tutkimuksen perusprosessi: sisällönanalyysi. Teoksessa: S. Janhonen, & Mikkonen, M. (toim.). *Laadulliset menetelmät hoitotieteessä*, WSOY.
- Launonen, L. 2004. Erilaisten arvojen maailma. Teoksessa: M.-L. Loukola (toim.) *Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa*. Jyväskylä: Gummerus, 12-27.
- Leathwood, C. & Phillips, D. 2000. Developing curriculum evaluation research in higher education process, politics and practicalities. *Higher Education*, 40(3), 313 – 330.
- Letschert, J. & Kessels, J. 2003. Social and Political Factors in the Process of Curriculum Change. Teoksessa: J. van der Akker, W. Kuiper & U. Hameyer (toim.) *Curriculum Landscapes and Trends*. Dordrecht: Kluwer Academic, 157-176.
- Levin, J. S. 2006. Faculty Work: Tensions Between Educational and Economic Values. *The Journal of Higher Education*, 77, 62–88.
- Loughlin, C. & Barling, J. 2001. Young Workers' Work Values, Attitudes, and Behaviours. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 74, 543–558.
- Luoto, L. & Lappalainen, M. 2006. *Opetussuunnitelmaprosessit yliopistoissa*. Korkeakoulujen arviointineuvoston julkaisuja n:o 10. Korkeakoulun arviointineuvosto.

- Lyons, S. T., Duxbury, L. E. & Higgins, C. A. 2006. A Comparison of The Values and Commitment of Private Sector, Public Sector, and Para-public Sector Employees. *Public Administration Review*, 66, 605– 617.
- Lyytinen, H.K. & Nikkanen, P. 2008. Arvottaminen on arvioinnin ydintä. Teoksessa: E. Korkeakoski & H. Silvennoinen (toim.) *Avaimia koulutuksen arvioinnin kehittämiseen*. Koulutuksen arviointineuvoston julkaisuja 31. Jyväskylä, 25-46.
- Malinen, P. 1992. *Opetussuunnitelmat koulutyössä*. Helsinki: VAPK-kustannus.
- Marsh, C. J. 2004. *Key Concepts for Understanding Curriculum*. London: Routledge Falmer.
- Martin, G., MacLaren, I. & McLaren, P. 2006. Participatory activist research (teams)/action research. Teoksessa: K. Tobin & J. Kincheloe (toim.) *Doing Educational Research – A Handbook*. Rotterdam: Sense Publishers, 157-190.
- Matlay, H. 2008. The impact of entrepreneurship education on entrepreneurial outcomes. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15 (2), 382-396.
- Matlay, H. 2006. Researching entrepreneurship and education: Part 2: what is entrepreneurship education and does it matter? *Education + Training*, 48 (8/9), 704–718.
- Matlay, H. 2005. Researching entrepreneurship and education. Part 1: What is entrepreneurship education and does it matter? *Education + Training*, 47 (8/9), 665-677.
- McGlinn Manfra, M. 2009. Action Research: Exploring the Theoretical Divide between Practical and Critical Approaches. *Journal of Curriculum and Instruction*, 3(1), 32-46.
- McKenney, S., Nieveen, N. & van den Akker, J. 2006. Design research from the curriculum perspective. Teoksessa: Van den Akker, J., Gravemeijer, K., McKenney, S. & Nieveen, N. (toim.) 2006. *Educational design research*. Routledge. London & New York.
- McMullan, W. E & Vesper, K. H. 2000. Becoming an entrepreneur: a participant's perspective. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 1(1), 33-43.
- McNiff, J. 1992. *Action research. Principles and practice*. London: Routledge.
- Menzies, T. V. & Paradi, J. C. 2003. Entrepreneurship education and engineering students. Career path and business performance. *The International Journal of Entrepreneurship and Innovation*, 4(2), 121-132.
- MOT. 2010. *Kielitoimiston sanakirja 2.0*. Kielikone Oy. <http://mot.kielikone.fi.ezproxy.utu.fi:2048/mot/turkuyo/netmot.exe?motportal=80> (23.2.2011)
- Määttänen, P. 1995. *Filosofia: Johdatus peruskysymyksiin*. Helsinki. Gaudeamus.
- Neck, H.M. & Greene, P.G. 2011. Entrepreneurship Education: Known Worlds and New Frontiers. *Journal of Small Business Management* 49 (1), 55-70.
- Niemelä, M. 2006. *Pitkäaikaisten perheyriyten arvoprofiili. Pitkäaikaisten perheyriyten arvojen ja jatkuvuuden kuvaus Bronfenbrennerin ekologisen teorian avulla*. Jyväskylä Studies in Business and Economics, 48. Jyväskylän yliopisto.
- Niiniluoto, I. 1984. *Johdatus tieteen filosofiaan. Käsitteen ja teorian muodostus*. Keuruu, Otava.
- Nyström, H. 1995. Creativity and Entrepreneurship. Teoksessa: Cameron M. Ford and Dennis A. Gioia (toim.) *Creative Action in Organizations: Ivory Tower Visions & Real World Voices*, Thousand Oaks, (Calif.): Sage.
- OAJ, Opetusalan ammattijärjestö, 2010. *Opettajankoulutus Suomessa*. Viitattu 16.6.2011 http://www.oaj.fi/pls/portal/docs/PAGE/OAJ_INTERNET/01FI/05TIEDOTTEET/03JULKAISUT/OAJ_OPETTKOULUTUS_10_WEB.PDF
- Opetushallitus. 2004. *Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004*. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.
- Opetushallitus. 2003. *Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003*. Vammalan Kirjapaino Oy: Vammala.
- Opetushallitus. 1994. *Peruskoulun opetussuunnitelman perusteet 1994*. Helsinki: Opetushallitus.
- Opetusministeriö. 2011. *Koulutuksen ja tutkimuksen kehittämissuunnitelma vuosille 2011-2016*. Viitattu 26.1.2013. http://www.aavistus.fi/wp-content/uploads/2011/12/Kesu_2011_2016_fi.pdf

- Opetusministeriö. 2009a. *Yrittäjyyskasvatuksen suuntaviivat*. Opetusministeriön julkaisuja 2009:7. Yliopistopaino.
- Opetusministeriö. 2009b. *Korkeakoulupohjaisen yrittäjyyden edistäminen*. Opetusministeriön työryhmämuistioita ja selvityksiä 2009:10. Yliopistopaino. Viitattu 30.1.2013: <http://www.minedu.fi/export/sites/default/OPM/Julkaisut/2009/liitteet/tr10.pdf?lang=sv>
- Parry, E. & Urwin, P. 2011. Generational Differences in Work Values: A Review of Theory and Evidence. *International Journal of Management Reviews*, 13, 79-96.
- Patrikainen, R. 2005. Opetuksen teorian ja käytännön kohtaaminen opetusharjoittelun ohjauksessa. Harjoitteluraportti ammatillisen itseohjautuvuuden välineenä luokanopettajien koulutuksessa. Teoksessa: Väisänen, P. & Atjonen, P. (toim.) *Kohtaamisia ja kasvun paikkoja opetusharjoittelussa. Vuoropuhelua ohjauksen kehittämisestä*. Suomen harjoittelukoulujen vuosikirja 3, 44-53.
- Patrikainen, R. 1997. *Ihmiskäsitys, tiedonkäsitys ja oppimiskäsitys luokanopettajan pedagogisessa ajattelussa*. Joensuun yliopiston kasvatustieteellisiä julkaisuja no. 36.
- Perry, J. T., Chandler, G. N., & Markova, G. 2012. Entrepreneurial effectuation: A review and suggestions for future research. *Entrepreneurship: Theory & Practice*, 36 (4), 837-861.
- Petridou, E. & Glaveli, N. 2008. Rural women entrepreneurship within co-operatives: training support. *Gender in Management*, 23(4), 262-277.
- Pihlström, S. 1997. *Tutkiiko tiede todellisuutta? Realismi ja pragmatismi nykyisessä tieteenfilosofiassa*. Helsingin yliopiston filosofian laitoksen julkaisuja 1/1997.
- Pinchot, G. 1986. *Intrapreneurship*. McGraw-hill Training Systems.
- POPS, 2014. Luonnos perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiksi 2014. Viitattu: 20.11.2012: <http://www.oph.fi/ops2016/perusteluonnokset>
- POPS 2004. Ks. Opetushallitus 2004.
- POPS 1994. Ks. Opetushallitus 1994.
- POPS 1985. Ks. Kouluhallitus 1985.
- Porfeli, E. J. 2006. Work Values System Development During Adolescence. *Journal of Vocational Behavior*, 70, 42-60.
- Puohiniemi, M. 1993. *Suomalaisten arvot ja tulevaisuus. Analyysi väestön ja vaikuttajien näemyksistä*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 1993/5. Tilastokeskus. Tutkimuksia 202. Helsinki.
- Puohiniemi, M. 1995. *Values, consumer attitudes and behaviour. An application of Schwartz's value theory to the analysis of consumer behaviour and attitudes in two national samples*. Research reports, Department of Social Psychology, University of Helsinki.
- Puohiniemi, M. 1996. *Values, consumer attitudes and behaviour, revisited: a correction to the VCT distribution*. Helsinki: Puohiniemi.
- Puohiniemi, M. 2002. *Arvot, asenteet ja ajankuva. Opaskirja suomalaisen arkielämän tulkintaan*. Limor kustannus. Vantaa.
- Puohiniemi, M. 2003. *Löytöretki yrityksen arvo-maailmaan*. Espoo: Limor -kustannus.
- Puohiniemi, M. 2006. *Täsmäelämän ja uusyhteisöllisyyden aika*. Limor kustannus. Vantaa.
- Rae, D. 2011. Yliopistot ja yrittäjyyskasvatus: vastaus uuden aikakauden haasteisiin. Teoksessa: Heinonen, J., Hytti, U. & Tiikkala, A. (toim.) *Yrittäjämäinen oppiminen: tavoitteita, toimintaa ja tuloksia*. Turun yliopisto, Turun kauppakorkeakoulu ja Kasvatusteiden tiedekunta. Suom. Ulla Hytti.
- Rae, D. 2005. Entrepreneurial learning: a narrative-based conceptual model. *Journal of Small Business & Enterprise Development*, 12 (3), 323-335.
- Rae, D. 2003. Opportunity centered learning: an innovation in enterprise education. *Education + Training* 45 (8), 542-549.
- Rauste-von Wright M. & von Wright J. 1994. *Oppiminen ja koulutus*. Porvoo-Helsinki- Juva: Werner Söderström Osakeyhtiö.
- Reeves, T. C. & Orrills, C. 2006. *Design-based Research EPSS*. The University of Georgia. Viitattu: 16.6.2010: URL:<http://projects.coe.uga.edu/dbr/index.htm>
- Remes, L. 2004. Yrittäjyys. Teoksessa M.-L. Loukola (toim.) *Aihekokonaisuudet perusopetuksen opetussuunnitelmassa*. Opetushallitus. Jyväskylä: Gummerus, 83-90.

- Ristimäki, K. 2004. *Yrittäjyyskasvatus*. Järvenpää: Yrityssanoma Oy.
- Ristimäki, K. 2003. Yrittäjyyskasvatus – enemmän metodi kuin sisältö. Teoksessa: Taloudellinen tiedotustoimisto (toim.) *Yrittäjyyskasvatus*. Yrittäjyyttä ja kasvatusta. Saarijärvi: Gummerus, 12-15.
- Ristimäki, K. & Vesalainen, J. 1997. *Arvioiva kartoitus suomalaisesta yrittäjyyskasvatusmateriaalista*. Vaasan yliopiston julkaisuja. Selvityksiä ja raportteja 22. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Ristimäki, K. & Evälä, A. 2001. *Arvioiva kartoitus suomalaisesta yrittäjyyskasvatusmateriaalista vuonna 2000*. Vaasan yliopiston julkaisuja, selvityksiä ja raportteja 74. Vaasa: Vaasan yliopisto.
- Roe, R. A., Schwartz, S. H. & Surkiss, S. 1999. Basic Individual Values, Work Values, and Meaning of Work. *Applied Psychology: an International Review*, 48, 49–71.
- Rokeach, M. 1973. *The Nature of Human Values*. New York: Free press.
- Rokka, Pekka. 2011. *Peruskoulun ja perusopetuksen vuosien 1985, 1994 ja 2004 opetussuunnitelmien perusteet poliittisen opetussuunnitelman teksteinä*. Tampereen yliopisto. Viitattu 23.11.2012: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66741/978-951-44-8456-8.pdf?sequence=1>
- Ruskovaara, E., Rytkölä, T., Seikkula-Leino, J., Ikävalko, M. & Mattila, J. 2011a. Opettajien toteuttama yrittäjyyskasvatus ja reflektoinnin merkitys. Teoksessa: Ulla Hytti, Jarna Heinonen ja Anne Tiikkala (toim.). *Yrittäjämäinen oppiminen: tavoitteita, toimintaa ja tuloksia*. Turun yliopisto, Turun kauppakorkeakoulu & Kasvatustieteiden tiedekunta, Turku, 214-237.
- Ruskovaara, E., Seikkula-Leino, J., Rytkölä, T. & Pihkala, T. 2011b. *Yrittäjyyskasvatuksen mittariston rakentaminen – osallistuvan kehittämisen lähestymistapa*. Yrittäjyyskasvatuspäivät, 6.-7.10.2011. Lappeenranta. 2011, p. 18, ISBN 978-952-265-139-6.
- Ruskovaara, E., Pihkala, T., Rytkölä, T. & Seikkula-Leino, J. 2011c. Building a Measurement Tool for Entrepreneurship Education - a Participatory Development Approach, *8th ESU Conference on Entrepreneurship*, September 12-17th 2011, Seville, Spain, 2011, p. 18, ISBN 978-84-694-7290-3 DL: SE-6456-2011.
- Sagor, R. 2009. Collaborative Action Research and School Improvement: We Can't Have one Without the Other. *Journal of Curriculum and Instruction*, 3 (1), 7-14.
- Sarason, Y., Dean, T. & Dillard, J.F. 2006. Entrepreneurship as nexus of individual and opportunity: A structuration view. *Journal of Business Venturing*, 21, 286-305.
- Sarasvathy, S. D., & Venkataraman, S. 2011. Entrepreneurship as Method: Open Questions for an Entrepreneurial Future. *Entrepreneurship Theory and Practice*, 35 (1), 113–135.
- Sarasvathy, S.D. 2001. Causation and effectuation: toward a theoretical shift from economic inevitability to entrepreneurial contingency. *Academy of Management Review*, 26 (2), 243-263.
- Schumpeter, J. A. 1934. *The Theory of Economic Development*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Schwartz, M. 2006. For whom do we write the curriculum? *Journal of Curriculum Studies*, 38(4), 449-457.
- Schwartz, S. H. 1999. A Theory of Cultural Values and Some Implications for Work. *Applied Psychology: An International Review*, 48, 23-47.
- Schwartz, S. H. 1997. *When Are Universalism Values Particularistic?* Paper presented at the International Colloquium: Universalism vs. Particularism Toward the 21st Century, Prague.
- Schwartz, S. H. 1994. Are There Universal Aspects in The Content and Structure of Values? *Journal of Social Issues*, 50, 19–45.
- Schwartz, S. H. 1992. Universals in The Content and Structure of Values: Theoretical Advances and Empirical Tests on 20 Countries. Teoksessa: M. P. Zanna (toim.). *Advances in experimental social psychology*, 25, 1-65. San Diego: Academic Press.
- Schwartz, S. & Bardi, A. 2001. Value Hierarchies Across Cultures: Taking a Similarities Perspective. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 32(3), 268-290.
- Schwartz, S. H. & Boehnke, K. 2004. Evaluating The Structure of Human Values With Confirmatory Factor Analysis. *Journal of Research in Personality*, 38(3), 230-255.

- Schwartz, S. H. & Huismans, S. 1995. Value Priorities and Religiosity In Four Western Religions. *Social Psychology Quarterly*, 58, 88–107.
- Schwartz, S. H. & Sagiv, L. 1995. Identifying Culture Specifics In The Content and Structure of Values. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 26, 92–116.
- Schwartz, S. H., Sagiv, L. & Boehnke, K. 2000. Worries and Values. *Journal of Personality*, 68, 309–346.
- Seikkula-Leino, J. 2011. Implementing entrepreneurship education through curriculum reform in Finnish comprehensive school. *Journal of Curriculum Studies*, 43(6), 69–85.
- Seikkula-Leino, J. 2007. *Opetussuunnitelmauudistus ja yrittäjyyskasvatuksen toteuttaminen*. Helsinki: Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Opetusministeriön julkaisuja 2007:28.
- Seikkula-Leino, J. 2006. Perusopetuksen opetussuunnitelmauudistus 2004 – 2006 ja yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen. *Paikallinen opetussuunnitelmatyö yrittäjyyskasvatuksen näkökulmasta*. Helsinki: Opetusministeriö. Koulutus- ja tiedepolitiikan osasto. Opetusministeriön julkaisuja 2006:22.
- Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Hannula, H., Saarivirta, T. 2012. Facing the Changing Demands of Europe: integrating entrepreneurship education in Finnish teacher training curricula. *European Educational Research Journal*, 11(3), 382–399.
- Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Ikävalko, M., Mattila, J. & Rytkölä, T. 2010. Promoting entrepreneurship education: the role of the teacher? *Education & Training*, 52(2), 117–127.
- diSessa, A. A. & Cobb, P. 2004. Ontological innovation and the role of theory in design experiments. *The Journal of the Learning Sciences*, 13(1), 77–103.
- Shane, S. & Venkataraman, S. 2000. The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. *Academy of Management Review*, 25(1), 217–226.
- Shulman, L.S. & Shulman, J.H. 2004. How and what teachers learn: a shifting perspective. *Journal of Curriculum Studies*, 36(2), 257–271.
- Silverman, D. 2000. *Doing Qualitative Research – A Practical Handbook*. Sage Publications, London.
- Skinnari, S. 2004. *Pedagoginen rakkaus – kasvatajan elämän tarkoituksen ja ihmisen arvoituksen äärellä*. Jyväskylä: PS-Kustannus.
- Slattery, P., Krasny, K.A. & O'Malley, M.P. 2007. Hermeneutics, aesthetics, and the quest for answerability: a dialogic possibility for reconceptualizing the interpretive process in curriculum studies. *Journal of Curriculum Studies*, 39 (5), 537–558.
- Snow, R., Corno, L. & Jackson, D. 1994. Individual Differences in Affective and Conative Functions. Teoksessa: Berliner, D. C. & Calfee, R. C. (eds.) *Handbook of Educational Psychology*. New York. Simon & Schuster Macmillian, 243–310.
- Suonpää, M. 2013. *Constructing an Opportunity Centred Collaborative Learning Model through and for Entrepreneurship*. Jyväskylä studies in business and economics 120. Jyväskylän yliopisto.
- Syrjäläinen, E. 1993. Helsingkiläisten opettajien näkemyksiä akvaariohankkeen toteutumisesta koulujen arkitodellisuudessa. *Helsingin kaupungin kouluviraston julkaisusarja A4:1993*. Helsinki: Helsingin kaupunki.
- Tiikkala, A. & Seikkula-Leino, J., Sunila, O., Hannula, H., Ruskovaara, E. & Hietanen, L. 2012. *Korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittäminen – yrittäjyyskasvatusta yhteisöllisesti oppimassa suomalaisessa opettajankoulutuksessa!* Artikkeleli esitetty: YKTT-päivät, 4–5.10.2012, Tampere.
- Tiikkala, A., Ruostesaari, M.-L., Seikkula-Leino, J., Troberg, E. 2011a. Values of entrepreneurship education in EU-countries. *ESU Conference 2011 University of Seville*, 12–17 September, Seville, Spain. ISBN 978-84-694-7290-3.
- Tiikkala, A. & Seikkula-Leino, J. 2011b. Yrittäjyyskasvatuksen arviointi sen kehittämisen näkökulmasta. Teoksessa: Rytkölä, T., Ruskovaara, E. & Järvinen, M.-R. (toim.) *Yrittäjyyskasvatus perus- ja toisella asteella - näkökulmia pedagogiikan kehittämiseen*. Kerhokeskus. Vammalan kirjapaino: Sastamala, 161–172.
- Tiikkala, A., Seikkula-Leino, J., Ruskovaara, E., Hytinkoski, P. & Troberg, E. 2011c. Yrittäjyyskasvatuksen arvioinnin kehittäminen. Teoksessa: Heinonen, J., Hytti, U. & Tiikkala, A. (toim) 2011. *Yrittäjämäinen oppiminen: tavoitteita, toimintaa ja tuloksia*. Turun yliopisto, Turun kauppakorkeakoulu & Kasvatustieteiden tiedekunta. Turku, 238–261.

- Tiikkala, A., Ruostesaari, M-L, Seikkula-Leino, J. & Troberg, E. 2011d. *Yrittäjyyskasvatuksen taustalla vaikuttavat arvot EU-maissa*. Artikkeliesitety: YKTT 6.-7.10.2011, Lappeenranta.
- Tiikkala A., Ruskovaara E., Rytkölä, T., Seikkula-Leino, J., & Troberg E. 2010a. Evaluation and Values of Entrepreneurship Education. *Conference proceedings of ESU Conference 2010*. Tartu, 45-67.
- Tiikkala, A., Ruskovaara, E., Rytkölä, T., Seikkula-Leino, J., Jussila, I., Troberg, E. 2010b. Entrepreneurship Education in Finnish Basic Level Education: who, how, and what to evaluate? Teoksessa: Neuvonen-Rauhala, M-L. (toim.) *Innovation and entrepreneurship in Universities*. Lahti University of Applied Sciences C:72. The Proceedings of the 3rd International FINPIN 2010 Conference. Tampere, 138-148.
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2009. *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki. Livonia Print.
- Turunen, K. E. 1992. *Arvojen todellisuus. Johdatus arvokasvatukseen*. Jyväskylä: Gummerus.
- Turunen, K. E. 1997. Halut, arvot ja valta. Jyväskylä: Atena. Tynjälä, P. 1991. Kvalitatiivisten tutkimusmenetelmien luotettavuudesta. *Jyväskylä: Kasvatustieteen tutkimuslaitos. Kasvatus*. 22 (5-6), 387-398.
- van den Akker, J. 2003. Curriculum Perspectives: An Introduction. Teoksessa: van der Akker J., Kuiper, W. & Hameyer, U. *Curriculum Landscapes and Trends*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers.
- Van den Akker, J., Gravemeijer, K., McKenney, S. & Nieveen, N. (toim.) 2006. *Educational design research*. Routledge. London & New York.
- Valentine, S. 2004. Employment Counseling and Organizational Ethical Values. *Journal of Employment Counseling*, 41, 146-155.
- Valtioneuvoston asetus 2004/794. Luettu 25.6.2012 <http://www.edilex.fi/saadokset/lainsaadanto/20040794>
- Wang, F. & Hannafin, M.J. 2005. Design-based research and technology-enhanced learning environments. *Educational Technology Research and Development*, 53(4), 5-23.
- Warr, P. 2008. Work Values: Some Demographic and Cultural Correlates. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 81, 751-775.
- Weber, R. P. 1990. *Basic Content Analysis*. 2nd ed. Newbury Park: CA.
- Vehkalahti, K. 2008. *Kyselytutkimuksen mittarit ja menetelmät*. Tammi. Helsinki.
- Venkataraman, S., Sarasvathy, S.D., Dew, N. & Forster, W.R. 2012. Reflections on the 2010 AMR decade award: Whither the promise? Moving forward with entrepreneurship as a science of the artifice. *Academy of Management*, 37 (1), 21-33.
- Westbury, I., Hansen, S-E., Kansanen, P. & Björkvist, O. 2005. Teacher Education for Research-based Practice in Expanded Roles: Finland's experience. *Scandinavian Journal of Educational Research*, 49(5), 475-485.
- Vitikka, Erja. 2009. Opetussuunnitelman mallin jäsenyys-sisältö ja pedagogiikka kokonaisuuden rakentajina. Kasvatusalan tutkimuksia 44. *Suomen kasvatustieteellinen seura*. Viitattu 23.11.2012 <http://www.doria.fi/handle/10024/46614>
- Vitikka, E., Salminen, J. & Annevirta, T. 2012. *Opetussuunnitelma opettajankoulutuksessa. Opetussuunnitelman käsittely opettajankoulutusten Opetussuunnitelmissa*. Tilannekatsaus – kesäkuu 2012. Opetushallitus. Muistiot 2012:4
- Väisänen, P. & Atjonen, P. 2005. Pedagoginen vuorovaikutus ammatillista kasvua edistävän ohjaussuhteen kohteena ja välineenä. Teoksessa: Väisänen, P. & Atjonen, P. (toim.) *Kohtaamisia ja kasvun paikkoja opetusharjoittelussa. Vuoropuhelua ohjauksen kehittämisestä*. Suomen harjoittelukoulujen vuosikirja 3, 7-15.
- Yliopistolaki. 2009. 24.7.2009/558.
- Zajda, J. 2003. Educational Reform and Transformation in Russia. Why Education Reforms Fail? *European Education*, 35(1), 58-88.
- Zeichner, K. 1983. Alternative Paradigms of Teacher Education. *Journal of Teacher Education*, 34, 3-9.

Muut lähteet:

Enkenberg, J. 2009. Luento: *Mitä on tieteellinen kokeilu?* Harjoittelukoulut ja tutkimushaaste-symposium, Joensuu 30.-31.3.2009.

European Commission, Enterprise and Industry: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/education-training-entrepreneurship/teacher-education-entrepreneurship/index_en.htm

ESU – Scientific Committee: http://www.esu.fi/sci_committee.html

Kyrö, P., Lindh-Knuutila, T., Kohonen, O., Lagus, K. & Kurczewska, A. 2013. Diversity in entrepreneurial learning process. Artikkelit esitetty 20.8.2013: *ESU Conference 2013 University of ISCTE-IUL*, 19th-23rd August, Lisbon, Portugal.

Taura, N.D. 2013. Intelligent Entrepreneurship for Entrepreneurship Educators: Synthesis

and Insights. Artikkelit esitetty 22.8.2013: *ESU Conference 2013 University of ISCTE-IUL*, 19th-23rd August, Lisbon, Portugal.

Tiikkala, A., Seikkula-Leino, J., Sunila, O., Hanula, H. & Hietanen, L. 2013. Learning entrepreneurship education collaboratively by developing Finnish teacher education curricula. Artikkelit esitetty 20.8.2013: *ESU Conference 2013 University of ISCTE-IUL*, 19th-23rd August, Lisbon, Portugal.

Tiikkala, A., Ruskovaara, E., Rytkölä, T., Troberg, E. & Seikkula-Leino, J. 2010c. Yrittäjyyskasvatuksen arvot ja arvioinnin lähtökohdat perus- ja toisella asteella. Artikkelit esitetty 31.9.-1.10.2010: YKTT-yrittäjyyskasvatuspäivät, Yrittäjyyskasvatuksen Tutkimusseura ry, Turku.

LIITTEET

Liite 1. Ensimmäinen kyselylomake yrittäjyyskasvatuksen arvoista

[Print](#)

Issues of entrepreneurship education

This questionnaire surveys opinions on issues, around which entrepreneurship education should be constructed.

[Score: 0]

1) Which do you think are the most important issues that entrepreneurship education should promote in the society? Mark only the six most important ones in order of importance (1.-6.). [Score: 0]

	1.=first [Score: 0]	2.=second [Score: 0]	3.=third [Score: 0]	4.=fourth [Score: 0]	5.=fifth [Score: 0]	6.=sixth [Score: 0]
1. Effectiveness, effective achievement [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Competitiveness [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Specialization, concentrate on own know how [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Knowledge, thinking [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Criticality, arguableness [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Awareness of quality [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Control of whole [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Creativity [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Empowerment of human and community [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Will power [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Initiative [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Being cooperative [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Commitment [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Responsibility taking [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Sense of direction [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Self-confidence [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Sustainability [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Ability to take risks [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Learning from mistakes, seeing mistakes as something positive [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Problem solving ability [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Enduring uncertainty [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Tolerance of change [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Reverence and ability to hear of others [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Ability to discuss [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Acceptance of difference [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Catching challenges [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Future orientation [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Something else [Score: 0]	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2) If you marked number 28. Something else, what and why? [Score: 0]

RESPONDENT INFORMATION

[Score: 0]

As follows we ask you to give information regarding yourself. We guarantee that the information remains anonymous throughout the research. [Score: 0]

3) Age: [Score: 0]

- 25-35 [Score: 0]
 36-45 [Score: 0]
 46-55 [Score: 0]
 56-65 [Score: 0]
 66- [Score: 0]

4) Sex: [Score: 0]

- male [Score: 0] female [Score: 0]

5) Profession: [Score: 0]

- Teacher or Principal in basic Education [Score: 0]
 Teacher or Principal in basic Vocational level [Score: 0]
 Teacher or Principal in High School [Score: 0]
 Teacher or Principal in University of Applied Sciences [Score: 0]
 Teacher or Principal in University [Score: 0]
 Teacher educator in University of Applied Sciences [Score: 0]
 Teacher educator in University [Score: 0]
 Other educator [Score: 0]
 Entrepreneur [Score: 0]
 Other [Score: 0]

6) Nationality: [Score: 0]

- Finnish [Score: 0]
 French [Score: 0]
 Swedish [Score: 0]
 Estonian [Score: 0]
 British [Score: 0]
 Portuguese [Score: 0]
 Pakistani [Score: 0]
 Other, what? [Score: 0]

Thank you for your response!

[Score: 0]

Sivu 1

YVISTÄ ENERGIAA

The most important issues of entrepreneurship education

Respondent information

As follows we ask you to give information regarding yourself. We guarantee that the information remains anonymous throughout the research.

3. Age *

- 25–35 36–45 46–55 56–65 66–

4. Sex

- male female

5. Profession *

- Teacher or Principal in basic Education
 Teacher or Principal in High School
 Teacher or Principal in University
 Teacher educator in University
 Teacher or Principal in basic Vocational level
 Teacher or Principal in University of Applied Sciences
 Teacher educator in University of Applied Sciences
 Other educator
 Entrepreneur
 Other

6. Nationality *

- Finnish

- Swedish
- Estonian
- Portuguese
- British
- French
- Austrian
- Norwegian
- Dutch
- Romanian
- Spanish
- Irish
- Belgian
- Danish
- Lithuanian
- German
- Other

Thank you for your response!

[<- Previous](#)

[Submit](#)

Liite 3. Kaikki yrittäjyyskasvatuksen ensimmäisessä arvokyselyssä olleet arvot ja niiden saamat maininnat

Issues of EE (N 124)	1.= first	2.= second	3.= third	4.= fourth	5.= fifth	6.= sixth	Togeth er
1. Effectiveness, effective achievement	2	2	3	8	0	5	20
2. Competitiveness	6	1	1	2	2	2	14
3. Specialization, concentrate on own know how	1	2	1	4	3	1	12
4. Knowledge, thinking	6	7	6	2	8	10	39
5. Criticality, agreeableness	3	3	1	1	1	4	13
6. Awareness of quality	1	1	3	0	3	1	9
7. Control of whole	1	2	7	1	1	1	13
8. Creativity	26	17	6	6	10	12	77
9. Empowerment of human and community	4	1	2	2	6	3	18
10. Will power	0	3	3	2	4	2	14
11. Initiative	11	17	7	3	2	2	32
12. Being cooperative	11	5	12	5	7	5	45
13. Commitment	4	3	4	4	8	4	27
14. Responsibility taking	17	7	6	5	6	3	44
15. Sense of direction	2	3	1	2	2	0	10
16. Self-confidence	9	6	4	5	6	6	36
17. Sustainability	3	2	2	3	2	1	13
18. Ability to take risks	3	9	7	7	6	5	37
19. Learning from mistakes, seeing mistakes as something positive	3	4	8	13	7	9	44
20. Problem solving ability	9	14	13	11	5	4	56
21. Enduring uncertainty	3	2	7	3	5	4	24
22. Tolerance of change	1	2	12	5	10	7	37
23. Reverence and ability to hear of others	1	1	2	1	2	2	9
24. Ability to discuss	1	1	2	2	2	2	10
25. Acceptance of difference	0	1	1	2	0	8	12
26. Catching challenges	3	5	7	5	3	5	28
27. Future orientation	6	3	1	4	8	22	44
28. Something else	4	1	0	2	0	0	7
Together	141	115	129	110	119	130	744

Liite 4. Kaikki yrittäjyyskasvatuksen toisessa arvokyselyssä olleet arvot ja niiden vastaukset

Issues of entrepreneurship education in Eu-countries

1. Rank all the following issues if entrepreneurship education:

0 = issue is not important at all in entrepreneurship education

10 = issue is very important in entrepreneurship education.

Vastaajien määrä: 66

Vastausvaihtoehto	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	yht	Ka	Md
1. Tehokkuus	0	1	0	2	3	7	6	13	13	10	10	65	7,31	8
2. Kilpailullisuus	0	2	1	5	5	12	7	14	10	6	3	65	6,20	7
3. Erikoistuminen, omaan osaamiseen keskittyminen	0	0	1	3	2	6	6	15	14	11	7	65	7,25	8
4. Tietäminen, ajattelu	0	0	1	0	0	2	2	12	17	9	22	65	8,38	8
5. Kriittinen suhtautuminen	0	0	1	0	0	4	4	15	24	10	7	65	7,74	8
6. Laatutietoisuus	0	0	1	0	0	3	5	10	26	9	10	65	7,91	8
7. Kokonaisuuden hallinta	0	0	1	2	3	8	6	10	12	15	9	66	7,38	8
8. Luovuus	0	0	0	0	0	1	4	2	10	18	31	66	9,02	9
9. Yksilön ja yhteisön voimaantuminen	0	0	0	0	0	3	5	8	14	13	20	63	8,41	9
10. Tahdonvoima	1	0	0	0	1	2	3	8	17	17	16	65	8,26	9
11. Aloitteellisuus	0	0	0	0	0	2	0	3	17	14	30	66	8,98	9
12. Yhteistyökyky	0	0	0	0	0	0	2	8	14	12	28	64	8,88	9
13. Sitoutuneisuus	0	0	0	0	0	2	1	3	15	15	29	65	8,95	9
14. Vastuunotto	0	0	0	0	0	0	1	2	12	15	36	66	9,26	10
15. Tavoitesuuntautuneisuus	0	0	0	0	1	2	1	17	18	11	16	66	8,21	8
16. Itseluottamus	0	0	0	1	0	0	3	1	20	18	22	65	8,77	9
17. Kestävyyys	0	0	0	1	1	2	3	12	23	8	13	63	8,02	8
18. Kyky ottaa riskejä	0	0	0	0	0	0	2	6	15	15	28	66	8,92	9
19. Virheistä oppiminen ja virheiden näkeminen positiivisena	0	0	0	0	0	0	0	4	13	15	34	66	9,20	10
20. Ongelmanratkaisukyky	0	0	0	0	0	0	1	5	9	14	37	66	9,23	10
21. Epävarmuuden sietäminen	1	1	0	1	1	2	3	9	12	12	22	64	8,17	9
22. Kyky sietää muutosta	0	0	0	0	0	2	3	4	13	19	25	66	8,80	9
23. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen	0	0	0	0	0	1	2	9	12	15	26	65	8,78	9
24. Keskustelutaito	0	0	0	0	1	1	0	9	11	15	29	66	8,86	9
25. Erilaisuuden hyväksyminen	0	0	0	0	1	1	3	5	16	13	26	65	8,72	9
26. Haasteisiin tarttuminen	0	0	0	0	1	2	3	5	16	19	20	66	8,58	9
27. Tulevaisuuteen suuntautuminen	0	0	0	0	0	1	3	4	19	19	20	66	8,70	9
28. Innovatiivisuus	0	0	0	0	0	0	4	4	19	18	21	66	8,73	9
29. Tiimityötaito	0	0	0	0	0	1	3	6	11	17	26	64	8,84	9
30. joku muu	2	0	0	0	0	0	2	0	0	0	8	12	7,67	-
YHTEENSÄ	4	4	6	15	20	67	88	223	442	402	631	1902	8,40	9

Liite 5. Opettajaksi opiskeleville arvokyselylomake

Yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmät arvot

1. Luokittele jokainen listalla mainittu seikka, jota yrittäjyyskasvatuksella pyritään edistämään sen mukaan, kuinka tärkeänä sinä pidät sitä.

Asteikko on 0-10, jossa
0 = ei lainkaan tärkeää yrittäjyyskasvatuksessa
10 = erittäin tärkeää yrittäjyyskasvatuksessa *

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
1. Tehokkuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
2. Kilpailullisuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
3. Erikoistuminen, omaan osaamiseen keskittyminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
4. Tietäminen, ajattelu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
5. Kriittinen suhtautuminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
6. Laatutietoisuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
7. Kokonaisuuden hallinta	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
8. Luovuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
9. Yksilön ja yhteisön voimaantuminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
10. Tahdonvoima	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
11. Aloitteellisuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
12. Yhteistyökyky	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
13. Sitoutuneisuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
14. Vastuunotto	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
15. Tavoitesuuntautuneisuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
16. Itseluottamus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
17. Kestävyys	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
18. Kyky ottaa riskejä	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
19. Virheistä oppiminen, virheiden näkeminen positiivisena	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
20. Ongelmanratkaisukyky	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
21. Epävarmuuden sietäminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
22. Kyky sietää muutosta	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
23. Toisten ihmisten kunnioittaminen ja kuunteleminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
24. Keskustelutaito	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
25. Erilaisuuden hyväksyminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
26. Haasteisiin tarttuminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
27. Tulevaisuuteen suuntautuminen	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
28. Innovatiivisuus	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
29. Tiimityötaito	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐
30. Joku muu	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐

2. Mitä ajattelit kohdassa 30 "Joku muu" ja miten perustelet vastaustasi?

3. Tähän voit halutessasi perustella muita valintojasi tai antaa muuten palautetta tutkijalle.

Vastaaajan tiedot

4. Ikä *

alle 20 20-25 26-30 31-35 yli 36

5. Sukupuoli *

Mies Nainen

6. Opiskelen opettajaksi *

Ammatillisessa opettajakorkeakoulussa Yliopiston opettajankoulutuslaitoksella

Kiitos vastauksistasi!

Lähetä

Liite 6. Saatekirje opiskelijakyselyyn

Yrittäjyyskasvatuksen tärkeimmät arvot

Tämä kysely liittyy yrittäjyyskasvatuksen kehittämistutkimukseen, jossa kartoitetaan mm. yrittäjyyskasvatuksen arvopohjaa. Kyselyyn vastaamiseen menee aikaa noin 10-15 min. Tutkimuksesta on tehty jo sen ensimmäinen osio, jossa näitä samoja arvoja/tärkeitä seikkoja luokittelevat eri EU-maiden opettajankouluttajat, opettajat, rehtorit, yrittäjät, tutkijat ja muut yrittäjyyskasvatuksen kehittämistyössä mukana olleet henkilöt.

Tässä toisessa osiossa luokitteijoina toimivat suomalaiset opettajaksi opiskelevat, jotka ovat suorittaneet tai ovat suorittamassa yrittäjyyskasvatuksen opintoja. Teitä on vähän, joten sinun vastauksesi on ensiarvoisen tärkeä. Tutkimusaineisto jää vain tutkijan käyttöön eikä kenenkään henkilöllisyyttä suoranaisesti edes kysytä.

Tehtävänäsi on luokitella jokainen (30) listalla mainittu seikka, jota yrittäjyyskasvatuksella pyritään edistämään sen mukaan, kuinka tärkeänä sinä pidät sitä.

Asteikko on 1-10, jossa

1 = ei juurikaan tärkeää yrittäjyyskasvatuksessa

10 = erittäin tärkeää yrittäjyyskasvatuksessa

Linkki kyselyyn:

<https://www.webropol-surveys.com/S/96C8D3F1970930D8.par>

Vastaamisaikaa on 28.2.2013 saakka.

Kiitos vaivannäöstäsi ja onnea opinnoillesi!

KM, Anne Tiikkala

Turun yliopisto / YVI-hanke

Liite 7. Toimintatutkimukseen liittyvä ohjeistus

Hei,

Olemme YVI-hankkeessa (ks. www.yvi.fi) tehneet alkututkimukset siitä, missä tilanteessa ovat opettajankoulutusta tarjoavien organisaatioiden yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmat. Tulokset YVI-hankkeessa osoittivat mm. seuraavaa:

- Yleissivistävässä opettajankoulutuksessa yrittäjyyskasvatus on lähtökuopissaan valtakunnallisista strategioista huolimatta.
- Ammatillisessa opettajankoulutuksessa yrittäjyyskasvatusta ilmenee, mutta sitä ei edelleenkään mielletä riittävästi esim. kaikkia aloja koskevaksi kehittämisalueeksi.
- Teema on ollut lähes 20 vuotta mukana esim. valtakunnallisissa opetussuunnitelmien perusteissa – ja tässä ollaan!

Hannula, H., Seikkula-Leino, J. & Lepistö, J. 2011. Yrittäjyyskasvatusta ohjaavat strategiat suomalaisessa opettajankoulutuksessa YKTT 5 – 6 October 2011, Lappeenranta, Finland.

Seikkula-Leino, J., Hannula, H. Saarivirta, T. & Ruskovaara, E. 2011. Miten yrittäjyyskasvatus näkyy suomalaisen opettajankoulutuksen Opetussuunnitelmissa? YKTT, 5 – 6 October, 2011, Lappeenranta, Finland.

Organisaationne on lupautunut opetussuunnitelman kehittämiseen. Koska eri tahoilla yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmat ovat eri vaiheissa, voitte valita työhönne itsellenne sopivan lähtökohdan / sopivat lähtökohdat:

- Yrittäjyyskasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohtana
- Oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma, esim. suunnitellaan jokin y-kasvatuksen kokonaisuus / moduuli / integroitu näkemys olemassa oleviin tai kehitettäviin opetussuunnitelmiin.
- Yrittäjyyskasvattajien käytännön työssä kehitettävä opetussuunnitelma, ts. lähdetään viemään olemassa olevaa yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmaa käytäntöön ja keksitään sen realisoitumiseen uusia ratkaisuja.
- Oppijoiden kokema opetussuunnitelma, esim. kehittämisessä pureudutaan siihen, miten nykyinen y. kasvatuksen opetussuunnitelma näkyy oppijoiden kokemana ja lähdetään tämän pohjalta kehittämään uusia käytänteitä

(ks. esim. Atjonen 1993; Cuban 1992; Lahdes 1997, Clandinin, D. J. (in press). Teacher development in contexts of curriculum reform: A question of teacher knowledge or knowledge for teachers. *Asian Journal of Educational Research and Synergy*; Shulman & Shulman 2004)

MUITA OHJEITA TYÖSKENTELYYN

Mikä opetussuunnitelmatyö tukee juuri TEIDÄN kehittymistä? Valitkaa työkohde (tai usempi työkohde) tällä mielellä (ks. edelliset vaihtoehdot 1-4)

Muodostakaa tähän työhön kehittäjien ryhmä / verkosto – edustajia opettajista, yrittäjistä, järjestöistä, opiskelijoista, kotiväestä jne.

Miettikää, mihin haluatte tällä työssä päästä, ts. luokaa itsellenne VISIO (MISSÄ OLEMME NYT? JA MIHIN HALUAMME PÄÄSTÄ?)

Käyttäkää tukimateriaalia avuksi, esim. www.yvi.fi, www.lut.fi/mittaristo;

Tehkää työstä hauskaa! KEEP IT SIMPLE AND FUN!

AIKATAULU

Joulukuu 2011 – tammikuu 2012: kehittäjäorganisaatioiden kerääminen ja ohjeistaminen työskentelyyn

Tammikuu 2012: Oman vision laatiminen ja toimintasuunnitelman luominen (valmis kaavakepohja, 1 A4, sisältää valitun ops-työskentelytason /-tasot, vision, tavoitteet, sisällöt, aikataulun ja kehittäjäverkoston)

Helmikuu 2012: Toimintasuunnitelman palautus

Tammi – huhtikuu 2012: Ops-kokeilun toteuttaminen

Huhtikuun lopussa 2012: Lyhyt laadullinen kysely (noin 1 A4, lähetetyt kysymykset liittyvät mm. yhteisölliseen kehittämisprosessiin, motivaatioon, yrittäjyyskasvatuksen ymmärtämiseen ja käytännön ideoihin)

MITÄ OSALLISTUJILTA HALUTAAN?

Innokkuutta opetussuunnitelman kehittämiseen (huom! Valitun (valitut) tason voi itse päättää esim. riippuen siitä, mikä tilanne on opetussuunnitelmissa - esim. keskitytäänkö varsinaiseen opetussuunnitelman kehittämiseen vai sen käytäntöön viemiseen)

Toimintasuunnitelman lähettäminen viimeistään helmikuussa 2012

Kokeilun toteuttaminen tammi-huhtikuussa 2012

Lyhyeen kyselyyn vastaaminen huhtikuussa 2012

MUITA MAHDOLLISUUKSIA OSALLISTUJILLE

Osallistumista esim. artikkelin kirjoittamiseen ja muuhun tutkimustoimintaan

Oman opetussuunnitelmatyön esittelyä esim. YVI-oppimisympäristössä

Mahdollisuus opetussuunnitelmien esittämiseen syksyn 2012 YVI-päivillä

ARVONTAA!

Yhteystiedot:

Yleissivistävä opettajankoulutus: Jaana Seikkula-Leino, jaana.seikkula-leino@utu.fi

Ammatillinen opettajankoulutus: Heikki Hannula, heikki.hannula@hamk.fi

Liite 8. Toimintatutkimuksen toimintasuunnitelmapohja

Korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittäminen – yrittäjyyskasvatusta yhteisöllisesti oppimassa suomalaisessa opettajankoulutuksessa!				
Oppilaitoksen nimi:				
Opetussuunnitelman kehittäjä, ts. verkosto				
Kehittäjien sähköpostitiedot:				
Valittu taso / tasot opetussuunnitelmatyössä, merkitse numero numerot	1 <i>Y. kasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohtana, ts. opetussuunnitelman kehittämistä lähestytään esim. opettajan tai muun yrittäjyyskasvattajan osaamistarpeista</i>	2 <i>Oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma, esim. suunnitellaan jokin y- kasvatuksen kokonaisuus / moduuli / integroitu näkemys olemassa oleviin tai kehitettäviin opseihin.</i>	3 <i>Yrittäjyyskasvattajien käytännön työssä kehitettävä opetussuunnitelma, ts. lähdetään viemään olemassa olevaa y. kasvatuksen opsia käytäntöön ja keksitään sen realisoitumiseen uusia ratkaisuja.</i>	4 <i>Oppijoiden kokema opetussuunnitelma, esim. kehittämisessä pureudutaan siihen, miten nykyinen y. kasvatuksen opetussuunnitelma näkyy oppijoiden kokemana ja lähdetään tämän pohjalta kehittämään uusia käytänteitä</i>
Visio , ts. missä olemme nyt ja mihin haluamme tässä työssä päästä				
Toiminnan tavoitteet:				
Sisällöt				
Aikataulu				

Liite 8a. Malli täytetystä toimintasuunnitelmalomakkeesta

Korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittäminen – yrittäjyyskasvatusta yhteisöllisesti oppimassa suomalaisessa opettajakoulutuksessa!				
Oppilaitoksen nimi: X yliopisto/Harjoittelukoulu/luokanopettajakoulutus				
Opetussuunnitelman kehittäjät: XXX + vapaaehtoisesti osallistuvat luokanopettajaopiskelijat. Saamansa kokemuksen ja tiedon perusteella he pohtivat, omaa yrittäjämäisen toiminnan kokeilua annetulle lomakkeelle. Toimintatutkimus, jossa sekä kriittinen että praktinen näkökulma.				
Kehittäjien sähköpostitiedot:				
Valittu taso opetussuunnitelmatyössä, Tasot 3 ja 4 vastaavat ehkä meidän koulun opetussuunnitelmatyötä.	1 <i>Y. kasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohtana, ts. opetussuunnitelman kehittämistä lähestytään esim. opettajan tai muun yrittäjyyskasvattajan osaamistarpeista</i>	2 <i>Oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma, esim. suunnitellaan jokin y- kasvatuksen kokonaisuus / moduuli / integroitu näkemys olemassa oleviin tai kehitettäviin opseihin.</i>	3 <i>Yrittäjyyskasvattajien käytännön työssä kehitettävä opetussuunnitelma, ts. lähdetään viemään olemassa olevaa y.kasvatuksen opsia käytäntöön ja keksitään sen realisoitumiseen uusia ratkaisuja.</i> <u>Harjoittelukoululla:</u> Syventävän harjoittelun opettajaopiskelijoille mahdollistetaan vapaaehtoinen yrittäjämäisen toiminnan havainnointi ja kokeilu. - Tiedekunnanpuolella tilaisuus, jossa kerrotaan yrittäjämäisestä toiminnasta Etsitään harjoittelukoulun opetussuunnitelmasta yrittäjämäistä toimintaa	4 <i>Oppijoiden kokema opetussuunnitelma, esim. kehittämisessä pureudutaan siihen, miten nykyinen y. kasvatuksen opetussuunnitelma näkyy oppijoiden kokemana ja lähdetään tämän pohjalta kehittämään uusia käytänteitä</i> <u>Harjoittelukoululla:</u> Kerätään tietoa Tämä toimii – projektista. Pohditaan sitä, miten toimiva käytäntö koetaan yrittäjämäisenä ja kirjataan käytännöstä nouseva tieto opetussuunnitelmaan.
Visio , ts. missä olemme nyt ja mihin haluamme tässä työssä päästä	TILANNE NYT: Yrittäjämäistä toimintaa on monissa koulumme käytännöissä. Keräämme tietoa ja kirjaamme hyviä käytänteitä opetussuunnitelmaan. Syventävä opetusharjoittelu voisi olla sellainen paikka, jossa opettajaopiskelija alkaisi enemmänkin pohtia omaa yrittäjämäistä toimintaa. VISIO:			
	Opettajaksi valmistuva luokanopettajaopiskelija - saa tietoa yrittäjämäisestä pedagogiikasta ja tietoa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta perusopetuksessa voidakseen huomioida opetussuunnitelmaan kirjatut yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt tulevassa opettajan työssään. (yhteinen luento kaikille) TAI - saa tietoa ja kokemuksen yrittäjämäisestä pedagogiikasta ja tietoa yrittäjyyskasvatuksen toteuttamisesta perusopetuksessa voidakseen huomioida opetussuunnitelmaan kirjatut yrittäjyyskasvatuksen tavoitteet ja sisällöt tulevassa opettajan työssään.			
Toiminnan tavoitteet:	X yliopiston harjoittelukoululla 2012 mahdolliset kokeilut: Oppijoiden kokema opetussuunnitelma 1. Tämä toimii –projektin toteuttamistavoista kerätään tietoa koulun opetussuunnitelmaan helmi-maaliskuu - kerätään tietoa siitä, miten toimiva käytäntö koetaan yrittäjämäisenä 2. Keväällä syventävän harjoittelun aikana mahdollistetaan opiskelijoille vapaaehtoinen yrittäjämäisen toiminnan havainnointi ja kokeilu huhti-toukokuu - mahdollistetaan opiskelijoiden oman yrittäjyyden löytäminen * Tiedekunnanpuolella tilaisuus, jossa kerrotaan yrittäjämäisestä toiminnasta * Harjoittelukoulun opetussuunnitelmassa näkyvä yrittäjämäinen toiminta			
Sisällöt	Katso alla			
Aikataulu	1. Ensimmäisen aineiston kerääminen opettajilta 20.1-20.2.2012. 2. Toisen aineiston kerääminen kokeiluun lähteneiltä syventävän harjoittelun opettajaopiskelijoilta huhtikuussa ja toukokuussa 2012. Tutkimusaineiston koonti tehdään valmiiksi kesäkuussa 2012.			

Liite 8b. Malli täytetystä toimintasuunnitelmalomakkeesta

Korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittäminen – yrittäjyyskasvatusta yhteisöllisesti oppimassa suomalaisessa opettajakoulutuksessa!				
Oppilaitoksen nimi: X-ammattilinen opettajakorkeakoulu Yhteyshenkilö x				
Opetussuunnitelman kehittäjät, ts. verkosto: projektiryhmät (talon sisäiset*), sidosryhmät (palaute koko opista vakiintuneilta yhteistyökumppaneilta, yrittäjyyskasvatuksen osalta yrittäjäjärjestöltä ja opiskelijoilta opetussuunnitelman valmistumisvaiheessa)				
Kehittäjien sähköpostitiedot:				
Valittu taso opetussuunnitelmatyössä, rengasta numero	1	2	3	4
4	<i>Y. kasvatuksen osaamisen analysointi ja sen määrittely kehitettävän opetussuunnitelman lähtökohtana, ts. opetussuunnitelman kehittämistä lähestytään esim. opettajan tai muun yrittäjyyskasvattajan osaamistarpeista</i>	<i>Oppilaitoksessa suunniteltava opetussuunnitelma, esim. suunnitellaan jokin y- kasvatuksen kokonaisuus / moduuli / integroitu näkemys olemassa oleviin tai kehitettäviin opseihin.</i>	<i>Yrittäjyyskasvattajien käytännön työssä kehitettävä opetussuunnitelma, ts. lähdetään viemään olemassa olevaa y.kasvatuksen opsia käytäntöön ja keksitään sen realisoitumiseen uusia ratkaisuja.</i>	<i>Opiskelijoidenn kokema opetussuunnitelma, kehitämisessä pureudutaan siihen, miten syksyllä 2012 käyttöön otettava opetussuunnitelma näyttättyy opiskelijoille n. puolen vuoden kokemuksen jälkeen.</i>
Visio , ts. missä olemme nyt ja mihin haluamme tässä työssä päästä	X haluaa olla Suomen paras ammattikorkeakoulu, jolla on vahvaa näyttöä koulutuksen laadusta, kansainvälisyydestä ja yrittäjyyden edistämisestä . X haluaa olla edelläkävijä yrittäjyyskasvatuksen ammattipedagogiikan kehittämisessä Suomessa. Yrittäjyyskasvatuksen näkyvyyttä ja laatua parannetaan opetussuunnitelmassa. Yrittäjyyskasvatuksen kehittäminen kytketään osaksi laajempaa opettajakorkeakoulun opetussuunnitelman perusteiden ja opetussuunnitelman sisällöllistä, pedagogista ja rakenteellista uudistustyötä.			
Toiminnan tavoitteet:	Yrittäjyyskasvatus sisällytetään opetussuunnitelmaan siten, että kaikki opettaajaopiskelijat hankkivat riittävän yleisosaamisen yrittäjyyskasvatuksessa. Tämän lisäksi opiskelija voi syventää yrittäjyyskasvatusosaamistaan valinnaisissa opinnoissa opiskelijan omien			
	ja/tai taustayhteisön kehittymistarpeiden mukaisesti. Tavoitteena on, että opiskelijat saavat valmiuksia toimia yrittäjyyskasvatuksen kehittäjinä omassa toimintaympäristössään sekä eri kouluasteiden, yritysten ja aluekehitysorganisaatioiden muodostamissa verkostoissa. Lisäksi ammattilinen opettajakorkeakoulun tehtävänä on vahvistaa opettajaopiskelijoiden yritteliästä toimintatapaa elämässään, opiskelussaan ja työssään.			
Sisällöt	Vaihe 1.Toimintakausi 2011-12: OPS-perusteiden ja OPS:n laadinta <ul style="list-style-type: none"> Opetussuunnitelman perusteet määritelty (toimintakausi 2010-11) Opetussuunnitelman rakenne määritellään Ammattilisen opettajakoulutuksen tavoitteet yrittäjyyskasvatuksessa määritellään Opetussuunnitelma ja yrittäjyyskasvatuksen integroidut teemat ja valinnaiset opintojaksot työstetään yhteisöllisenä prosessina, johon osallistuu koko henkilöstö erilaisissa koonpanoissa. Päävastuu kehittämistyössä on YVI- toimijoilla. Tämä työskentelyprosessi on osa opettajakouluttajien yrittäjyyskasvatusosaamisen kehittämiskoulutusta. Henkilöstö osallistuu opetussuunnitelman kommentoimiseen wiki- ympäristössä opetussuunnitelman kehittämisen eri vaiheissa kommentoimalla ja tekemällä parannusehdotuksia. OPS- perusteet ja OPS on henkilöstön ja opiskelijoiden käytössä toukokuun lopussa 2012. Vaihe 2.Toimintakausi 2012-13 OPS- perusteiden ja OPS:n toteutuman arviointi <ul style="list-style-type: none"> Suunnitellaan opiskelijoiden käsityksiä ja kokemuksia kartoittava kysely Toteutetaan kysely Analysoidaan ja raportoidaan kyselyn tulokset sekä tehdään mahdolliset kehittämisehdotukset. 			
Aikataulu	<ul style="list-style-type: none"> kevät 2012 OPS: n suunnittelu syksy 2012 kyselyn suunnittelu syksy 2012 – kyselyn toteuttaminen kevät 2013 – analysoidaan ja raportoidaan kyselyn tulokset sekä tehdään mahdolliset kehittämisehdotukset. 			

Liite 8c. Malli täytetystä toimintasuunnitelmalomakkeesta

Korkeakoulujen opetussuunnitelmien kehittäminen – yrittäjyyskasvatusta yhteisöllisesti oppimassa suomalaisessa opettajankoulutuksessa!				
Oppilaitoksen nimi: Opettajankoulutuslaitos/x yliopisto			Yhteyshenkilö: x	
Opetussuunnitelman kehittäjä: xx				
Kehittäjien sähköpostitiedot: x				
Valittu taso / tasot opetussuunnitelmatyössä, merkitse numero numerot				4 <i>Oppijoiden kokemaa opetussuunnitelmaa</i> , esim. kehittämisessä pureudutaan siihen, miten nykyinen y. kasvatuksen opetussuunnitelma näkyy oppijoiden kokemana ja lähdetään tämän pohjalta kehittämään uusia käytänteitä
Visio , ts. missä olemme nyt ja mihin haluamme tässä työssä päästä	Kehitämme ja tutkimme luomaamme ”yrittäjyyskasvatus opettajankoulutuksessa” mallia			
Toiminnan tavoitteet:	Saada aikaan tutkimusta ja toiminnan rutiineja			
Sisällöt	Opetuksen tutkiminen opiskelijoita kerättävän aineiston avulla			
Aikataulu	Aineiston keruu/kevät 2012			

Liite 9. Toimintatutkimuksen kyselylomake

25.4.2012

Hei,

Olette osallistuneet yrittäjyyskasvatuksen opetussuunnitelmien kehittämiseen. Toimititte meille keväällä 2012 toimintasuunnitelmanne liittyen opetussuunnitelmatyöhön.

Alla on lyhyt kysely tekemästänne työstä. Voitte kirjoittaa vastauksenne suoraan tälle pohjalle ja palauttaa lomakkeen 15.5.2012 mennessä Outi Sunilalle (ouansu@utu.fi).

Edustamani oppilaitoksen nimi:**Olen**

- opettajankouluttaja _____
- muu opettaja _____
- yrittäjä _____
- järjestön edustaja _____
- oppilas / opiskelija _____
- kotiväen edustaja _____
- muu _____

Arvioi kuinka monta opettajaksi opiskelevaa opetussuunnitelmatyö koskettaa?

Arvioi kuinka monta muuta oppijaa opetussuunnitelmatyö koskettaa?

Miten opetussuunnitelmatyö on kehittänyt

1. **ymmärrystäsi** siitä, mitä yrittäjyyskasvatus on?
2. **motivaatiotasi** yrittäjyyskasvatuksen kehittämiseen?
3. **konkreettisia yrittäjyyskasvatuskäytänteitä** työssäsi?
4. **yhteisöllistä kehittämistä** verkostoyhteistyössä?
5. **visiosi** muodostumista yrittäjyyskasvatukseen? Toisin sanoen, miten olet käsitellyt sitä, mikä on nykyinen yrittäjyyskasvatuksesi tila ja mihin toimintaan sekä tuloksiin haluaisit sen avulla päästä?

Kiitos!